

Trine Jåstad

Enslige kvinner i Kozeba *qabale* - Aktører i søken etter et levebrød

Masteroppgave i Afrikastudier
Trondheim, våren 2014

NTNU
Norges teknisk-naturvitenskapelige
universitet
Fakultet for samfunnsvitenskap
og teknologiledelse
Sosialantropologisk Institutt

Trine Jåstad

Enslige kvinner i Kozeba *qabale* – Aktører i søken etter et levebrød

---

Masteroppgave i Afrikastudier

NTNU, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet

Fakultet for samfunnsvitenskap og teknologiledelse

Sosialantropologisk Institutt, Program for Afrikastudier

Veileder: Svein Ege

Trondheim, våren 2014

Takk

Først og fremst vil jeg sende en stor takk til befolkningen i Kozeba, spesielt til alle kvinnene som har delt sine historier med meg. En spesiell takk til innbyggerne i grenda Kamara for en gjestfrihet som jeg aldri vil glemme.

Tusen takk til min venn og tolk, Habtamu Tesfaslassie, som fulgte med hele veien og gjorde det mulig for meg å utføre dette studiet i Kozeba.

Takk til Kirkens nødhjelp i Addis Abeba og Ethiopian Orthodox Church (EOC) i Kozeba, for informasjon om området, for sin gjestfrihet, og for lån av rom ved EOC's stasjon i Kozeba. En spesiell takk til Hans Birkeland i Kirkens Nødhjelp, samt Melaku Tesfaslassie og Kifle Werku ved EOC i Kozeba.

Takk til min veileder Svein Ege, som har inspirert meg til å la feltmaterialet lede veien og spille hovedrollen i denne oppgaven, og til å ha et kritisk men samtidig åpent blikk gjennom hele prosessen.

En spesiell takk går også til familie, venner og kjæreste, for støtte og forståelse gjennom denne prosessen som endte opp med å ta mye lengre tid enn planlagt.

Til slutt vil jeg dedikere denne oppgaven til min etiopiske mor, Bahagu Fessehaye, som jeg møtte under mitt første besøk i Etiopia i 1997. Hennes mange historier og erfaringer var min inspirasjon til å skrive om enslige kvinner.

INNHALDSFORTEGNELSE

Takk	ii
Kart	vi
Tabeller	vi
Noen konvensjoner	viii
Amhariske ord og uttrykk	x
Forkortelser	x
Innledning	1
Tidligere forskning	4
Feminisering av fattigdom?	5
Teoretisk referanseramme	9
Levebrød	9
Levebrødstrategier	10
Aktører	11
Forskningsmetode	13
Min folketelling	14
Uformelle intervjuer og deltagende observasjon	15
Gruppeintervju	17
Livshistorier	17
Tilgang til informanter	18
Etiske dilemma	20
Språk og bruk av tolk	20
Felterfaringer	22
Å være en <i>ferengi</i>	22
Validitet	23
Begrensninger	24
Områdebeskrivelse	25
Beliggenhet	25
Landsbyen	29
Befolkning	30
Jordbruk	30
Sult og matmangel	32
Nødhjelp og utvikling	33
Kamara: sosiale nettverk i ei lita grend	36
Beliggenhet	36
Inntrykk og erfaringer	37
Sentrale informanter	40
Sosiale nettverk	45
Slektskap og bosetting	46
Virilokal bosetting	47
Matrilokal bosetting	51
Omsorgsrelasjoner	52
Foreldre-barn relasjon	53
Mor-barn relasjon	55

Barnebarn.....	57
Nettverksbygging og betydningen av nære sosiale relasjoner.....	59
Konkluderende kommentarer	61
Levebrød på landsbygda i Kozeba qabale	63
Sentrale informanter	64
Bondehusholdet	64
Jordbruksland og jordomfordelingen.....	66
Jordbruksøkonomien og den mannlige arbeidssfære.....	68
Husholdsøkonomien og den kvinnelige arbeidssfære	71
Tilgang til mannlige arbeidskraft	75
Okser.....	77
Handel og salg	80
Planteskolen.....	83
Urbane relasjoner.....	85
Konkluderende kommentarer	87
Levebrød gjennom ekteskap, skilsmisse og husholdsfaser	89
Sentrale informanter	90
Ekteskap.....	92
Skilsmisse	95
Motstandsdyktige ekteskap.....	99
Skilsmisseprosessen.....	101
Kjønnsrelaterte klagemål og aspekt.....	104
Mellom ekteskap og hushold	105
Tidlig ekteskap og endringsmønstre	107
Konkluderende kommentarer	110
Urbanisering og endringsmønstre	112
Feminisering av migrasjon	114
Sentrale informanter	115
Kvinnegruppen	119
Jordknapphet.....	120
Den kvinnelige arbeidssfæren: husholdsøkonomien som levebrød	122
Salg av mat, restaurant og bar	125
Lønnsarbeid	128
Handel.....	129
Økonomisk støtte.....	133
Planteskolen og statlige lån	135
Uformelle relasjoner og endring i ekteskapsmønstre	137
Prostitusjon	140
Skolegang og formell sektor.....	142
Konkluderende kommentarer	145
Avslutning	148
Feltdata.....	151
Intervjuer	151
Gruppeintervju	156
Observasjoner	156
Litteraturliste.....	157

Kart

Kart 1, Lokalisering av studieområde, Kozeba <i>qabale</i>	26
Kart 2, Kozeba <i>qabale</i>	28
Kart 3, Kamara	39
Kart 4, Landsbyen	113

Tabeller

Tabell 1: Kvinne- og mannsstyrte hushold i Kozeba <i>qabale</i>	29
Tabell 2: Hushold og slektskap i Kamara.	40
Tabell 3: Gjennomsnittlig jordeierskap per hushold i Kozeba <i>qabale</i>	66
Tabell 4: Gjennomsnittlig inntekt fra jordbruk per husholdsmedlem	68
Tabell 5: Den kvinnelige og mannlige arbeidssfære på landsbygda.	72
Tabell 6: Betydning av mannlige arbeidskraft.	77
Tabell 7: Gjennomsnittlig antall okser i Kozeba	78
Tabell 8: Inntektskilder benyttet av kvinne- og mannsstyrte hushold i landsbyen.	123

Noen konvensjoner

Transkripsjoner av mine intervjuer er utført av tre forskjellige etiopere, fra Gondar, Bahir Dar og Addis Abeba, og er samtidig oversatt fra amharisk til engelsk. Det tas forbehold om at enkelte ord, uttrykk og formuleringer kan ha blitt endret og kommet bort under oversettelsen.

Sitat som brukes i oppgaven er hentet fra mine transkripsjoner samt fra notater skrevet i felten. Disse er altså basert på oversettelser fra amharisk til engelsk, og er oversatt av meg fra engelsk til norsk. Det må derfor tas forbehold om at ord, uttrykk og formuleringer ikke nødvendigvis er helt korrekte, og at noe av ektheten i informantenes uttrykksform forsvinner i oversettelsen.

Etiopiske forfattere nedtegnes med fornavn først heller enn etternavn, i henhold til etiopisk standard. Øvrige forfattere skrives med etternavn i henhold til vestlig standard.

Liste over intervjuer og feltmateriale er også ført opp alfabetisk via informantenes fornavn, basert på etiopisk standard.

Informanter jeg av etiske årsaker har valgt å anonymisere er merket med en stjerne.* Dette for å gi leseren informasjon om at et pseudonym er brukt for denne informanten. Slike informanter merkes kun første gang navnet brukes i et avsnitt.

Navn på informanter utheves den første gang de brukes i et avsnitt. Dette er gjort for å gjøre teksten mer oversiktlig for leseren.

Amhariske ord og uttrykk

Oversettelse av amhariske ord og navn er gjort av tolk i felten, og det tas forbehold om at disse ikke er helt korrekte.

Arake = etiopisk alkoholholdig drikk.

Berberere = chili

Birr = etiopisk valutaenhet (ETB)

Buda = onde øye

Dabo = brød

Emuhay = nonne (tittel)

Ferengi = utlending

Galamota = enslig

Habesha = etiopier

Injera = syrnert brød/pannekake tradisjonelt laget av *tef*, og vanlig Etiopia og Eritrea.

Mahar = regntid fra juni-september

Maja = medgift

Mandar = grend

Megazo = avtale om utleie av jord der leietager utfører alt arbeidet på jordstykket og deler avlingen likt med eieren av jordstykket.

Mejeress = støtte fra statens *Safety Net* program for eldre og syke.

Qabale = bondeforening (minste administrative enhet)

Qollo = ristet korn (hvete eller bygg)

Shermuta = utroskap/prostituert/hore/promiskuøs.

Shimahlie = «elders» (eldre eller respekterte medlemmer av lokalsamfunn, ofte slekt).

Tadj = mjød

T'alla = hjemmebrygget øl

Tef = korn typisk dyrket i høylandet av Etiopia og Eritrea.

T'emad = måleenhet for jordbruksland. En *t'emad* utgjør cirka hva et spann med okser kan pløye på en arbeidsdag.¹

Wereda = distrikt

Weyna dega = 1800-2500 moh (mellom lavland og høyland).

Woha sat = kraftig regnvær

Woshimma = uformell kone

Wot = stuing/tilbehør til *injera*, ofte av bønner.

Forkortelser

EOC = Ethiopian Orthodox Church.

FAO = FN's Food and Agriculture Organization.

KH = Kvinnestyrte hushold.

MF 2007 = Min folketelling (2007). (Kvantitativ spørreundersøkelse fra mitt feltarbeid).

MH = Mannstyrte hushold.

Planteskolen = statens *Safety Net* program for skogplanting.

P-score = propertyscore i min folketelling.

Safety Net = Statens *Safety Net* program (Bistandsprogram for fattige).

---

¹ Jfr. Ege (1997:13-14).

INNLEDNING

Etiopia er ett av verdens fattigste land, og har vært rammet av gjentatte kriser som matmangel og sult (FN 2004, Verdensbanken 2013). Klimakriser, økende press på jordbruksland, en langvarig borgerkrig, fravær av statlige subsidier og investeringer, jorderosjon og kvoteringsystemer av jordbruksland er noen av årsakene til fattigdom, i et land der cirka 85 % av befolkningen lever av jordbruk (CSA 2012). Kvinnestyrt hushold beskrives som den gruppen i samfunnet som rammes aller hardest av fattigdommen (Sara Werku 2007:3).

Den etiopiske regjering la i 2004 fram en rapport i samarbeid med FN som konstaterte at kvinner fremdeles var den fattigste gruppen i samfunnet som følge av kjønnsrelatert diskriminering og manglende tilgang til ressurser.² Rapporten var del av en nasjonal handlingsplan relatert til FNs fjerde *World Conference on Women* i 1995 som satte fokus på en stadig økende byrde av fattigdom for kvinner (FN 1995:2,19). Den samme konklusjonen kom fram under FN-resolusjoner i 1996 og 2000 (FN 1996, 2000), og bidro til en global ide om en 'feminisering av fattigdom'.³ Begrepet viser til en økt kjønnsrelatert skjevhet i fattigdomsbildet der kvinner og spesielt kvinnestyrt hushold blir de fattigste og får større vanskeligheter med å skape et levebrød (Bridge 2001:1, Chant 2007: 79, Driel 1994:12, FN 2010).

Det er gjort lite empirisk forskning som utforsker kvinnestyrt husholds *levebrød* i Etiopia, og denne studien er det første som er utført i studieområdet. Studien undersøker hvordan kvinnestyrt hushold på landsbygda i Etiopia, i Kozeba *qabale*, skaper sitt levebrød i et område som stadig utsettes for sult og manglende matsikkerhet. Med utgangspunkt i ressurser og prosesser som er av grunnleggende betydning for de kvinnestyrt husholdene, vil jeg vise hvordan disse påvirker deres levebrød. Samtidig viser jeg hvordan deres levebrød er preget av flere dimensjoner og består både av sosiale, følelsesmessige så vel som økonomiske faktorer.⁴

Mannstyrt hushold på landsbygda var nesten utelukkende i praksis «parstyrt», og besto av både en voksen mann og kvinne. Til kontrast var kvinnestyrt hushold i de fleste tilfeller «ensligstyrt». I likhet med Vureen (2003:2) vil jeg benytte begrepet kvinnestyrt hushold om enker, skilte og ugifte kvinner som lever i og styrer eget hushold uten ektemann

---

² Se FN (2004). *A National Report on Progress made in the Implementation of the Beijing Platform for Action (Beijing + 10), Ethiopia*.

³ Se også Chant (2006:90 og 2007:1).

⁴ Jfr. Ellis (2000:10) for samme konklusjoner om levebrød.

Innledning

eller formell partner og har egne levebrødstrategier.⁵ Disse kvinnene var hovedforsørgere for barn og eventuelle andre husholdsmedlemmer. Det er derfor relevant å snakke om levebrød på husholdsnivå selv om studiet har hovedfokus på de enslige kvinnene som var husholdsoverhode. Jeg vil også vise til kvinnene som var husholdsoverhode i kvinnestyrte hushold som «enslige kvinner», for å tillate bedre språklig flyt. Dersom ikke annet spesifiseres, omtaler dette begrepet kun disse kvinnene, og ikke enslige kvinner under andre typer av hushold.

Levebrødet for kvinnestyrte hushold på landsbygda i Etiopia beskrives i litteraturen som marginalt, med begrensede muligheter for aktiviteter og matproduksjon (Yared Amare 1994:660). Dette har gitt dem dårligere levestandard og gjort dem til de fattigste i samfunnet (Yared Amare 1994:660, Dejene Aredo 1994:32, Hellina Kassahun Temesgen 2006:32 og 40, Sara Werku 2007:3). Hellina K. Temesgen (2006:5) viser videre til at en kjønnsrelatert ulikhet i tilgang til ressurser, arbeid, og rettigheter, fører til en 'feminisering av fattigdom'.⁶

Flere studier har vist til manglende bevis for en slik feminisering av fattigdom i Afrika sør for Sahara (Selam Ataklt Hailemichael 2005:17, Chant 2007b:4-5, Vureen 2003:4), og til at det er store variasjoner mellom disse husholdene som er å finne i alle økonomiske sfærer (Chant 2006:91, Gonzales de la Rocha 2008:54, Vureen 2003:41).

Kvinnestyrte hushold mangler ofte mannlig arbeidskraft (Ege 1994:74-75), som er en grunnleggende ressurs i et jordbrukssamfunn som i utgangspunktet avhenger av både en mann og kvinnes arbeidskraft for å drive både jordbruks- og husholdsøkonomien. Men som Pankhurst (1990:144) viser til eksisterer en stor variasjon både blant kvinner og kvinnestyrte hushold i Etiopia, som må ses som en heterogen gruppe med forskjellige sosiale og økonomiske erfaringer.⁷

Formålet med denne oppgaven har ikke vært å måle grad av fattigdom i kvinnestyrte hushold i forhold til andre hushold, eller utforske hvorvidt det kan påvises en feminisering av fattigdom i studieområdet eller ikke. Denne studien ønsker først og fremst å gi et empirisk innblikk i virkeligheten for disse kvinnene i deres søken etter et levebrød i en kontekst av fattigdom. Ved å la kvinnenens egne erfaringer og perspektiv stå sentralt, ønsker jeg å gi en stemme til de kvinnene denne oppgaven handler om. Informantene har slik styrt mine teorier om det å skape et levebrød i Kozeba, heller enn tilgjengelig litteratur på dette tema. Studien søker slik å bidra med å gi et innblikk i deres levebrød «fra innsiden». Studien har sett på

---

⁵ Se også Selam Ataklt Hailemichael (2005:24) for definisjon.

⁶ Se også FN (2006) om feminisering av fattigdom i utviklingsland generelt.

⁷ Se Selam Ataklt Hailemichael (2005:15-16), Driel (1994:7,12), Vureen (2003:25,52,107), Chant (2006:91), for samme konklusjoner fra studier i Afrika sør for Sahara.

Innledning

levebrødet både for enslige kvinner på landsbygda og i det urbane senter for området, landsbyen Kozeba, siden disse var nært knyttet.

Jeg har valgt å se disse kvinnene som aktører i sin søken etter et levebrød. Jeg støtter meg til Longs (2001:19, 49-50) beskrivelse av en aktørorientert tilnærming til individer som viser til at individer står i sentrum for valg og handlinger, heller enn strukturerende faktorer som kulturelle normer og regler. Slik vil jeg vise hvordan disse kvinnene tok aktive valg basert på deres tilgang til sosiale og materielle ressurser, individuell erfaring, ambisjoner, og kapasitet til å benytte seg av tilgjengelige muligheter. Jeg vil slik også belyse hvordan forskjellige ressurser og aktiviteter disse kvinnene benyttet, og de valg de tok i søken etter et levebrød, også kan ses som deres levebrødstrategier.

TIDLIGERE FORSKNING

Kvinnestyrte hushold har alltid eksistert i Etiopia og oppstår av mange årsaker. De fleste studier viser til strukturelle forhold som høy skilsmisserate (Yigremew Adal 2001:2), kvinners ansvar for barn og familie (Nassen 2009:94), aldersforskjell mellom kvinner og menn i ekteskap som fører til flere enker (Yigremew Adal 2001:2, Selam A. Hailemichael 2005:26), krig (Meehan 2004:1), omplassering, indre fordriving og sult (Yigremew Adal 2001:2-3), som bakgrunn til etablering av kvinnestyrte hushold på landsbygda. Kvinner er også den største gruppen som migrerer fra landsbygda til urbane senter på landsbygda (Laktech Dirasse 1991:88), og dette fører til et høyt antall kvinnestyrte hushold i og rundt urbane sentra (Meehan 2004:1). Studier viser til et relativt høyt antall kvinnestyrte hushold i den nordlige delen av Etiopia, og i en studie fra Tigray utgjorde de over 30 % av alle hushold (Desta Mirutse et al. 2006:10). Studier fra Afrika sør for Sahara viser i tillegg til endringsmønstre i kjønnsroller og husholdssammensetning som fører til at flere kvinner velger å forbli ugift (Driel 1994:4), samt økt migrasjon av både kvinner og menn fra landsbygd til urbane områder (Baker 1994:157-159, Vureen 2003:2) som bakgrunn til økning i kvinnestyrte hushold.

Kvinner på landsbygda i Etiopia framstilles som undertrykt og diskriminert, med lite eierskap eller tilgang til vitale ressurser som land og husdyr, ekskludert fra produktive inntektskilder og redusert til husholdsarbeid og aktiviteter med lav status (Yigremew Adal 2001:3, Laktech Dirasse 1991:80, Hanna Kebede 1990:58, Hellina K. Temsegen 2006:27-31, Wilberg 2004: 64). Kvinnene utfører den største arbeidsbyrden, har tyngre, hardere og lengre arbeidsdager enn menn, og en trippel arbeidsbyrde med ansvar i forhold til både hushold, omsorg for barn, lokalsamfunn og jordbruksarbeid. Allikevel er de den gruppen i samfunnet som får minst igjen for sine bestrebelser i form av anerkjennelse, status eller tilgang eller bestemmelsesrett over ressurser.⁸ Hanna Kebede (1990:62-63) viser til hvordan kvinner bruker all sin tid til familiens og samfunnets fordel, uten å få noe utbytte av sin innsats eller bedring av levevilkår. Wilberg (2004: 62, 79) beskriver hvordan kvinner utfører over halvparten av jordbruksarbeidet i tillegg til alt av husholdsarbeid, uten å få anerkjennelse fra samfunnet.⁹

Menn er derimot beskrevet som de som har tilgang, kontroll og bestemmelsesrett over ressurser, og med mer produktive aktiviteter i jordbruket, noe som gir dem høy status og en

---

⁸ Dejene Aredo (1994:32), Hanna Kebede (1990:58-63), Hellina K. Temsegen (2006:27), Wilberg (2004:62), Habtamu Wondimu et al. (2004:11,115).

⁹ Se Kemp (2006:3) for lignende slutninger om kvinner i Afrika generelt, Juliusdottir (1994:1) for kvinner i Zimbabwe, og Mishengo (2006:7, 18-19) om marginalisering av kvinners tilgang til ressurser i Zambia.

overordnet og fordelaktig posisjon både på husholds og samfunnsnivå (Hanna Kebede 1990:59, 63, Hellina K. Temsegen 2006:26-27, Habtamu Wondimu et al.:2004). Menn beskrives med en dominant rolle i husholdet og samfunnet generelt, og med makt til å ta alle viktige avgjørelser (Dejene Aredo 1994:26, Hanna Kebede 1990:58, Wilberg 2004:3).

I denne litteraturen forklares kvinners underlegne posisjon og påfølgende fattigdom hovedsaklig ut fra en streng kjønnsbasert arbeidsdeling som er kulturelt forankret i normer, verdier og tabuer i forhold til kvinner og menns arbeidsoppgaver.¹⁰ Denne arbeidsdelingen ekskluderer kvinner fra nøkkelaktiviteter, som særlig å pløye, og begrenser dem til husholdsaktiviteter og arbeid som gir lavere økonomisk utbytte og status enn menns aktiviteter.¹¹ Yared Amare (2003:11-12) hevder at denne kjønnsbaserte arbeidsdelingen rammer kvinnestyrt hushold i størst grad, da de mangler mannlig arbeidskraft til å pløye sine allerede små jordstykker, og slik tvinges til å leie ut sitt land og tape halvparten av avlingen.¹² Dejene Aredo (1994:32) uttrykker i den sammenheng, at "livet er generelt dårlig for kvinnestyrt hushold, de er marginaliserte, de mest sårbare, og de fattigste av de fattige." Hellina K. Temesgen (2006:5) viser videre til en «feminisering av fattigdom» som får særlige konsekvenser for kvinnestyrt hushold, og rapporter fra FN (2006) og FAO (2006) viser i så måte til at «det å være kvinnestyrt hushold i Etiopias høyland innebærer en 35 % større sjanse for ekstrem fattigdom». Det finnes imidlertid lite empirisk data som viser til disse kvinnenes tilgang til eller mangel på ressurser, og på hvilke måter dette får konsekvenser deres levebrød i forhold til mannstyrte hushold. Slike fakta etterlyses også i FNs rapport (2006) om kvinnestyrt hushold i Tigray.

Feminisering av fattigdom?

Begrepet feminisering av fattigdom inneholder flere aspekt i forhold til kvinner og fattigdom. Det viser til kvinner som majoriteten av verdens fattige, til en større økning i fattigdom blant kvinner enn menn, og er også i stor grad koblet til en global økning i kvinnestyrt hushold som ses som de fattigste av de fattige (Chant 2007b:1, Davis og Driel 2005:6). Bakgrunnen til en slik global feminisering av fattigdom kobles til strukturelle ulikheter mellom kvinner og menn og diskriminering av kvinner, som fører til ulikheter i tilgang til økonomiske ressurser og gjør at kvinnestyrt hushold får større problemer med å skape et levebrød (Chant 2007b:2, 78-79, Driel 1994:12). Musa (2006:22) stadfester i den sammenheng at «feminization of

---

¹⁰ Se Yigremew Adal (2001:10), Dejene Aredo (1994:26), Hellina K. Temsegen (2006:30-32), og Wilberg (2004:62).

¹¹ Se Nassen (2009:18-19), Hanna Kebede (1990:58-64), Wilberg (2004:3), Habtamu Wondimu et al. (2004:14).

¹² Se også Habtamu Wondimu et al. (2004), Yigremew Adal (2001:3-6), 10, Yared Amare (2003:11-12), Dejene Aredo (1994:25-26), Nassen (2009:161), Pankhurst (1990:145), Hellina K. Temesgen (2006:5).

Tidligere forskning

poverty is an ugly reality for women in Afrika», dette på bakgrunn av en undertrykt situasjon og mangel på tilgang til land og eiendom. Men Musas studie, i likhet med flere andre, viser ikke til empiriske data.

Teorien om feminisering av fattigdom har fått kritikk i den senere tid.¹³ Davis (2005:80) viser hvordan en global ide om kvinner i den tredje verden som en undertrykt kategori, har ført til en global ide om feminisering av fattigdom. Dette på bakgrunn av en *sannsynlighet* om at kvinnestyrt hushold måtte forverre fattigdom, heller enn empiriske studier.¹⁴ I en FN rapport fra 2010 vises det også til manglende grunnlag for å hevde, som i tidligere rapporter fra FN,¹⁵ at kvinner er den fattigste gruppen i verden, og viser til at det finnes store regionale forskjeller i kvinnestyrt husholds situasjon. Davis og Driel (2005:6) viser også til at begrepet synes å ha fått størst tyngde i utviklingsstudier, der den akademiske forskningen i stor grad preges av feministiske studier med en økonomisk tilnærming til fattigdom og kjønn. Slike studier har ofte hatt mål om å endre utviklingsinstitusjoner og rette midler mot kvinner (Cornwall et al. 2008:1).

Senere studier fra Afrika og Sør-Amerika har vist at kvinner og kvinnestyrt hushold ikke er en homogen maktesløs gruppe, men en heterogen gruppe med store variasjoner både innen og mellom samfunn (Davis 2005:79-80). Flere studier viser til at kvinner i Afrika sør for Sahara er aktive deltagere i endringsprosesser og tar kontroll over eget liv og levebrød, og til endring i kjønnsroller og husholdssammensetning som gjør at kvinner velger å forbli ugift og oppretter egne hushold (Blumberg 1993:21, Chant 2007 b, Driel 1994:1, 4, 13, Kerven 1979:vii, og Vureen 2003:215-218). Disse kvinnene har individuelle grunner til etablering av sine hushold. Økonomiske og sosiale forutsetninger, livssyklus eller erfaring innen en spesifikk kontekst bestemmer slik deres muligheter og valg de tar (Vureen 2003: 219-220). Vureen (2003:9) påpeker i den sammenheng at lite er gjort for å gi innsikt i kvinnestyrt husholds levebrød, som komplekse konstruksjon av aktiviteter og sosiale nettverk.

Litteraturen presentert over er i denne sammenheng av en mer generell karakter. Det finnes imidlertid feltbasert litteratur, som peker mot at situasjonen for kvinnestyrt hushold på landsbygda i Etiopia har flere nyanser enn tidligere fremstilt. Denne studien vil i relativt stor grad støtte seg til Helen Pankhurst (1990 og 1992) beskrivelse av kvinner og kvinnestyrt hushold på landsbygda i Etiopia. Pankhurst viser til et bredt empirisk materiale, og til en rekke aspekt ved livet på landsbygda i Etiopia, som kvinners rett til skilsmisse og omgifte

---

¹³ Se Driel (1994:7,12), Chant (2006:91) Vureen (2003:25,52,107), Gonzales de la Rocha (1994:8-13).

¹⁴ Se også Selam Ataklt Hailemichael (2005:16,17) og Chant (2006:90).

¹⁵ Se FN (1996), (2004) og (2006).

Tidligere forskning

(Pankhurst H. 1992:118). Ege og Aspen (2003:36, 37) viser videre til like rettigheter til jordbruksland, en viktig ressurs på landsbygda, blant kvinner og menn, og til bedre jordeierforhold i kvinnestyrte hushold enn mannstyrte hushold. Reminick (1973:362) viser sågar til et samfunn organisert mer rundt økonomiske og sosiale maktforhold og sosiale nettverk og støtteapparat, uavhengig av kjønn. Disse etnografiske studiene går på tvers av standardlitteraturen om kvinner og er interessante perspektiv som åpner for en mer kritisk analyse av disse husholdenes levebrød.

For å forstå kvinnestyrte husholds levebrød er det viktig å kjenne til livet på landsbygda og husholdets funksjon i den nordlige delen av Etiopia. Bondehusholdet er i første omgang en enhet konstruert rundt det å skape et levebrød, og dreier seg først og fremst om å drive jordbruks- og husholdsøkonomien. Begge økonomiene innebærer en rekke omfattende arbeidsoppgaver, og hushold er i utgangspunktet avhengig av å drive begge. Helen Pankhurst (1992:116) viser i den sammenheng til at kvinner og menn er avhengige av hverandres arbeidskraft for å skape et levebrød på landsbygda, og at husholdsøkonomien er grunnleggende for hushold på landsbygda.¹⁶ Kvinners tilknytning til husholdsøkonomien og konsum gjør at det er vanskelig for menn å klare seg uten en kvinnes arbeidskraft (Pankhurst H.1992:116). Studier fra andre deler av Afrika viser i den sammenheng til at kvinners tilknytning til matlaging og andre aktiviteter i husholdet utgjør grunnleggende behov for et husholds levebrød.¹⁷ Chant (2006:95) og Vureen (2003:45) viser i denne sammenheng til at verdien av disse aktivitetene oftest blir undervurdert og usynliggjort i studier av fattigdom, da de er utenfor markedssektoren og slik vanskelig å måle i tradisjonelle fattigdomsmålinger basert på husholds inntekt. Det høye antall kvinnestyrte hushold sammenlignet med svært få eller fravær av mannstyrte hushold, synes i så måte være med på å indikere at ressurser tilknyttet husholdsøkonomien kan være undervurdert som økonomi på landsbygda.

Selam Ataklt Hailemichael (2005:14-15) og Alula Pankhurst (1992:23-25) viser videre til at diversifisering av aktiviteter har stor betydning for å overleve på landsbygda i Etiopia, og at kvinner har vist å spille en spesielt viktig rolle i en slik diversifisering. Helen Pankhurst (1992) viser i den sammenheng at kvinnestyrte hushold kan være mer sårbare siden de mangler mannlig arbeidskraft i jordbruket, men at deres variasjon i aktiviteter gjør dem sterkere rustet i forhold til kriser og hjelper dem til å overleve. Aklilu Kidanu og Dessalegn Rahmato (2002) hevder i den sammenheng at kvinners variasjon i produktive aktiviteter har gjort at de generelt har bedre overlevelsesstrategier enn menn, noe som gjør at deres hushold

---

¹⁶ Se Chant (2006:95) og Vureen (2003:45) for samme konklusjoner om kvinnes rolle i Afrika sør for Sahara.

¹⁷ Se Vureen (2003:45).

Tidligere forskning

kan klare seg til tross for sårbarhet. Et annet viktig studie er Bauers (1977:79-126) studie fra Tigray, som viser at ingen typer av hushold er statiske enheter, men endres over tid i forhold til sammensetning og størrelse, og påvirker husholdets kapasitet, aktiviteter og behov over tid.¹⁸ Dette har stor innflytelse for alle typer av hushold og var et viktig aspekt av det å være enslige kvinne i Kozeba *qabale*.

Faktorene over synes å peke mot at kvinnestyrte husholds levebrød på landsbygda i Etiopia er mer nyansert enn tidligere framstilt, og at det eksisterer variasjoner og forskjellige typer av disse husholdene. I likhet med flere andre studier av kvinnestyrte hushold i Afrika Sør for Sahara, synes deres levebrød å være knyttet til faktorer som tilgang eller mangel på ressurser som land, tilgang til mannlig arbeidskraft, ekteskapelig status, helse, sosiale nettverk, husholds sammensetning og forskjellige livs- og husholdsfaser.¹⁹ Det må derfor være viktig å få fram hvilke faktorer som er med på å skape disse kvinnenenes levebrød. Hvilken rolle spiller sosiale nettverk og tilgang til land og andre ressurser for deres levebrød. Hvorfor så mange skilsmisser, og så mange kvinnestyrte hushold? Og hvilken rolle har disse kvinnene selv, i sin søken etter et levebrød? Slike spørsmål var grunnleggende for de enslige kvinnene i Kozeba og preget flere aspekt av deres levebrød.

---

¹⁸ Se også Ellis (1998), Gonzales de la Rocha (1994:20) og Vureen (2003:113), for samme påstander om kvinnestyrte hushold i Afrika og Sør-Amerika.

¹⁹ Se Selam Ataklt Hailemichael (2005:15-16) studie fra Etiopia, Driels (1994:7,12) studie fra Botswana, Vureens (2003:25,52,107) studie fra Tanzania.

TEORETISK REFERANSERAMME

Jeg kom til studieområdet med en ide om å utføre et feltarbeid om kvinnestyrte husholds overlevelsesmekanismer i en kontekst av fattigdom og fattigdomsbegrepet. Etter hvert ble jeg imidlertid mer interessert i flere aspekt av disse kvinnenes liv, og hvordan de opptrådte som aktører i sin søken etter et levebrød.

Kvinnestyrte hushold erfarte sin situasjon basert på en rekke aspekt, og deres tilgang til både sosiale og økonomiske ressurser, så vel som erfaringer, ønsker og følelser formet deres levebrød. Disse kvinnene var ikke passive ofre for strukturer og regler, men hadde egne ressurser, aktiviteter og strategier, og de tok forskjellige valg på bakgrunn av interesser og muligheter.

Jeg har strukturert denne studien rundt de typer av ressurser og aktiviteter som var av betydning for kvinnestyrte husholds levebrød, som sosiale nettverk, tilgang til vitale ressurser på landsbygda, samt endringsmønstre og urbanisering. Med et aktørorientert perspektiv analyserer jeg så hvordan disse påvirket deres levebrød.

Levebrød

Sweetman (2004:3-4) viser til at «Millennium Development Goals» sin tilnærming til fattigdom og levebrød ikke lykkes med å forstå kvinners egne erfaringer, som ofte omfatter emosjonelle, sosiale og politiske aspekt i like stor grad som tilgang til økonomiske ressurser.

Begrepet «livelihood», eller levebrød, blir ofte benyttet i litteratur om fattigdom og rural utvikling og blir beskrevet som ”means of gaining a living” (Ellis 2000:7). Dette indikerer at konseptet omfatter mer enn inntekt, da det viser til *måten* man oppnår et levebrød på (Ellis 2000:7, Larenstein 2010). En mye brukt definisjon av begrepet levebrød kommer fra Robert Chambers og Gordon Conway: “a livelihood comprises the capabilities, assets, including both material and social resources, and activities required for a means of living” (Chambers og Conway 1992:7).

Menneskers levebrød inneholder slik en rekke kvalitative og kvantitative aspekt. Ellis (2000:10) definerer levebrød som naturlige, fysiske og menneskelige ressurser, sosial og finansiell kapital, aktiviteter og tilgang til disse, som til sammen bestemmer individers eller husholds levestandard. Levebrød omfatter altså mer enn inntekt, og inkluderer aspekt som kjønnsrelasjoner, helse, utdanning og sosiale nettverk (Ellis 2000:10, Jacobsen 2005:10).

Chambers og Conway (1992:7) inkluderer i tillegg «capabilities», eller evner, i sin definisjon av levebrød, som viser til menneskers mulighet til å virkeliggjøre eget potensial, og

refererer til menneskers egenverdi og mulighet til å oppfylle både økonomiske, sosiale og personlige verdier, ønsker eller potensialer.

Jeg vil bruke både Ellis' og Chambers og Conways definisjoner, og slik referere til levebrød som en kombinasjon av både sosiale og økonomiske ressurser, personlige eller følelsesmessige aspekt av livet. En slik kombinasjon av både økonomiske, sosiale og følelsesmessige aspekt, var grunnleggende for hvordan kvinnestyrte hushold i Kozeba opplevde sitt levebrød.

En viktig karakteristikk ved levebrød er evnen til å tilpasse seg. Levebrød viser slik til en pågående prosess i stadig endring (Ellis 2000:10). Dette er et viktig aspekt ved min tilnærming til kvinnestyrte husholds levebrød i Kozeba, som i likhet med mannstyrte hushold var preget av forskjellig tilgang til ressurser gjennom forskjellige livsfaser. Kvinnestyrte hushold tilpasset seg i tillegg livet som eneforsørger, med de endringer det ofte medførte med mangel på mannlig arbeidskraft i jordbruket samt søken etter alternative inntektskilder.

I Larensteins (2010) beskrivelse av levebrød på landsbygda, vises det til at usikkerhet i forhold til ressursgrunnlag, jordmangel, endringer i livssyklus og sosiale nettverk, i tillegg til nye muligheter, påvirker hvordan materielle og sosiale ressurser blir benyttet, samt hvilke valg mennesker tar. Det var nettopp slike faktorer som var med på å forme levebrødet til kvinnestyrte hushold i Kozeba. Tilgang til ressurser, inntektsbringende aktiviteter, støtte gjennom sosiale nettverk, egne ambisjoner, samt følelsesmessige aspekt i forhold til skilsmisse eller ektemenns bortgang, formet forskjellige typer av kvinnestyrte hushold og variasjoner i deres sosioøkonomiske situasjon og hvordan de oppfattet sitt levebrød. Her ligger også mitt fokus.

Levebrødstrategier

Levebrødstrategier består ifølge Ellis (2000:40-41) av "activities that generate the means of household survival". Disse er dynamiske og responderer til endringer i både situasjon og muligheter.

Enslige kvinners levebrød i Kozeba var preget av å tilpasse seg endringer for å overleve og bedre sitt levebrød. Disse var ofte rettet mot å søke støtte og hjelp gjennom slekt og sosiale nettverk, flytte til urbane senter, samt å diversifisere inntektsbringende aktiviteter innen husholdsøkonomien. Slike valg, og de aktiviteter og ressurser de benyttet for å klare sitt levebrød, kan slik ses som del av deres levebrødstrategi.²⁰

---

²⁰ Se Chant (2006:94), Jackson (1996) for samme påstander om kvinnestyrte hushold i den tredje verden.

Diversifisering av inntektskilder beskrives i denne sammenheng som en grunnleggende levebrødstrategi for hushold på landsbygda, og defineres som en prosess der rurale hushold konstruerer et økende mangfold av aktiviteter og ressurser for å overleve og bedre sin levestandard. Dette er grunnleggende for å overleve for de fleste hushold på landsbygda (Ellis 1998:4, 2000:15, Ellis og Freeman 2009:25). Diversifisering handler slik om å skape diversitet i inntektskilder som en pågående sosial og økonomisk prosess, og reflekterer både press og muligheter som gjør at hushold tilegner seg et økende mangfold av levebrødstrategier (Ellis 2000:14). Slik diversifisering av aktiviteter viser også til aspekt som migrasjon fra landsbygd til urbane senter, tilgang til sosiale nettverk, og aktiviteter utenfor jordbruket (Ellis 2000:5).

Kvinnestyrt hushold i Kozeba diversifiserte ofte sine inntektskilder i noe større grad enn mannstyrt hushold, og oftest innen husholdøkonomien. Denne studien vil derfor se nærmere på hvilke aktiviteter de benyttet og hvordan disse påvirket deres levebrød.

Aktører

Strukturelle forklaringsmodeller står sentralt i tidligere litteratur om kvinnestyrt hushold i Etiopia, som vist i forrige kapittel.²¹ Long (2001:12-13) viser til behov for å styre bort fra strukturelle forklaringer til fordel for en aktørorientert analyse, da menneskers handling er en del av sosiale strukturer og prosesser som individer selv skaper og reproducerer i en kontinuerlig prosess.

En aktørorientert tilnærming til individer viser til et bredt mangfold både i sosialt liv og menneskelig handling (Long 2001:19, 49) basert på diversitet i menneskers tilgang til sosiale og materielle ressurser, kunnskap, ønsker, kapasitet og evne til å benytte seg av tilgjengelige muligheter (Long 2001:49-50). Long viser til at sosial handling ikke bare er strukturell og intensjonell, men inneholder aspekt som følelser, fortolkning og identitet (Long 2001:18), og krever at man ser på spesifikke individer og grupper, heller enn ytre strukturer og forklaringer (Long 2001:12).

Senere studier viser til at kvinner i Afrika sør for Sahara er aktive deltagere i endringsprosesser og tar kontroll over eget liv og levebrød, og til endring i kjønnsroller og husholds komposisjon som gjør at kvinner velger å forbli ugift og opprette egne hushold (Blumberg 1993:21, Driel 1994:1, 4, 13, Kerven 1979:vii, Vureen 2003:215-218). Disse kvinnene har individuelle grunner til etablering av sine hushold. Økonomiske og sosiale

---

²¹ Se Giddens (1973:1949-95) om hvordan regler, verdier og normer fungerer strukturerende i innen forskjellige sosiale system, og skaper både muligheter og begrensninger for mennesker. Slike strukturer bestemmer ikke, men er i følge Giddens' utgangspunktet for menneskers handlinger.

forutsetninger, livssyklus eller erfaring innen en spesifikk kontekst bestemmer slik deres muligheter og valgene de tar (Vureen 2003: 219-220). Studiene over viser til at kvinnestyrte hushold er dynamiske aktører som tar egne valg i søken etter et levebrød, heller enn passive ofre.

Det eksisterer strukturerte prosesser på landsbygda i Etiopia, som kjønnsrelaterte arbeidssfærer innen bondehusholdet, knapphet på ressurser samt tidlig ekteskap for jenter. Disse kunne påvirke valgmuligheter og levebrød for både kvinner og menn i Kozeba. Men innenfor slike strukturer eksisterer mennesker som handler som aktører. I Kozeba tok kvinnestyrte hushold forskjellige valg i sin søken etter å skape seg et levebrød, ofte på tvers av normer, og det syntes mer hensiktsmessig å se dem som aktører i egne liv. For disse kvinnene dreide seg først og fremst om å skaffe seg et levebrød.

Jeg har derfor valgt å se enslige kvinner i Kozeba som aktive aktører som tok taktiske valg mellom materielle, sosiale og psykologiske aspekt, for å klare eller bedre sitt levebrød. Disse kvinnene hadde ofte valgt å skille seg, mange migrerte til urbane senter i søken etter et bedre liv og de tok forskjellige valg i sin søken etter å skape et levebrød. Med utgangspunkt i disse kvinnes egne erfaringer, vil jeg slik belyse den diversitet som eksisterte i deres handlinger og levebrød.²² I likhet med Vureens (2003:20) studie om kvinnestyrte hushold i Tanzania, vil jeg videre hevde at kvinnes egne ønsker, ambisjoner og valg var med på å forme deres sosioøkonomiske situasjon og muligheter til å skape et levebrød.

---

²² Se også Long (2001:13) som viser til menneskers egne erfaringer som utgangspunkt for handlingsmønstre.

FORSKNINGSMETODE

Denne studien er først og fremst basert på data fra et fem måneders langt feltstudie i Kozeba *qabale*, i den nordlige delen av Etiopia. Halvparten av denne tiden var jeg bosatt i landsbyen Kozeba, og resterende tid i den lille grenda Kamara.

Min feltstudie er karakterisert av at jeg har benyttet to svært forskjellige metoder for innhenting av data. Hovedmetoden er kvalitativ og består av uformelle intervjuer og deltagende observasjon, med mål om å se livet slik erfart gjennom mine informanternes øyne. Metoden er imidlertid ikke like effektiv for å oppnå forståelse for bredere sosiale systemer som former deres liv (Ege og Aspen 2003:5). Jeg ønsket tilgang til en mer konkret oversikt over viktige sosioøkonomiske forhold, som kvinnenens tilgang til en rekke ressurser, hvilke aktiviteter de foretok seg og hvor de befant seg i studieområdet. Jeg bestemte meg derfor for å utføre en kvantitativ undersøkelse. Målet var å samle data på noen valgte parameter gjennom en enkel spørreundersøkelse eller «survey», som jeg har valgt å kalle «min folketelling».²³ Dette har gitt meg tilgang til «harde data» på noen grunnleggende økonomiske og sosiale forhold i studieområdet.

Det er svært vanskelig for både lokalbefolkning eller forsker å estimere sosioøkonomiske tendenser uten tilgang til kvantifiserbare data. Lokale, kvalitative perspektiver er også i denne sammenheng av stor betydning i seg selv, gir en dypere forståelse av kvantitative data, og muliggjør en sammenligning av data fra de forskjellige metodene (Ege og Aspen 2003:6). Det kan i denne sammenheng oppstå en konflikt mellom det å presentere informantens synspunkt på en så oppriktig måte som mulig; og det å nå en balansert vurdering basert på harde fakta (Ege og Aspen 2003:5). Men en kombinasjon av disse metodene har gitt meg mulighet til å sammenligne mine inntrykk, refleksjoner og tolkninger basert på egne observasjoner og informantens erfaringer, med konsise data som var av grunnleggende betydning for forståelse av en rekke viktige økonomiske og sosiale forhold.

De to metodene viser i flere sammenhenger forskjellige resultater. Informanternes presentasjoner er utgangspunkt for studien, og gir dybde og bedre forståelse, også for de kvantitative data. Men når de to metodene gav forskjellige resultater gav dette grunnlag for en mer kritisk vurdering av metodene, og av både lokale presentasjoner og egen analyse.²⁴

---

²³ Basert på «indikator survey» i Ege og Aspen (2003:19).

²⁴ Se også Ege og Aspen (2003:6).

Min folketelling ville vært vanskelig å bruke uten en kvalitativ forståelse for den lokale kontekst, men kvantitative data har gitt studiet større presisjon og tilgang til en mer kritisk analyse av sosiale og økonomiske system.

Min folketelling

Ideen til å utføre en folketelling kom fra Ege og Aspens ”*On the Brink of Famine*” (2003), som presenterer sosioøkonomiske system på landsbygda i Etiopia basert på kvalitative intervju samt en strukturert «indikator survey» utviklet av Ege. I teksten vil denne refereres til som «min folketelling», og også som «MF 2007» (Min folketelling 2007) for enkelthets skyld.

Folketellingen kan beskrives som en forenklet spørreundersøkelse. Variablene som ble valgt var viktige for lokale bondehushold generelt og enkle å anvende for en direkte analyse. Folketellingen er utført i hele studieområdet og gir slik fullstendige data og større presisjon. Den var raskt gjennomførbar, og gav mye og verdifull informasjon på kort tid.²⁵ Data kan slik analyseres i det lokale perspektiv, og kvinnestyrte hushold kan sammenlignes med andre typer av hushold. Analysene har i hovedsak blitt utført kvantitativt ved hjelp av Excel regneark, men kvalitative analyser kan også benyttes som komplementerende informasjon på diverse forhold.

Data er samlet inn på husholdsnivå, og har benyttet variabler som bosted, navn, alder, sivilstatus, antall medlemmer i hushold, antall barn, jordeierskap og bruksforhold, antall okser og husdyr, antall og typer av inntektsbringende aktiviteter, og deltagelse i statens *Safety Net* program eller i EOC's (Etiopiske Ortodokse Kirkes) prosjekt. Disse ble utviklet underveis og skissert opp fortløpende på en A4 blokk med kun en linje per hushold. Under utførelsen kunne jeg raskt identifisere tema som var viktige for videre studie og forståelse for økonomi. Siden framgangsmåten var enkel, kunne variabler som antall voksne sønner i husholdet og opprinnelsessted for hushold i byen lett tilføyes underveis i utførelsen av folketellingen.

En «*p-score*», eller *property-score*, ble også målt på bakgrunn av inntrykk av hvert enkelte husholds fysiske framtoning, og satt på en skala fra 1-10, med 3, 5 og 7 som henholdsvis fattig, middels og velstående. Faktorer som hytter og gårdsplassens størrelse og kvalitet, materielle eiendeler, redskaper, og husholdsmedlemmers klær, var forhold som her ble tatt i betraktning og sett som indikator på husholdets generelle velstand. Det er flere problem med en slik vurdering av husholds velstandsnivå da den kun er basert på førsteinntrykk og materiell velstand. Metoden er derfor ikke presis, men et slikt inntrykk er

---

²⁵ Se også Ege og Aspen (2003:19).

Forskningsmetode

allikevel nyttig og trolig bedre enn mange andre indikatorer basert på for eksempel inntekt og antall husdyr (Ege og Aspen 2003:20-21).

Det ble mest hensiktsmessig å starte feltarbeidet med folketellingen. Jeg oppsøkte samtlige hushold i studieområdet, til sammen 725 hushold. 326 av disse var lokalisert på landsbygda hvorav 49 hushold var kvinnestyrte. De resterende 399 hushold befant seg i landsbyen Kozeba, hvorav 207 hushold var kvinnestyrte. Folketellingen bidro slik også til å kartlegge området.

Ved å besøke alle grendene (*mandar*) og samtlige hushold i området fikk jeg nærmere kjennskap til området og kom i snakk med folk. Dette skapte en fortrolighet blant lokalbefolkningen. Jeg og min tolk ble alltid invitert inn på kaffe eller mat, og selv om jeg var redd invitasjonene kom av den typiske etiopiske høflighet, takket vi ofte ja når folk insisterte og vi hadde tid. Jeg begynte heller å ha med kaffebønner og andre matvarer i gave, for å unngå at mine besøk skulle bli en økonomisk belastning for folk. Slik ble jeg også kjent med folk, og folk ble kjent med hva jeg gjorde. Underveis fikk jeg også samlet verdifull informasjon gjennom tilfeldige og uformelle samtaler. Folketellingen var slik en god innfallsport til den kvalitative metoden og la grunnlag for et mer representativt utvalg av informanter. Alle tabeller presentert i denne studien er hentet fra min folketelling.

Uformelle intervjuer og deltagende observasjon

Det ble naturlig å benytte uformelle intervjuer, siden studien har søkt å få innblikk i forskjellige aspekt som påvirket kvinnestyrte husholds levebrød. Målet med metoden var å lytte til hva informantene ville fortelle, for slik å la dem gi meg innsikt i hvordan de selv erfarte sine liv og hva som var viktig for deres levebrød. Under mine intervjuer hadde jeg plan om hva jeg ønsket informasjon om, men jeg prøvde så godt som mulig å la informanten lede samtalen. Når det oppsto pauser eller falt seg naturlig, stilte jeg spørsmål eller forsøkte å lede samtalen inn på tema jeg ønsket informasjon om. Dette kunne for eksempel være deres ekteskap, skilsmisser eller inntektsbringende aktiviteter.

Grunnet små og trange boforhold samt sosiale aspekt kunne samtaler iblant oppstå tilfeldig, og ofte med flere medlemmer av husholdet eller naboer tilstede. Det var imidlertid oftest mer hensiktsmessig for både meg og informanter å avtale tid og sted for intervjuer. Dette fordi tema for samtale kunne bli sensitivt, og fordi informantene oftest hadde mange daglige arbeidsoppgaver og måtte sette av tid til meg.

Under intervjuer tok jeg raske notater som jeg utdypet i løpet av dagen for ikke å glemme detaljer. Men i mer tilfeldige sosiale sammenhenger forsøkte jeg å unngå å notere, og

Forskningsmetode

skrev ned det jeg husket fra samtale på kvelden. Til sammen har jeg utført 153 intervjuer, hvorav 68 kan karakteriseres som dybdeintervjuer. Tjuefem dybdeintervjuer er tatt opp på bånd for å ha tilgang til transkripsjoner, men jeg valgte å gjøre relativt få opptak da det syntes å skape en mer formell atmosfære.

Grensen mellom uformelle intervjuer og deltagende observasjon kan ofte være vanskelig å skille. Dette kom blant annet til uttrykk ved at jeg gjennom å ta del i dagliglivet ofte kom i situasjoner der tilfeldige samtaler og uformelle intervjuer fløt inn i hverandre. Men som Bernard (2006:211) understreker omfatter observasjoner også det som ikke blir sagt.

Deltagende observasjon vil kort sagt si å ta del i det daglige liv med intensjon om å lære om det og dets betydning (Bernard 2006). Min intensjon med metoden var å få en dypere innsikt i informantenes virkelighet, og det var derfor viktig å være tilstede og delta i den lokale setting. Jeg valgte i den sammenheng etter hvert å bosette meg i Kamara, en av de femten grendene i studieområdet, for slik å komme tettere på mine informanter og få nærmere innsikt i deres liv. I Kamara ble jeg på en mer naturlig måte en del av lokalsamfunnet og kunne enkelt ta del i dagliglivet. Jeg ble daglig inkludert i sosiale sammenkomster og i diverse aktiviteter. Selv om min deltakelse av praktiske årsaker nok var noe begrenset, fikk jeg slik en mulighet til å observere aktiviteter og sosiale relasjoner mellom mennesker i grenda, som var viktige for deres levebrød. Metoden skapte også fortrolighet og vennskap til flere av mine hovedinformanter, som blant annet Desta,* Sinde og Argasewo.*²⁶

Bernard (2006:211) deler videre mellom tre feltroller, den komplett deltagende, deltagende observatør, og den komplette observatør. Jeg gikk nok inn og ut av alle disse rollene, men språkbarrieren og type aktiviteter informantene utførte ekskluderte meg ofte automatisk fra rollen som en komplett deltager og jeg var nok oftest å regne som en deltagende observatør.

Ved å være tilstede og observere mennesker og omgivelser i sin naturlige kontekst fikk jeg tilgang til aspekt ved virkeligheten som ofte ikke kom fram under intervjuer. Som i tilfelle med Meselu Kebede, en trettiåtte år gammel skilt kvinne i landsbyen Kozeba. Etter gjentatte besøk merket jeg meg en mann som ofte var innom, uten at relasjonen var tydelig. Da jeg spurte, kunne hun fortelle at hun var hans *woshimma* (uoffisielle kone), og at det var han som kjøpte inn varene hun solgte på markedet.²⁷ Det å være til stede og ta del i aktiviteter var slik en forutsetning for å oppnå en dypere innsikt i informantenes liv.

---

²⁶ Pseudonym er merket med stjerne*.

²⁷ Meselu Kebede, intervju 121, bok 4, side 52-58.

Gruppeintervju

Jeg har utført noen gruppediskusjoner når situasjonen naturlig har oppstått, der en gruppe mennesker har vært samlet og samtaler på diverse relevante tema har oppstått. Målet med bruk av metoden var å benytte tilgang til data gjennom en mer dynamisk diskusjon, siden deltagere i gruppen kunne følge opp hverandres uttalelser. Jeg har da hatt mulighet til å lytte, og stille spørsmål som har blitt fulgt opp på en annerledes måte enn i intervjuer med en person. Gruppeintervjuene skapte en arena der folk også sto til ansvar for sine uttalelser over for andre enn meg, og slik måtte redegjøre for sine meninger overfor andre i gruppen.²⁸ Slik ble tema i noen tilfeller utdypet, og nye perspektiver brakt på bane.

Jeg har utført seks slike gruppeintervjuer, som alle oppsto i tilfeldige sosiale situasjoner, som på barer i landsbyen, i sosiale sammenkomster i grenda Kamara, under møte med kvinnegruppen i Kozeba, samt et intervju med tre kvinner i Lei Talk der flere venninner kom innom og endret intervjuet til å bli en diskusjon mellom alle. En liste over disse er å finne bakerst i oppgaven. Tema i slike gruppeintervjuer har vært jordbruksforhold, tørke og matmangel, kvinners erfaringer fra ekteskap og skilsmisse, aktiviteter og arbeidsfordeling, slektskap og sosiale nettverk, samt kjønnsrelasjoner og kvinners ansvar og rolle i husholdet.

Livshistorier

Som del av dybdeintervjuene benyttet jeg ofte livshistorie-intervjuer, for å forstå de enslige kvinnenes livssituasjon og levebrød gjennom forskjellige epoker av livet. Jeg ønsket slik å få innsikt i hvordan slike endringsprosesser påvirket deres handlinger, aktiviteter og levebrød over tid. Jeg lot informantene lede an samtalen i større grad, og nye interessante aspekt kunne slik komme fram. Som Brun (1995) påpeker er målet med slike intervju å få omfattende innsikt i informantens sosiale liv, der en ser informantens liv i en historisk dimensjon. Målet var å forstå de enslige kvinnenes handlinger og prosesser, på bakgrunn av deres personlige erfaringer gjennom livet. Hvordan de for eksempel hadde tilpasset seg hendelser og endringsprosesser,²⁹ som gjennom ekteskap, skilsmisser, sykdom, eller dødsfall i familien.

Metoden har også bidratt til å oppfordre informanter til selv å ta initiativ til å bringe på bane tema som har vært av betydning for dem, som for eksempel i tilfellet med førti år gamle skilte Kasa Alemu i landsbyen. Jeg hadde hatt flere dybdeintervju med henne før jeg under et besøk ba henne fortelle sin livshistorie. Det kom slik fram at hun hadde hatt langt flere ekteskap bak seg enn det jeg tidligere hadde fått inntrykk av, hvordan hun etter sin første

---

²⁸ Se Thagard (2002).

²⁹ Se også Denzin (1989).

skilsmisse som fjorten år gammel migrerte fra landsbygda til byen Sekota der hun ble involvert i prostitusjon, og hvordan hungersnøden i 1985 førte til hennes tredje skilsmisse og dødsfall av hennes eneste barn.³⁰ Slike hendelser var viktige holdepunkt i hennes liv, men hun hadde ikke sett dem relevant å nevne under mine tidligere intervjuer. Den nye informasjonen hjalp meg å forstå hvordan forskjellige hendelser og valg gjennom hennes liv hadde ført henne dit hun var i dag.

Tilgang til informanter

Det er først og fremst de enslige kvinnene som har vært mine hovedinformanter. Jeg har møtt disse under forskjellige omstendigheter, som under utførelse av folketellingen og under mitt opphold både i landsbyen Kozeba og i grenda Kamara.

Landsbyens spisesteder og barer drevet av enslige kvinner ble også en naturlig innfallsport for å komme i kontakt med folk til å begynne med. De som ble av størst betydning for meg, var Werkuha Weldies restaurant og bar, Meselu Kebedes restaurant, Testu Aregu og Kasa Gebjawa som solgte *t'alla* (lokalt øl) og mat fra sine hjem, og Aweku Mengestu* som solgte *t'alla* på markedsdagen. Jeg kom til å begynne med som en gjest for å spise eller drikke, men når det ikke var andre gjester til stede, utviklet besøkene seg oftest til uformelle samtaler. Jeg stiftet slik gode bekjentskap og vennskap med flere av disse kvinnene som etterhvert ble viktige informanter. Gjennom deres venner og sosiale nettverk etablerte jeg også flere kontakter. Jeg tok også kontakt med kvinnegruppen i landsbyen. Gjennom dem fikk jeg tilgang til gruppesamtaler og informanter, samt nyttige tips til utvalg av andre informanter.

Under mitt opphold i grenda Kamara hadde jeg alltid tilgang til informanter, og det var lett å finne tid og sted for uformelle samtaler eller intervjuer. Da det kun var tretten hushold i landsbyen, fikk jeg god kontakt med alle, og jeg utførte intervjuer med flere av medlemmene i alle hushold, både kvinner og menn. Jeg fikk spesielt god kontakt med flere av kvinnene i grenda, som de skilte kvinnene Desta Melkam,* Argasewo Alene* og Zewalo Tadesse, enken Mulo Werku, de gifte kvinnene Sinde, Berhanie og Addey, samt to av de gifte mennene, Asnake Tadesse og Tegaye Tlahun. Disse ba meg ofte følge med i forbindelse med sine arbeidsoppgaver, og fungerte som mine hovedinformanter i landsbyen.

Noen intervju ble utført sammen med folketellingen, da jeg ofte kom i snakk med folk og ble bedt inn på kaffe. Flere informanter ble valgt på bakgrunn av informasjon i min folketelling, for å prøve å få et tilnærmet representativt utvalg. Slike utvalg ble gjort i forhold til *typer* av hushold og basert på faktorer som ekteskapeleg status, typer av inntektsbringende

---

³⁰ Kasa Alemu, intervju 95, bok 6, side 245-256.

Forskningsmetode

aktiviteter, fattigdomsscore, husholdets størrelse og livsfase, samt karaktertrekk som viste seg å være enten typisk eller utypisk for området. I slike tilfeller har jeg oppsøkt hushold både i grendene og i landsbyen og avtalt tid og sted for intervju.

Mine informanter har vært enker, gifte, ugifte og skilte kvinner og menn som levde i både kvinne- og mannstyrte hushold. Kvinner som var husholdsoverhode i kvinnestyrte hushold, har vært i klart flertall som informanter. Samtidig har det vært nødvendig å få en forståelse for den lokale kontekst. Hvordan det opplevdes å være gift kvinne, gift eller ugift mann, døtre eller barnebarn i forskjellige typer av hushold. Slik generell kunnskap har vært viktig for å få et mer helhetlig bilde av den verden de enslige kvinnene skapte sitt levebrød. Noen av informantene presenteres underveis som «sentrale informanter», for å la leseren bli nærmere kjent med noen av mine hovedinformanter.

Jeg har i tillegg utført intervjuer med ansatte innen offentlige administrasjon i landsbyen, som bondeforeningens leder, leder for kvinnegruppen, ansatte ved jordbrukskontoret, ansatte i skolen, en helsearbeider ved klinikken i Kozeba, samt ansatte i Ethiopian Orthodox Church (EOC) sitt prosjekt. Dette for å ha tilgang til mer generell informasjon om lokalsamfunnet.

Det var aldri et problem å få tilgang til informanter, og ingen sa nei til å la seg intervju. Jeg hadde vært bekymret for at tema for oppgaven var sensitivt for mange, men folk var stort sett svært åpne.

Noen informanter har fungert som nøkkelinformanter på bakgrunn av sin forståelse og kunnskap om diverse sosiale, kulturelle eller økonomiske fenomen, samt evne til å kommunisere.

Disse har vært noen av kvinnene i Kamara som Desta Melkam og Argasewo Alene, mine nærmeste naboer i Kamara. De hadde svært god forståelse av og refleksjon rundt type informasjon som var sentralt for studien, var åpne om sin egen situasjon og hadde svært gode formidlings- og kommunikasjonsevner. Zewalo Tadesse hadde god kunnskap om kulturelle og historiske fenomen og snakket svært åpent om sine erfaringer, og Sinda Sergew, en gift kvinne som hadde noe lengre skolegang enn de fleste andre kvinner på hennes alder, viste spesielt god forståelse for sosiale og økonomiske aspekt av kvinners liv.

De resterende nøkkelinformanter var bosatt i landsbyen. Trettitre år gamle ugifte Werkuha Weldie og lederen for kvinnegruppen Kasa Alemu,* var kvinner som hadde mye generell kunnskap om kvinners situasjon. Handelsmannen Ayaliewu Tafere hadde kunnskap om økonomiske forhold og markedsrelasjoner, og lederen for bondeforeningen, Sisay Getacho, hadde mye generell kunnskap om området. Kifle Werku, en av EOC's ansatte,

Forskningsmetode

hadde god forståelse for min studie og bidro med diskusjoner og generell informasjon. Alle nøkkelinformanter har vist svært gode kommunikasjonsevner, og har med sin innsikt bidratt til nye perspektiver i forhold til studien.

Etiske dilemma

Under utførelse av uformelle dybdeintervjuer kom det typisk fram flere personlige og sensitive detaljer, som blant annet under samtaler med Weyzero Fessehaye,* en gift kvinne fra Kamara. Under mer tilfeldige besøk når naboer og barn oftest var i nærheten, var samtalene ofte overfladiske og dreide seg typisk om praktiske aspekt av livet. Men når jeg fikk henne på ”tomannshånd” i min hytte i Kamara, brast hun i gråt mens hun fortalte hvordan hun lenge hadde vært ulykkelig i ekteskapet som følge av ektemannens temperament og derfor vurderte skilsmisse.³¹ Dette var også over en måned inn i mitt opphold i Kamara, og vi hadde blitt godt kjent. Etter at hun til slutt forlot mannen, ble hendelsen debattert i detalj under sosiale sammenkomster i Kamara, der sensitiv informasjon om Weyzeros ektemann også kom fram.

Slike uformelle samtaler og stiftelse av bekjenskaper fikk nyttige perspektiv på bane, men åpner samtidig for et etisk dilemma der grenser mellom tillitsforhold og datainnsamling kan bli uklare. Jeg la aldri skjul på hva jeg studerte, samtidig som jeg ikke utbroderte fokus for oppgaven siden jeg også var interessert i å oppnå en generell forståelse for lokalsamfunnet.

Jeg var alltid klar på at personlig informasjon jeg fikk var fortrolig i den lokale settingen, men samtidig var den del av min studie. Det blir allikevel riktig å holde spesielt sensitive aspekt fortrolig, av respekt for informantenes privatliv. Jeg har søkt å løse problemet med å endre navn på informanter som har utlevert spesielt sensitive detaljer om sine liv, og slike pseudonym vil bli merket med en stjerne* underveis i oppgaven. Sensitiv informasjon er tolket ut fra skjønn, og dreier seg først og fremst om personer involvert i konflikter, og kvinner som var involvert i prostitusjon, selv om det var stor åpenhet rundt begge tema i lokalsamfunnet. Informasjon om ekteskap og skilsmisse var det typisk svært stor åpenhet rundt, og er derfor i de fleste sammenhenger ikke tolket som sensitiv.

Språk og bruk av tolk

Da jeg ikke snakker amharisk, var jeg under hele feltarbeidet avhengig av å ha tilgang til tolk. Nesten samtlige intervjuer er utført ved hjelp av tolk som har oversatt fra og til engelsk og

---

³¹ Weyzero Fessehaye, intervju 144, bok 7, side 13-21.

Forskningsmetode

amharisk. Noen få unntak er intervju av to lærere i landsbyen Kozeba, av en ansatt i Kozeba *qabales* jordbrukskontor, samt en ansatt i EOC.

På vei til studieområdet stoppet jeg i Bahir Dar for å besøke Habtamu, en venn fra tidligere opphold i Etiopia. Jeg hadde skrevet og fortalt om mitt planlagte feltarbeid, og siden han for tiden var uten jobb, ville han gjerne være min tolk. Jeg hadde bestemt meg for å finne en tolk lokalt, en som kjente området og kunne trekke seg tilbake etter endt arbeidsdag. Men da det viste seg vanskelig å finne noen som snakket engelsk i Kozeba, endte det til slutt med at Habtamu kom etter.

Habtamu hadde gått et par år på universitet, snakket svært bra engelsk og hadde forståelse for tema for feltarbeidet. Han var utadvendt og kom alltid lett i kontakt med folk. Gjennom sin jobb som ”guide” i Bahir Dar var han vant til å ta styringen, og i begynnelsen følte det som om han var i ferd med å ta over hele feltarbeidet. I god tro hadde han meninger om hvordan alt burde gjøres, hvilke av mine spørsmål som ikke var nødvendige og hvilke svar fra informanter som var irrelevante. Jeg hadde plukket opp nok amharisk til å forstå at han la til egne spørsmål og ekskluderte deler av svar han selv så som tomt prat. Det tok noen lengre diskusjoner før han tilpasset seg sin rolle som tolk, og stort sett fikk vi til et godt samarbeide. Allikevel er språkbarrieren og fortolkningen noe jeg har blitt nødt til å være bevisst på under hele feltprosessen samt i forhold bearbeidelse av felldata.

Det hadde også sine fordeler å ha en tolk som alltid var tilstede da det støtt og uventet oppsto situasjoner der mine manglende språkferdigheter gjorde at jeg kom til kort, og det hjalp meg også i å benytte tiden effektivt. Mitt lange bekjentskap med Habtamu gjorde også at vi hadde en bra kommunikasjon og lett kunne ta opp problemer som oppstod.

Da Habtamu reiste til sin hjemby, Bahir Dar, en ukes tid, fungerte en av EOC’s ansatte, Kifle Werku, som tolk. Han tilpasset seg rollen umiddelbart og stilte også opp da Habtamu ble syk og sengeliggende. Han har også oversatt flere av mine transkripsjoner og vært behjelpelig med å svare på spørsmål og innhente noe data i etterkant av feltarbeidet.

Min manglende språkkyndighet var min største utfordring og svakhet under feltarbeidet, både i forhold til oversettelsesprosessen, samt det at jeg ikke hadde mulighet til å kommunisere på tomannshånd med mine informanter. Samtidig var dette den eneste måten jeg kunne utføre feltarbeidet på i studieområdet. Ved å sammenligne transkripsjoner av intervjuer med egne feltnotat under intervjuene, stemte data stort sett godt overens, men iblant har noen detaljer kommet bort i oversettelsen.

Felterfaringer

Sett fra Addis Abeba er studieområdet, Kozeba *qabale*, vanskelig tilgjengelig og mangler stort sett alt av infrastruktur, som strøm, telefonforbindelse, sykehus, medisiner og transport. Så da jeg først uttrykte min interesse for Kozeba ble jeg, med beste intensjoner, frarådet fra å velge stedet som studieområde. En av mine kontakter i Addis Ababa utbrøt spontant at «*Kanskje det kunne la seg gjøre av en mann, men det ville definitivt være umulig for en kvinne å utføre feltarbeidet i et slikt avsidesliggende område.*» Denne utfordringen var nok mot sin hensikt med på å bidra til mitt valg av studieområde.

Det å leve noe isolert gjennom feltarbeidet viste seg å ha flere positive sider. Jeg fikk et nært innblikk i det daglige liv og sosiale relasjoner. I fravær av andre muligheter ble feltarbeidet og kontakten med informantene og lokalsamfunnet det eneste fokus, som i sin tur bidro til å etablere gode relasjoner. Det kan trygt sies at jeg aldri har blitt møtt med en større gjestfrihet, eller følt meg mer velkommen noe sted. Ikke bare av de kvinnene i området som ble mine hovedinformanter, men av lokalsamfunnet generelt.

Å være en *ferengi*

Den Etiopiske Ortodokse Kirke (EOC) hadde et prosjekt i området i samarbeid med Kirkens Nødhjelp i Addis Abeba. De disponerte et lite murhus med fire små kontorer i landsbyen, og da det ene sto tomt fikk jeg tilbud om å bo her. I fravær av hoteller eller andre umiddelbart tilgjengelige bomuligheter, takket jeg ja.

Det kom til å begynne med overraskende på lokalsamfunnet at en *ferengi* (utlending) hadde bosatt seg i området, og min ankomst skapte til å begynne med en nesten overveldende oppmerksomhet. For dem som tidligere hadde sett en *ferengi*, var det stort sett gjennom bilruter når de en sjelden gang hadde passert i landcruisers på vei til distriktsbyen Amde Werk. Jeg var derfor redd for at det å bo på EOC's stasjon, automatisk ville stemple meg som bistandsarbeider.

Det ble til å begynne med mange, men vennlige, spørsmål. Spesielt under utførelse av folketellingen undret folk seg over hva jeg gjorde i området. Jeg benyttet anledningen til å fortelle at jeg var student, og at jeg ikke hadde tilknytning til EOC men bodde på stasjonen av praktiske årsaker. Spørsmålet kom også opp under besøk på lokale restauranter, kafeer og «ølhus» i landsbyen, og gav meg mulighet til å forklare min rolle som uavhengig student. Til tross for lite kjennskap til utdanningssystemer, var allikevel begrepet ”student” velkjent, og ble for mange unge og deres foreldre sett som en mulighet til å skape seg et bedre liv.

Ettersom nyhetens interesse la seg, ble folk vant til min tilstedeværelse. Av både praktiske og «metodiske» årsaker ble det naturlig å delta i «lokale aktiviteter». Jeg vasket meg og hentet vann i elva, spiste den lokale maten, handlet hver uke på mandagsmarkedet og brukte smør i håret slik som folk flest. Dette gjorde nok at jeg etterhvert ikke fremsto like fremmed, og mange spøkte med at jeg nå hadde blitt *habesha* (etiopier). Snart ble jeg heller ikke lengre referert til som *ferengi*, men ved mitt navn «Trina».

Allikevel kunne omstendighetene og mitt relativt korte opphold ikke endre det at jeg tross alt var en «utenforstående». Under mitt opphold i Kamara ble det til å begynne med flaut nok påpekt at jeg var flink til å skrive og notere, men kunne jeg for eksempel lage mat? Det hendte også at folk oppsøkte meg kun for å få sitt første syn av en *ferengi*, og mødre med syke barn kom gående langveisfra i håp om å få hjelp av *ferengien* i Kamara. Jeg kjente ikke språket, kulturen eller skikker, stilte «rare» spørsmål, og hadde oftest en notatblokk for hånd. Ellers hadde jeg verken kunnskap eller mulighet til å delta i alle typer av aktiviteter, selv om jeg gjorde mislykkede forsøk på å lære meg å spinne, knyte kurver og lage *injera*.³²

Men min tilstedeværelse, min rolle, og mitt ønske om å bli kjent med mennesker ble allikevel umiddelbart møtt med åpenhet og aksept, og jeg følte meg etter hvert som en «integrert outsider».

Validitet

Det å bo tett på lokalsamfunnet og mine informanter over en periode på fem måneder, har preget relasjoner til informanter generelt, men i Kamara hadde jeg de beste forutsetninger for å bli en del av lokalsamfunnet. Der ble jeg inkludert både i sosiale sammenhenger og diverse jordbruks og husholdsoppgaver. Slik fikk jeg innblikk i mine informanters livsverden, i sosiale nettverk, arbeidsfordeling, dynamikk i og mellom hushold, og hvordan diverse aktiviteter ble utspilt i praksis.

I Kamara var alle hushold mer eller mindre mine naboer og det utviklet seg gode bekjentskap og vennskap. Slike tillitsforhold og vennskap over tid har nok vært en forutsetning for større dybde i mine intervju og nærmere innblikk i de enslige kvinnenes liv. Denne nærhet til mine informanter har blitt fokus for denne studien, og mitt mål har vært å fortelle en historie om enslige kvinners levebrød «fra innsiden».

Avhandlingen dokumenterer ikke alle sosiale og økonomiske aspekt i den lokale kontekst som kan ha betydning for kvinnestyrt husholds levebrød, men har søkt å framstille informantenes historie, og de tema og perspektiv som informanter selv har vektlagt. De

---

³² *Injera* = syrnet brød/ ”pannekake” av *tef* eller bygg som spises til alle måltider.

Forskningsmetode

kvinner jeg har kommet i kontakt med og deres historier har slik vært med på å forme min framstilling.

Denne studien har fokusert på de enslige kvinnenes levebrød, og har lite informasjon om mannstyrte hushold og om menn generelt. Menns historier, og deres husholds bestrebelser og muligheter for å skape seg et levebrød får derfor ikke en stor plass i denne oppgaven. Studien belyser også først og fremst levebrødet for kvinnene som er husholdsoverhode i kvinnestyrte hushold, kanskje på bekostning av andre medlemmer i deres hushold. Dette har vært nødvendig for å avgrense studien og tillate en dypere innsikt i de enslige kvinnenes liv.

Begrensninger

Jeg kunne nok med hell ha avgrenset oppgaven bedre, både i forhold til oppgavens omfang og tidsperspektivet. Dette kunne kanskje enklest blitt gjort ved å avgrense oppgaven til en mer inngående studie av de enslige kvinnenes levebrød enten på landsbygda eller i landsbyen. En annen løsning kunne ha vært å fokusere på en et mer avgrenset område av deres levebrød, som tilgang til ressurser som land, sosiale nettverk, eller migrasjon fra landsbygda til landsbyen.

Underveis i studien ble det imidlertid klart at levebrødet for enslige kvinner i Kozeba var svært sammensatt og omfattet en rekke faktorer og prosesser, både sosiale, økonomiske og emosjonelle, og ofte tilknyttet både landsbygda og landsbyen. Slik diversitet, samt variasjoner og individuelle situasjoner, var en sentral faktor for menneskers levebrød.

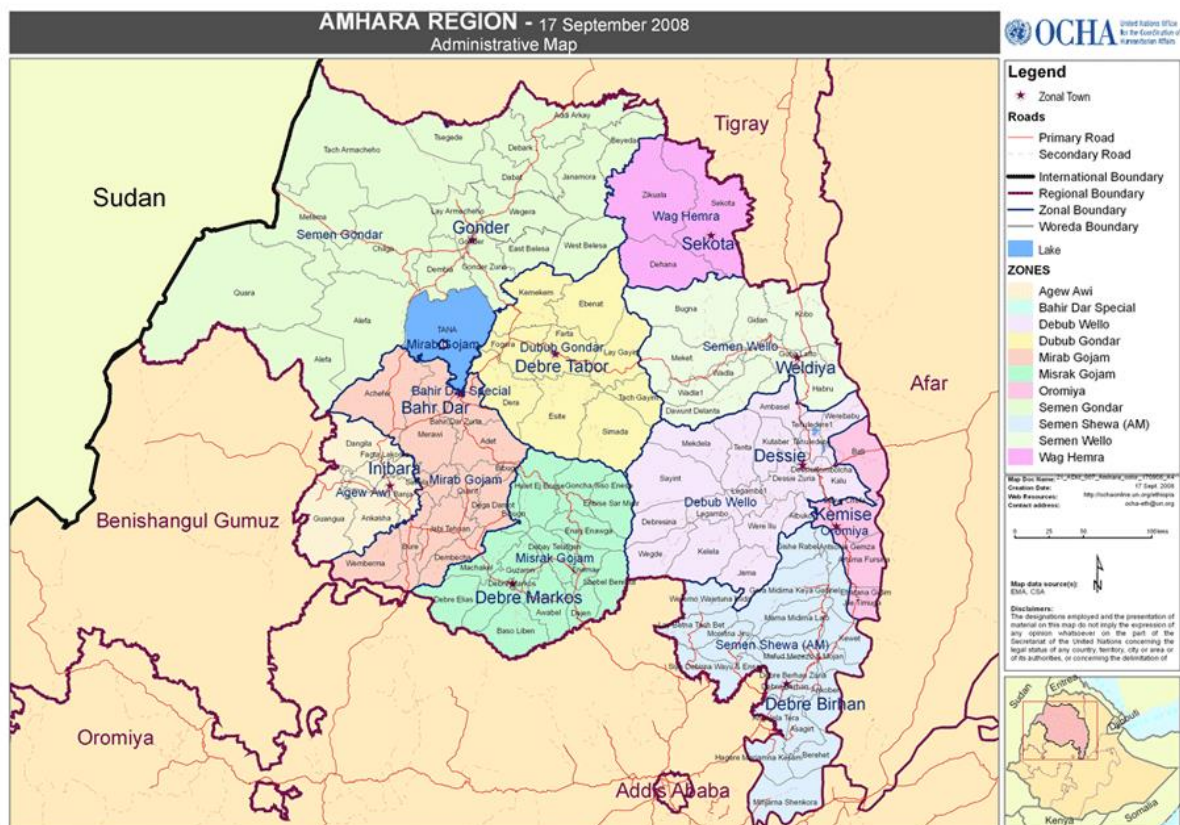
Jeg har ønsket å formidle denne variasjonen, og gi en mer helhetlig innsikt i disse kvinnenes levebrød. Innsikt i levebrødet på landsbygda er i den sammenheng grunnleggende for å forstå levebrødet for kvinnene i landsbyen og vise versa. Det følte også riktig å la landsbyen få en stor plass i studien, siden en stor andel kvinnestyrte hushold på landsbygda migrerte til urbane senter, og det var her de var å finne i størst omfang. Jeg har allikevel forsøkt ikke å la problemstillingens omfang gå på bekostning av dybden, og oppgaven har slik blitt mer omfattende enn planlagt.

OMRÅDEBESKRIVELSE

Beliggenhet

Kozeba *qabale* (bondeforening) ligger i den nordlige delen av landet i Dehana *warada*, i Wag Hamra sonen, i Amhara regionen (se kart 1). Med lokal busstransport tar reisen tre til fire dager fra hovedstaden Addis Abeba, og passerer byene Desse, Weldiya og Korem før en tar av på en liten grusvei mot byen Sekota, som ligger tre-fire timer vestover fra hovedveien og er studieområdets nærmeste by. Sekota hadde i 2008 cirka 14.000 innbyggere, og hadde i løpet av de siste årene fått elektrisitet, bank, postkontor, bensinstasjon og et lite sykehus. Sykehuset fungerte imidlertid dårlig, hadde ingen lege ansatt, og hadde ellers svært dårlig tilgang til det meste av medisiner, utstyr og ansatte. Byen var stort sett konstruert av små jordhus og trange grusveier som myldret med folk, husdyr og en rekke små boder og butikker. Midt i sentrum for byen lå en stor åpen markeds plass som var et viktig senter for handel i området.

Kart 1, Lokalisering av studieområde, Kozeba *qabale*.

Reisen videre fra Sekota til Kozeba begynte klokken fire på morgenen med den lille bussen som passerte Kozeba på vei til distriktsbyen Amde Werk.³³ De fleste bønder i området tok denne turen til fots, en åtte til ni timers lang ferd for å spare de sju *birr* bussreisen kostet.³⁴ Langs den smale, stupbratte og delvis borteroderte jordveien møtte man sjelden biler, men alltid folk til fots. Kvinner «lastet» med store bunter med brensel på ryggen, og menn bærende på store bunter med høy eller kornsekker fra åkeren rundt innhøstingstider. Utsikten var majestetisk og for den tilreisende var det vanskelig å ikke bli grepet av områdets framtoning. Det lysbrune nesten ørkenlignende fjellandskapet syntes å fortsette inn i en endeløs horisont, og kunne lett gi følelsen av å være på vei mot «verdens ende». Nå og da dukket det opp klynger av små jordhytter som gled nærmest usynlig inn i naturen. Regntiden var akkurat over, men bortsett fra noen mais- og solsikkeåkrer i blomst, så området allikevel tørt og utarmet ut. Kun akasietrær så ut til å trives og pyntet opp innimellom ellers nakne og bratte fjellsider. Det var fremdeles en måned igjen før noen av avlingene kunne begynne å høstes, og

³³ Områdets administrative senter eller *woreda* hovedstad..

³⁴ 1 NOK = cirka 1,70 *birr* (ETB) i 2008.

Områdebeskrivelse

mens vi passerte folk langs veiene var det som om matmangelen og vanskelighetene den medførte stod skrevet i folks ansikter og var synlig selv gjennom de støvete bussrutene.

Etter en times reise med buss fra Sekota kom landsbyen Kozeba brått til syne der den lå strategisk plassert på en liten ås. Det lille urbane senteret fungerte som senter for handel og administrasjon i området.

Kozeba *qabale* besto av landsbyen, samt femten grender³⁵ som lå spredt over 2393 hektar med tørt og erodert fjell landskap, 1800 - 2500 moh.³⁶ Området var slik plassert i *weyna dega*, mellom høyland og lavland. Midt gjennom området rant en smal elv som var befolkningens hovedkilde til vann.³⁷ Her hentet kvinner vann til husholdet hver morgen før soloppgang, før elva ble tatt i bruk til klesvask og til å gi vann til husdyr. Kozeba *qabale* hadde til sammen 725 hushold og en befolkning på cirka 3000 innbyggere. Et lite flertall av disse var lokalisert i landsbyen (MF 2007).³⁸

Hele studieområdet var lokalisert på landsbygda. Jeg skiller allikevel mellom de femten grendene i området som jeg vil refererer til som «landsbygda», og det urbane senteret *Kozeba* som jeg omtaler som «landsbyen» videre i denne oppgaven. Levebrødet for mennesker i de femten grendene og i landsbyen var preget av forskjellige ressurser, prosesser, aktiviteter og ambisjoner. Bondehushold på landsbygda levde først og fremst av jordbruk, husdyrhold, handel og andre diversifiserende aktiviteter, mens hushold i landsbyen oftest var involvert i handel, salg og aktiviteter utenfor jordbruket. Livet i landsbyen bar i tillegg preg av migrasjon, jordløshet og endringsprosesser i området.

Et nettverk av mer eller mindre synlige stier knyttet området sammen og krysset alle gjennom landsbyen. Grendene var tilgjengelige kun til fots, fra en halv time til tre-fire timers gange fra landsbyen.

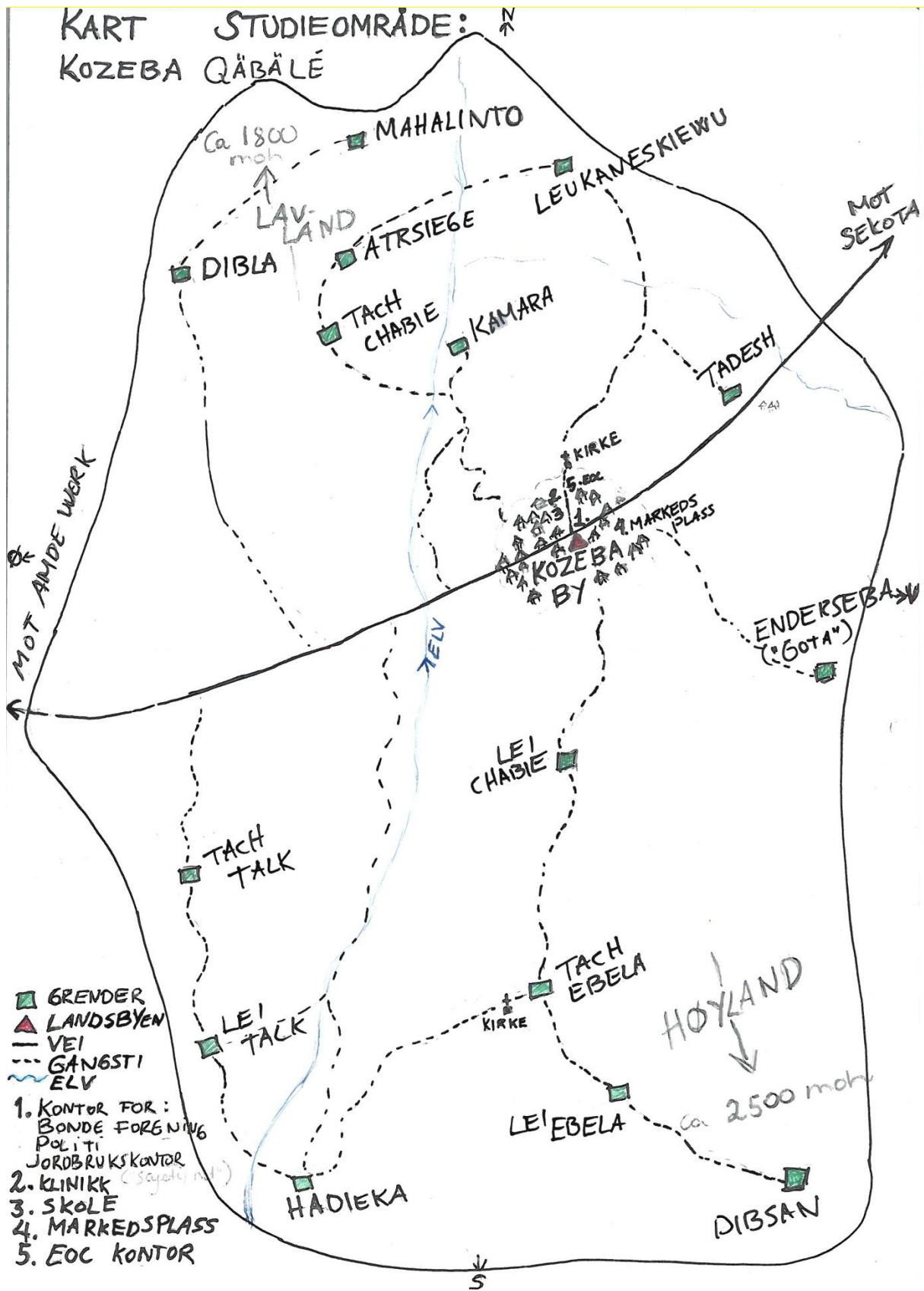
³⁵ Grend = bosetting på landsbygda ofte bestående av slekt og familiegrupper bosatt i klynger av hytter.

³⁶ Data hentet fra jordbrukskontoret i Kozeba i 2008.

³⁷ Se kart 2.

³⁸ Min folketelling 2007.

Kart 2, Kozeba qabale

Landsbyen

Kozeba *qabale* fikk administrativt kontor i 1992 og politikontor i 1996, og landsbyen var på den tiden et mindre senter for handel. Men siden veien til Amde Work ble bygd i 1998, hadde stedet vokst seg til et lite tettsted, og hadde etter hvert fått grunnskole, klinikk og jordbrukskontor.³⁹ Landsbyens marked hver mandag var et viktig senter for handel for befolkningen i området. Mange kom hit i søken etter inntektskilder utenfor jordbruket, og befolkningen levde i hovedsak av diverse salg og handel, samt forefallende lønnsarbeid. De fleste eide i tillegg noe land, men for majoriteten var dette en binæring.

Landsbyen var konstruert av jordhus med bølgeblikktak, samt noen tradisjonelle jordhytter med stråtak i utkanten av byen, de fleste spor av den opprinnelige bebyggelsen. Den smale grusveien fra Sekota delte byen i to, og langs veien fantes syv små butikker som solgte diverse varer som plastsko, sandaler laget av bildekk, parafin og parafinlykter. En kunne også få tak i kaffe, sukker, salt, kjeks og såpestykker. Landsbyen hadde ellers mange små spisesteder og «ølhus», fem mer etablerte «restauranter», og tolv skreddere. Mens mannstyrte hushold var i flertall på landsbygda, var over halvparten av hushold i byen kvinnestyrte (Tabell 1). En av deres kilder til inntekt var salg av *t'alla* (lokalt øl), og de mange «ølhusene» var å finne overalt.

Tabell 1: Kvinne- og mannstyrte hushold i Kozeba qabale

Hushold	Kvinnestyrte	Mannstyrte	Totalt
Grendene	49	277	326
Landsbyen	207	192	399
Totalt	256	469	725

Kilde: Min folketelling 2007.

Mange områder av Etiopias landsbygd manglet en slik relativ nærhet til et urbant senter, slik grendene i Kozeba *qabale* hadde. I et større perspektiv var området samtidig relativt isolert, siden svært få både urbane senter og byer lå innen rekkevidde. Kun Sekota og Amde Werk, en mindre by et par timer vestover, lå i relativ nærhet. Landsbyen var slik ikke bare viktig for grendene i området, men hadde mange tilreisende som blant annet oppsøkte markedet hver mandag. Min folketelling viser at de fleste innbyggerne i landsbyen hadde migrert hit fra landsbygda nær og fjern. Mange kom fra flere av Kozebas nabo *qabales*, og noen hadde kommet helt fra Gondar, Dese og Addis Ababa.

³⁹ Sisay Getacho (*qabale* leder), intervju 100 bok 2, side 122-127.

Områdebeskrivelse

Landsbyen hadde relativt sett et urbant preg, men levekårene var enkle. Alt hørtes, så og luktet annerledes. Som duften av kaffebønner som ble ristet over åpen ild og krydder som lå til tørking i sola og lyden av korn som ble sortert i hjemmelagede siler og malt for hånd med steinmøller.

Befolkning

Selv om dagens regjering klassifiserer hele *Wag Hamra* som område for den etniske gruppen *Agew*, tilhørte befolkningen i Kozeba den etniske gruppen Amhara, og hadde amharisk som morsmål. *Agew* ble sagt å befinne seg lengre østover i regionen og snakket et eget språk uforståelig for befolkningen i Kozeba.

Befolkningen fulgte den Etiopiske Ortodokse Kirke som hadde to kirker i området og ble av mange regnet som øverste myndighet. Religiøse feiringer var viktige holdepunkt for befolkningen, og kirken var ofte involvert i konfliktløsning mellom folk.

Tradisjonelle etiopiske klær ble vevd av tynne håndspunnede bomullstråder. De fleste benyttet imidlertid lokalproduserte klær av importerte bomullsstoffer fra Østen, da disse var langt billigere og kostet under ti kroner meteren hos landsbyens lokale skreddere. Kvinner var kledd i fargerike ankellange kjoler, mens menn brukte skjorter og shorts i tykkere bomullsstoffer. Klær ble brukt til de var tynnslitte og ble lappet sammen til de gikk i oppløsning. Økonomien var vanskelig, og klær var ikke første prioritet.

Befolkningen i grenda Dibla hadde gjennom flere generasjoner vært smeder og pottemakere, og ble av den grunn assosiert med den jødiske befolkningen i Etiopia, kalt «Kaila». Folk i Dibla fortalte at det ikke var religiøs eller etnisk tilknytning dem i mellom, men i likhet med den jødiske befolkningen ble de stigmatisert og sosialt ekskludert av de fleste andre. Dette kom av overtro om at samfunn som levde av keramikk og smedarbeid var innehavere av det onde øyet, eller *buda*.⁴⁰

Jordbruk

Over 80 % av Etiopias befolkning lever av jordbruk (CSA 2012). Jordbruket var hovedkilde til inntekt for nesten samtlige hushold på landsbygda i Kozeba. Noen få unntak var husholdene i Dibla som lagde og solgte keramikk og smedarbeid, og for tre av disse husholdene var salget deres hovedinntekt. Flere av husholdene i grenda Enderseba fikk sin hovedinntekt gjennom arbeid på planteskolen siden deres jordbruksland var spesielt lite

---

⁴⁰ Tgbaye Aylu, intervju 27, bok 6, side 79-83. Kasa Alemu*, intervju 136, bok 6, side 34-38.

Områdebeskrivelse

fruktbart (MF 2007). Ved siden av jordbruket drev bønder i tillegg oftest husdyrhold, handel, håndverk eller sesongrelatert lønnsarbeid.

Bøndene drev først og fremst kornjordbruk, med *tef*, bygg, hvete, mais og bønner som de viktigste avlingene. Kikerter, løk, hvitløk, krydder, urter og eukalyptustrær ble også dyrket. *Tef* og bygg var de viktigste «cash crops» og bugnet på markedet etter innhøstingen når folk trengte penger til å betale sine statlige skatter og avgifter. Få bønder, og stort sett kjøpmenn i landsbyen, hadde mulighet til å gjøre større fortjeneste på handelen under «sulteperioden» når prisene på korn økte de siste månedene før innhøstingen av avlinger.⁴¹

Hushold som hadde fått sin jord fra jordomfordelingen i 1991 hadde to jordstykker, oftest lå ett relativt nær huset og ett lengre unna. De fleste hadde også en kjøkkenhage like ved huset der mais eller diverse grønnsaker som løk, hvitløk, kål, gresskar, krydder, urter ble dyrket. Kvaliteten på jordstykker varierte fra ufruktbare områder som lå i bratte fjellsider, var vanskelige å pløye og utsatt for erosjon, til mer fruktbar jord i flatere områder som gav bedre avlinger. Høylandet ved landsbyen Dibsan hadde den mest fruktbare jorda, men avlinger her var også mer utsatt for kulde og hagl.⁴²

Jordbruksforholdene var vanskelige og avlinger ble ofte utsatt for forskjellige klimaforhold som hagl, kulde og tørke. Vanligvis var regnmangel det største problemet, men denne sesongen hadde det kommet for mye regn for brått, noe som hadde ført til erosjon, og bøndene var bekymret for følgene det ville få for avlingene.

Bønder dyrket forskjellige avlinger fra år til år, og begynte å så jorda i mai før områdets regntid (*mahar*) satte inn i juni. De fleste avlinger ble sådd i juni og juli mens det regnet, og høstet mellom oktober og desember.⁴³

Bønder samarbeidet når kornet ble høstet og avlingene ble så bragt til huset der det ble lagret og bearbeidet til husholdets bruk. Noen få bønder i Atrsiege hadde jordstykker nær elva og hadde klart å lage irrigasjonssystem som bedret deres avlinger,⁴⁴ men de aller fleste hadde ingen vanntilgang bortsett fra det årlige regnet.

Enslige kvinner var typisk ikke bønder. De fleste leide ut jorda dersom de ikke hadde voksne sønner eller annen slekt som drev jordbruket.

---

⁴¹ Se også Ege og Aspens (2003) studie fra C'horisa.

⁴² Gruppeintervju, 3, bok 2, side 11-18.

⁴³ Tegaye Tlahun, Intervju 90, bok 2, side 49-55, og Asnake Tadesse, Intervju 73, bok 1, side 64-66.

⁴⁴ Wendemu Giedey, intervju 33, bok 1, side 42-44.

Sult og matmangel

Tørke, uregelmessige klimatiske forhold, og generelt vanskelige jordbruksforhold gjorde at bøndene aldri visste hvilket problem som vil inntreffe fra år til år, og slik utgjøre en overhengende trussel for dårlige avlinger. En rekke forhold, som tørke, hagl, og invasjon av gresshopper eller andre insekter, kunne ødelegge store deler av avlingene og skape matusikkerhet. Bønder fortalte hvordan forholdene syntes å bli verre for hvert år og hvordan de bekymret seg for framtiden.⁴⁵

Området ble hardt rammet av tørken i 1984, og folk fortalte hvordan det kun var en håndfull hushold i området som hadde nok kornlagre til å klare seg gjennom tørken; resten emigrerte til andre områder for å jobbe eller motta nødhjelp. De som ikke klarte eller rakk å emigrere samlet seg rundt kirken der de fleste døde. Jeg fikk høre mange beretninger om hvordan hundrevis av døde lå strødd, og ble delvis spist av villhunder før man rakk å begrave dem i store massegraver.

Den trettiåtte år gamle skilte kvinnen **Galene Gebru**, var en av flere som fremdeles var merket av denne krisen. Som tenåring gikk hun sammen med sine foreldre og søsken den tre dagers lange turen til byen Korum der nødhjelp ble utdelt. Sult og sykdom hadde allerede gjort dem svake, og hun så sine foreldre og yngre søsken dø innen kort tid etter at de kom fram. Galene ble overlatt til seg selv, og fikk jobb med å lage mat til de syke ved nødhjelpsstasjonen i Korum. Her ble hun i ett år og møtte i løpet av den tiden en mann som hun fikk et barn med. Siden mannen var soldat ble deres veier snart skilt, og hun kom alene den lange veien tilbake til sitt hjemsted med sin nyfødte datter. Galene kom opprinnelig fra landsbygda et stykke fra Kozeba, men da hun hadde lite familie igjen flyttet hun etter hvert til landsbyen i søken etter arbeid. Her hadde hun jobbet med diverse husholdsarbeid, og nylig hadde hun fått jobb på planteskolen. Galene var preget av sine erfaringer på flere måter. Uten familie og med flere barn utenfor ekteskapet, ble hun aldri gift slik hun hadde ønsket, og mangel på slekt og sosiale nettverk i området hadde vært med på å begrense hennes muligheter og gjort henne fattig. Tre av hennes seks barn hadde etter hvert bosatt seg hos sine fedre. Det hjalp på økonomien og hun klarte seg noe bedre i dag. Hun håpte at hennes barn ville gå skole og hjelpe henne etter hvert som de vaks opp.⁴⁶

Folk snakket ofte om hvordan situasjonen hadde forverret seg siden krisen i 1984 og jordomfordelingen i 1991. «De sier det er sykdommer som tar livet av oss, men det er sulten

---

⁴⁵ Gruppeintervju 3, bok 2, side 11-18

⁴⁶ Galene Gebru, intervju 63, bok 6, side 203-206.

Områdebeskrivelse

som gjør oss svake og syke», var et uttrykk som gikk igjen når problemene i området ble bragt på bane.⁴⁷

Tørke var vanligvis det største klimatiske problemet, men denne sesongen ble området utsatt for fenomenet *woha sat*, for mye og kraftig regn under regntiden, som vasket bort kornet bøndene hadde sådd. Noen få bønder som hadde nok frø og kapasitet klarte å så jorda om igjen i tide, men for flere hadde avlingene blitt mer enn halverte. Folk regnet med at avlingene ville gi dem mat kun i få måneder, og snakket ofte om hvordan de skulle komme seg gjennom denne sesongen.⁴⁸

Staten hadde vurdert Kozeba *qabale* som ugunstig for jordbruk, og anbefalte fattige bønder å delta i omplasseringsprogram. Hvert år fikk bøndene tilbud om omplassering i et område i øst, ved grensen til Sudan. Her var det fremdeles nok av land tilgjengelig, men området lå i lavlandet, var svært varmt og var utsatt for malaria og diverse andre sykdommer. Noen hadde allerede dratt, men historier om de som ikke hadde lyktes, og om malaria og dødsfall, hadde nådd Kozeba, og de fleste var derfor redde for å forlate jorda her med en ukjent framtid i møte. Flere snakket imidlertid om å emigrere, og en bonde fra området forklarte at: «Vi må heller reise hvor som helst og prøve å overleve, heller enn å dø her».⁴⁹

Nødhjelp og utvikling

Området hadde mottatt nødhjelp siden 1958, men fram til veien ble bygd i 1998 gikk folk den lange veien til Sekota for å få utdelt korn og olje. Mange solgte sine rasjoner for å få tak i andre varer de hadde behov for. Ayaliewu Tafere var en av flere kjøpmenn i landsbyen som kjøpte inn varer i områder der hjelp ble utdelt, som han solgte i områder med mulighet for profitt. De som ikke ble tatt i denne ulovlige handelen, kunne få bra fortjeneste på nødhjelpsvarene.⁵⁰

Statens *Safety Net* program gav hjelp til områder som ble sett som ugunstige for jordbruksproduksjon og ble etablert i Kozeba i 2005. Prosjektet ble drevet gjennom jordbrukskontoret i landsbyen, og var på flere måter en forlengelse av nødhjelpen som ble gitt tidligere. Lokale myndigheter kategoriserte hushold i tre nivå av fattigdom, og kun hushold kategorisert i nivå 3 (de fattigste) fikk rett til kornrasjoner gjennom bistand eller arbeid på planteskolen. Disse var hushold uten okser eller kyr, jordløse, samt eldre og kvinnestyrte hushold. Noen eldre og syke fikk også tildelt korn som bistand fra *Safety Net*.

---

⁴⁷ Gruppeintervju 3, bok 2, side 11-18.

⁴⁸ Gruppeintervju 3, bok 2, side 11-18.

⁴⁹ Gruppeintervju 1, bok 1, side 10-11

⁵⁰ Ayaliewu Tafere, intervju 126, bok 5, side 76-83.

Områdebeskrivelse

Safety Net's hovedprosjekt var et «work for food prosjekt» som gav rasjoner av korn og matolje mot arbeid i deres skogplanting program. Stiklinger ble først plantet ved planteskolen i utkanten av landsbyen, og ble så plantet i avgrensede områder. Skogplantingsområdene var de eneste grønne områdene å se. De var lukket for beite eller bruk til brensel, men folk kunne hente ut noe gress til sine husdyr. Hushold mottok cirka tre liter korn per arbeidsdag, men rasjoner var også tilpasset antall medlemmer i husholdet.⁵¹ Prosjektet vil i denne oppgaven bli referert til som «planteskolen», og statens *Safety Net* program som «*Safety Net*».

Safety Net gav bønder mulighet til å ta opp lån som skulle gå til å investere i husdyrhold. Min folketelling viser at kun mannstyrte hushold hadde tatt opp slike lån, men flere fortalte at de hadde kjøpt korn for pengene og var bekymret for hvordan de skulle betale tilbake sine lån. *Safety Net* drev også opplæring og informasjonsarbeid rettet mot å forbedre jordbruks teknologier allerede kjent av bønder i området, som bruk av kompost, terrasser for å motvirke erosjon, samt husdyrhold. Kvinnestyrte hushold på landsbygda var kun registrert i planteskolen, og noen få enslige kvinner i landsbyen hadde tatt opp små lån for å drive handel (MF 2007).

Virkingen av prosjektet syntes å være usikker. Men selv om staten har kuttet nødhjelpen til området drastisk de siste årene, og folk undret seg over om staten visste at de eksisterte og sultet, fortalte folk at *Safety Net* var de eneste som i alle fall prøvde å hjelpe noen av dem.

EOC i samarbeid med Kirkens Nødhjelp, hadde siden 1998 drevet et prosjekt i området. Prosjektet hadde bygd landsbyens grunnskole og en liten klinikk som ble drevet av staten. Skolen ble i 2008 benyttet av over 80 % av barna i området.⁵² Klinikken manglet det meste av medisiner og kvalifisert personale og hadde aldri hatt lege eller sykepleier tilgjengelig. Befolkningen fortalte hvordan vaksiner hadde hjulpet til å senke barnedødelighet, og noen få kvinner har benyttet seg av p-sprøyte for prevensjon. Klinikken hadde medisiner for å behandle noen enkle infeksjonssykdommer, men diagnostiserte på skjønn i mangel av utstyr.⁵³

EOC drev for tiden informativt arbeid rettet mot omskjæring av jenter, HIV/AIDS, hygiene og diverse helserelaterte tema, og synes å ha skapt mer bevissthet og åpenhet rundt disse temaene. Men selv om rapporter til Kirkens Nødhjelp meldte om at omskjæring nå var

---

⁵¹ Mengistu Dereje, intervju 122, bok 5, side 52-58.

⁵² Zewdu Solomon, intervju 151, bok 7, side 142-146.

⁵³ Eshetu Getachewu, intervju 135, bok 6, side 30-33.

Områdebeskrivelse

et tilbakelagt fenomen, stemte det ikke helt med virkeligheten. Situasjonen syntes å ha forbedret seg betraktelig, men flere fortsatte å omskjære sine barn i skjul.⁵⁴

Prosjektets mest synlige foretak, foruten om skolen og klinikken, var deres innsats innen skogplantingprosjektet gjennom donasjon av stiklinger til planteskolen. Prosjektet hadde også bygd to brønner i området, men den ene i Lei Chabie fungerte dårlig og var ute av stand under mitt opphold. En tredje brønn i Lei Ebela var under konstruksjon ved hjelp av befolkningens frivillige arbeidskraft. Prosjektet hadde også gjort forsøk på å konstruere vannhull for irrigasjon, men disse hadde tørket ut.

I begynnelsen av 2008 gav EOC lån på 500 *birr*⁵⁵ til ti av medlemmene i Kozebas kvinnegruppe, som kapital til å starte inntektsbringende foretak av eget ønske. En av disse kvinnene hadde dratt rett til markedet for å kjøpe inn korn og mat til husholdet, men de resterende hadde planer om å drive handel eller salg.⁵⁶

Det kom etter hvert fram at prosjektet hadde slitt under begrensede ressurser, og var vanskelig å følge opp på grunn av hyppig utskiftig av ansatte. Prosjektets holdningsskapende arbeid og ideer om langsiktige endringer, syntes heller ikke å skape stor entusiasme hos folket som ønsket intervensjoner som kunne gi matsikkerhet på kort sikt. I desember 2008 ble EOC's prosjekt i Kozeba lagt ned.

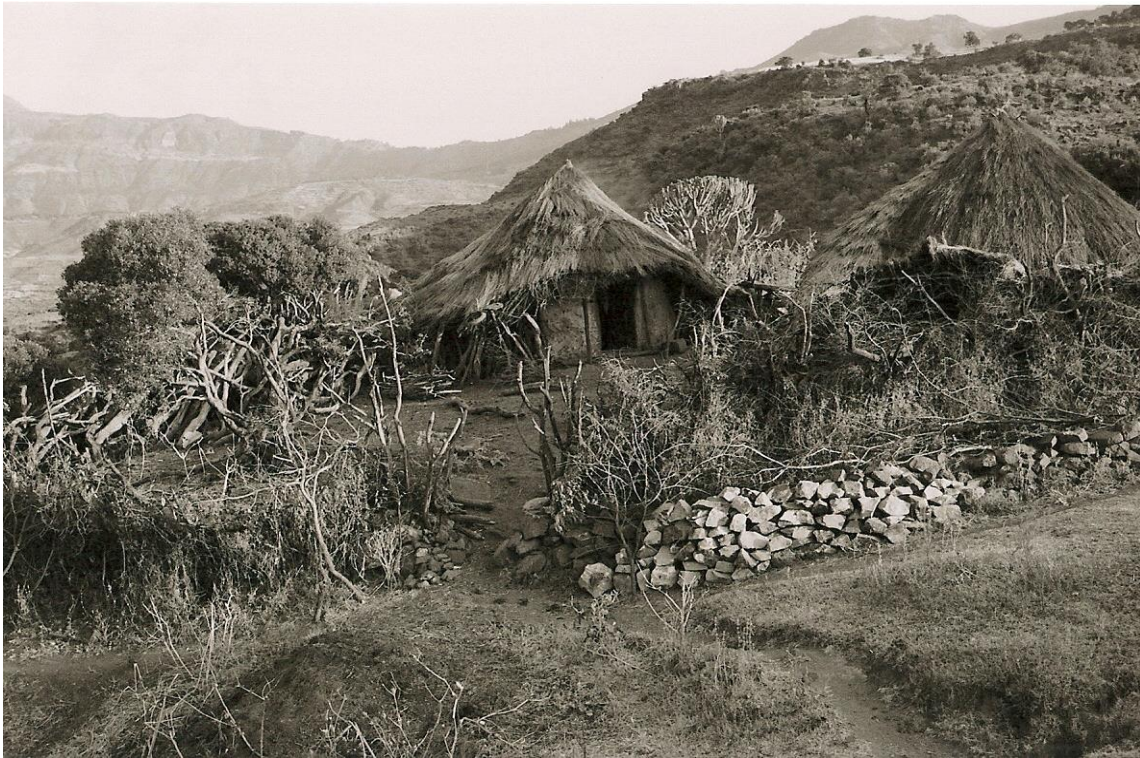
⁵⁴ Sinde Sergew, intervju 137, bok 6, side 257-260.

⁵⁵ 1 NOK = cirka 1,70 *birr* (ETB) i 2008.

⁵⁶ Gruppeintervju 2, bok 6, side 39-45.

KAMARA: SOSIALE NETTVERK I EI LITA GREND

I dette kapitelet skal vi bli kjent med den lille grenda Kamara og innbyggerne der. Deres levebrød var knyttet til en rekke ressurser og interesser, både sosiale og materielle. Kapitelets hovedformål er å gi innsikt i de sosiale nettverk disse husholdene benyttet seg av, og hvordan disse var med på å påvirke deres levebrød, spesielt for de enslige kvinnene.

Kapitelet vil også plassere Kamara i den lokale kontekst. Vi vil bli kjent med grendas beliggenhet, framtoning og særtrekk, og vil få et innblikk i livet for mennesker på landsbygda. Kamara representerte på mange måter livet i de fleste grendene i området. Samtidig var det forskjeller i forhold til grendenes beliggenhet, størrelse og slektskapsforbindelser.

Kapitelet presenterer alle hushold i grenda, ikke bare de kvinnestyrte, og ser på relasjoner mellom disse. Kapitelet kan slik fungere som et bakgrunnskapittel, der vi får innblikk i livet for alle typer av hushold på landsbygda og forståelse for den kontekst enslige kvinner på landsbygda skaper sitt levebrød i. Der det er relevant, vil jeg vise til eksempler fra andre grender i Kozeba *qabale*.

Beliggenhet

Vel en halv times gange ned en bratt fjellsti fra landsbyen Kozeba, ligger den lille grenda Kamara (Se kart 2 og 3). Det kuperte fjellandskapet gjorde at Kamara og de andre grendene oftest ikke var synlige før man rundet en bakkekam og de brune stråtakene brått kom til syne.

Kamara: sosiale nettverk i ei lita grend

Den korte men bratte turen nedover i terrenget mot grensen til lavlandet var godt merkbar på temperaturen.⁵⁷ Spesielt etter at sola gikk ned var det varmere her enn i grendene lengre opp i høylandet, som Dibsán og Hadiéka, der vindene var kjølige og nettene kalde.

Kamara var en av de grendene i området som lå nærmest landsbyen. Dette gjorde diverse tjenester lett tilgjengelig for innbyggerne. Mandagsmarkedet i Kozéba var et av områdets viktigste handelssentra, og kornmøllen, skolen, planteskolen, samt lokale myndigheter var alle lokalisert i landsbyen. Nærheten til slike tjenester var av særlig stor betydning for de enslige kvinnene i grenda, som ofte ikke hadde anledning til å være lenge borte fra husholdet. Til sammenligning lå grendene Dibsán, Hadiéka, Mahalíntho og Leukanésikiwu, omentrent tre timers gange fra landsbyen.

Bare fem minutter fra Kamara rant den eneste elva i området. Den var eneste kilde til vann, bortsett fra vannpumpen i Kozéba og et nesten uttørket vannhull ved Dibsán. Ingen av de andre grendene lå så nær elva, og vanntilgangen for hushold i Kamara var derfor bedre enn i flere av de andre grendene, der innbyggerne gikk en time eller to hver dag for å hente vann til husholdet. Nærheten til elva gav også hushold i Kamara mulighet til å vanne deler av sin kjøkkenhage. Slik kunne de dyrke urter og grønnsaker som krevde kontinuerlig vanning. Dette var av spesielt stor betydning for Argasewo Alene* og Desta Melkam.* De drev handel med grønnsaker og krydder dyrket i egne kjøkkenhager, og inntekten var av stor betydning for deres levebrød. Ved å vanne deler av kjøkkenhagen kunne de dyrke flere typer grønnsaker, og høste avlinger året rundt.⁵⁸

Inntrykk og erfaringer

Jeg kom til Kamara første gang under utføringen av min folketelling og fikk snart en god kontakt med flere av de fem kvinnestyrte husholdene i grenda. Etter å ha luftet min ide om å bosette meg i grenda fikk jeg invitasjoner fra flere av husholdene i landsbyen. Jeg endte opp med å låne en fraflyttet hytte på eiendommen til Atena og hans kone Addey, det eldste husholdet i landsbyen. Deres eldste sønn og hans familie hadde flyttet inn til landsbyen Kozéba for over et år siden, og etterlatt seg Kamaras største hytte.

Hytta var konstruert som alle andre hytter på landsbygda. Sirkelformet med bærebjelker av eukalyptustrær, vegger av stein, murt med en blanding av jord, møkk, gress og vann, og toppet med et tykt stråtak som holdt både regnet og varmen ute.

---

⁵⁷ Lavland= under 1800 moh.

⁵⁸ Argasewo Alene, intervju 85, bok 2, side 1-10. Desta Melkam, intervju 88, bok 2, side 29-36.

Kamara: sosiale nettverk i ei lita grend

Hyttene lå side om side i klynger med et nett av stier mellom, inngjerdet av en liten steinmur toppet med store kaktusplanter og tornekratt. En port som på nattetid ble lukket med tunge trestokker, var på dagtid åpen og ledet inn til en gårdsplass.

Hvert hushold hadde fra en til flere hytter, avhengig av hvor lenge husholdet hadde vært etablert, antall husholdsmedlemmer, samt ressurser tilgjengelig. Hyttene var ofte kombinert oppholdsrom, kjøkken og «fjøs», men noen hadde flere mer eller mindre separate hytter. Nyetablerte eller små hushold hadde oftest kun en hytte, og var typisk for unge ektepar slik som Wendemu Kasas hushold, samt flere av de kvinnestyrtede husholdene som Desta Melkam* og Zewalo Tadesse. De hadde alle opprettet sine hushold for 1-2 år siden.

Inne i hytta ble man, bortsett fra den etiopiske gjestfriheten, møtt av sot og røyk fra det åpne ildstedet på gulvet. Langs veggene var jordgulvet bygd opp til lange benker, som på kveldstid ble forvandlet til senger, dekket med skinn fra husdyr.

Hyttene var små, men fungerte ofte som både oppholdsrom, kjøkken og soverom for hele familien. Her ble alle måltid spist, her ble kaffebønner og korn ristet over det åpne ildstedet mens høns sprang rundt på jakt etter korn og smuler på avveie, og nyfødte lam og killinger ble husholdets kjæledyr til de var store nok til å tas ut på beite.

Det meste av utstyret i hyttene var selvprodusert. Kurver, fat og matbokser laget av strå. Krukker og kopper laget av karvede gresskar. Fra bjelker i taket hang klumper av malt, bunter med hvitløk fra kjøkkenhagen, og hjemmelagde oppbevaringsbokser med *injera*, urter og krydre. Korn ble oppbevart i store hjemmelagde containere laget av en blanding av møkk og gress. Gryter og kaffekanner av keramikk, samt jordbruksredskaper i metall ble produsert av innbyggerne fra Dibla. Disse ble kjøpt på markedet i Kozeba, i tillegg til tomme plastflasker og blikkbokser som var fast inventar i alle kjøkken.

Hver morgen like før soloppgang kom Argasewo, en av mine kvinnelige naboer, med vann fra elva, selv om jeg hadde gitt beskjed om at jeg ville gjøre dette selv. Hyttedøra var låst med en pinne som gikk inn i et hull i veggen og var knytt fast, men Argasewo åpnet den lett fra utsiden ved å lirke hånda inn en sprekk ved døråpningen. Og så snart døra var åpnet kom en av de eldre kvinnene eller barna, og ventet tålmodig til jeg og min tolk var stått opp.

Ved daggry før soloppgang steg røyk opp fra hyttetakene mens dagens første måltid ble tilberedt. Og dagene bar først og fremst preg at arbeidsoppgavene, til sola igjen gikk ned. Kvinnene gikk til og fra sitt arbeid ved huset og på markene nærmest grenda, mens menn ofte tilbrakte hele dagen på markene. Selv ikke de mange kaffeseremoniene avbrøt arbeidet, men var knyttet opp mot arbeidsoppgaver som matlaging, håndarbeid og sortering av korn.

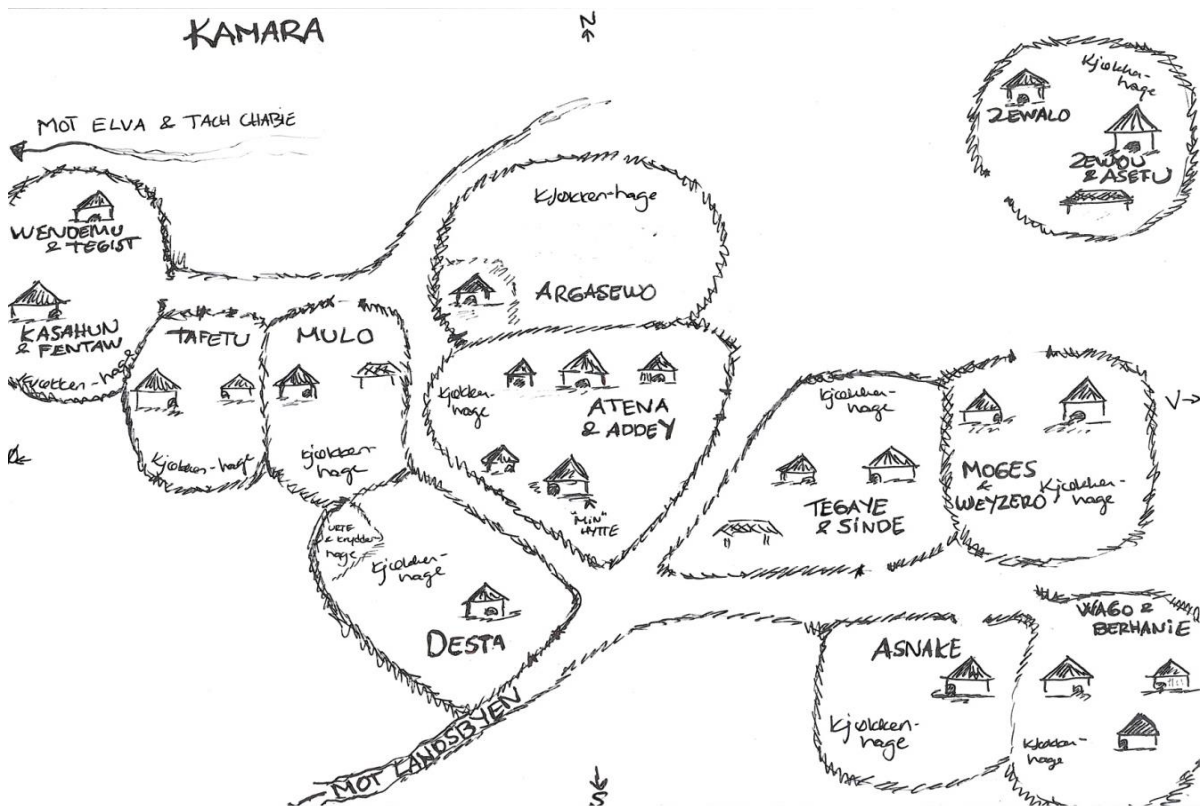
Kamara: sosiale nettverk i ei lita grend

Når kvelden og mørket kom, trakk folk vanligvis inn i hyttene. Menn kom hjem fra jordbrukslandet, kvinnene tilberedte mat og familien samlet seg til middag. Barna sovnet etter hvert som de ble trøtte, pakket inn i tepper eller dyreskinn.

Mens jeg slo meg til ro på den opphøyde jordsenga kriblet og klødde hele kroppen av lopper, og i lyset av parafinlampen hoppet sydebukkene rundt. Mennesker og husdyr samlet i hus laget av jord og møkk utgjorde perfekte livsvilkår for de brysomme krabatene. Sine Sergew, en tretti år gammel gift kvinne jeg fikk god kontakt med, oppsummerte livet i Kamara på sin alltid humoristiske måte:

Vi er glade for at du har kommet for å se hvordan vi lever. Som du ser, vi jobber og spiser, og når natta kommer prater og klør vi til vi sovner.⁵⁹

Livet på landsbygda og det harde arbeidet satte sitt preg på folk. Menn kom hjem skitne og utslitte fra markene, og kvinner hadde såre øyne og sotete ansikt etter timer over ildstedet. Hardt arbeid og lange avstander til fots gjorde barbeinte føtter hovne og sprukne. Klær ble med tiden til tynnslitte filler, og provisoriske reparasjoner forvandlet dem etter hvert til usymmetriske lappetepper. Framtoningen bar allikevel ikke først og fremst preg av fattigdom, som jo var en realitet, men av hardtarbeidende mennesker som gjorde sitt ytterste for å skape et levebrød for seg og sine.

Kart 3, Kamara

⁵⁹ Sine Sergew, intervju 130, bok 6, side 13-15.

Tabell 2: Hushold og slektskap i Kamara.⁶⁰

Hushold	MH/KH	Alder M/K	Hush.str.	Jord	Slektskapsforhold
Atena Chekole og Addey.	M	80/70	2	3,5	Grunnleggere av landsby.
Wagaw Atena og Berhani	M	40/28	6	2	Sønn av Atena og Addey
Asnake Tadesse	M	65/34	4	2	Fetter av Atena
Zewalo Tadesse	K	60	2	2	Kusine av Atena, og søster av Asnake
Zewdu Mamo og Asafo	M	30/17	2	-	Sønn av Zewalo
Moges Baye* og Weyzero*	M	50/40	3	4	Moges var fetter av Atena
Tegaye Thlahun og Sinde	M	40/30	6	4	Atena er Sindes grandonkel
Desta Melkam*	K	53	2	2	Atena er hennes grandonkel
Argasewo Alene*	K	40	4	1,5	Niese av Addey
Mulo Werku	K	45	6	2	Svigerdatter av Tafetu
Tafetu Gelly	K	67	2	1,5	Mormor til Sinde, Kusine av Atena
Kasahun Betewa og Fentaw	M	55/45	10	4	Fjern slekt
Wendemu Kasa og Tegist	M	30/19	2	1	Sønn av Kasahun og Bagagu

MH/KH=mannstyr- og kvinnestyrte hushold. M/K= mann/kvinne

Sentrale informanter

Noen informanter vil prege dette og senere kapitler i større grad. Vi skal derfor først bli kjent med dem. Disse sentrale informantene er fire av de fem kvinnestyrte husholdene i Kamara.

Argasewo Alene* var en trettifem år gammel skilt kvinne som var bosatt i Kamara med sine tre sønner i alderen fem til tretten år. Den første gang jeg traff Argasewo satt hun på bakken utenfor sin hytte og rensset korn hun skulle male. Det vakre ansiktet hennes var dekket av et tykt lag sot som fikk huden hennes til å se nesten læraktig ut. Argasewo var alltid opptatt men snakket gjerne om sitt liv mens hun drev på med diverse gjøremål. Kamara var opprinnelig hennes eksmanns hjemsted, og siden Argasewo hadde lite kontakt med hans slekt lot hun til å sette pris på våre møter.

Etter at hun ble skilt for fem år siden, solgte hennes eksmann sitt eget jordbruksland, og emigrerte fra området på jakt etter lønnsarbeid. Argasewo og deres tre felles barn ble boende på eiendommen i Kamara.

Argasewo var åpen om sine erfaringer fra første gang vi møttes. Hennes siste ekteskap hadde vært konfliktfylt. Mannen hadde alkoholproblemer, var utro og brukte ikke husholdets ressurser fornuftig, og til slutt så hun ikke annen utvei enn å skille seg. Nå jobbet hun hardt for å klare å forsørge husholdet og hadde det bedre både økonomisk og emosjonelt.

⁶⁰ Gruppeintervju 5, Kamara, bok 3, side 35-40.

Kamara: sosiale nettverk i ei lita grend

Argasewo hadde tre ekteskap bak seg og ønsket ikke å gifte seg igjen. Et nytt ekteskap ville også bety at hun måtte forlate Kamara og bosette seg i ny ektemanns- eller egen hjemgrend, og Argasewo ville heller ivareta de ressurser hun hadde tilgjengelig i Kamara.

I Kamara hadde hun tilgang til ressurser som var grunnleggende for hennes levebrød. I sin store kjøkkenhage dyrket Argasewo grønnsaker som hun solgte i Kozeba. I tillegg sanket og solgte hun ved i landsbyen, og jobbet på planteskolen mot månedlige kornrasjoner. Nærheten til landsbyen gjorde handelen og jobben på planteskolen tilgjengelig. Argasewo hadde også sin tante, Addey, i Kamara. Hun var som en mor for henne og hjalp henne dersom hun kom i knipe. Argasewos tilknytning til Kamara utgjorde en sosial og økonomisk «base» som gjorde det mulig for henne å ivareta sitt levebrød og være uavhengig, og Argasewo satte pris på sin selvstendighet.

Argasewo eide en og en halv *t'emad*⁶¹ jord som hun hadde fått fra sin far da hun giftet seg. Hun dyrket en halv *t'emad* ved å hakke jorda for hånd med hjelp fra sin eldste tenåringssønn. Resten av jorda leide hun bort og fikk halvparten av avlingen gjennom en gjensidig utleieavtale (*megazo*).⁶² Hun eide også to kyr og noen høns.

Argasewos mange inntektskilder var en forutsetning for at hun klarte å forsørge husholdet. Allikevel var hun registrert som et fattig hushold i *p-score*⁶³ og var nok et av de husholdene i grenda som slet mest med å klare seg. Jordstykket hennes var lite fruktbart, og kun Tafetu i Kamara fikk mindre utbytte fra jorda per husholdsmedlem (MF 2007).⁶⁴ Inntekten fra planteskolen og handelen var også tidvis usikker. Argasewo var den som hadde dårligst tilgang til sosiale nettverk i Kamara. Hennes familie var fattige,⁶⁵ og hun var en enslig småbarnsmor og aleneforsørger for et hushold på fire. Byrden med å være aleneforsørger, samt usikkerhet knyttet til hennes inntektskilder, skapte et stort press på henne. Argasewo uttrykte ofte sin bekymring blant annet i forhold til rykter om nedskjæringer ved planteskolen:

Jeg har det bedre nå alene enn med min mann og jeg ønsker ikke flere ekteskap, men livet er fra hånd til munn. Dersom inntekten fra planteskolen tar slutt får jeg problemer.⁶⁶

---

⁶¹ *T'emad* = måleenhet for jordbruksland. En *t'emad* utgjorde cirka hva et spann med okser kunne pløye på en arbeidsdag.

⁶² *Megazo* = avtale om utleie av jord der leietager utfører alt arbeidet på jordstykket han leier og deler avlingen likt med jordeier.

⁶³ *P-score* = «property score». Levekårskala fra 1-10 der hushold ble rangert som fattig, middels eller velstående.

⁶⁴ Min folketelling 2007.

⁶⁵ Argasewo Alene, intervju 85, bok 2, side 1-10.

⁶⁶ Argasewo Alene, intervju 85, bok 2, side 6.

Kamara: sosiale nettverk i ei lita grend

Til tross for en vanskelig situasjon framsto Argasewo både fysisk og psykisk sterk. Hardt arbeid hadde gjort den høyreiste kroppen muskuløs og sterk, og hun var bestemt på å ivareta sine ressurser og klare seg selv.

Destā Melkam* var en femtittre år gammel skilt kvinne fra Kamara. Hun hadde seks ekteskap bak seg som alle hadde endt i skilsmisse, og forlot sin siste ektemann for to år siden.

Destā fortalte:

Jeg ville ikke være hos han. Stedet var ikke bra og mannen var gammel. Vi passet ikke sammen så jeg dro tilbake hit. Til nå har jeg ikke funnet den rette, så jeg vil heller være alene.⁶⁷

Etter skilsmissen bygde hun sitt eget hus i Kamara ved hjelp av sine slektninger her. I Kamara hadde hun nære sosiale relasjoner og landsbyen lå like ved hennes jordbruksland, begge var viktige ressurser for hennes levebrød.

Destā hadde tre barn fra tre forskjellige ekteskap, to av dem var voksne og bodde i egne hushold. Hennes eldste sønn var prest i Lalibela, og hennes tjuefire år gamle gifte datter bodde i ei grend relativt nær, i en av Kozebas nabo *qabale*'s. Destas atten år gamle sønn fra hennes andre ekteskap, bodde sammen med sin far i Tadesh, en av nabogrendene.⁶⁸

Inntil nylig hadde Destā bodd alene, men hennes datterdatter hadde nettopp flyttet til henne. Den syv år gamle jenta skulle vokse opp hos Destā som var glad for å få selskap og hjelp i huset. Hennes barnebarn hjalp henne med å hente vann fra elva, sanke brensel og ta kyrne på beite, og tilskuddet til husholdet var en viktig investering i Destas alderdom.⁶⁹

Destā hadde en liten hytte på eiendommen sin. Hun hadde vært etablert relativt kort tid, og ikke hatt behov for mer plass da hun hadde vært alene. Utenfor huset hadde hun en stor kjøkkenhage der hun dyrket mais, poteter, eukalyptustrær og diverse krydder og urter som hun solgte på markedet i Kozeba by. Et kort stykke unna Kamara lå Destas to *t'emad* jordbruksland. Jorda var del av et fire *t'emad* jordstykke som ble tildelt henne og hennes daværende ektemann under EPRDFs jordomfordeling i 1991.⁷⁰ Destā hadde vært relativt velstående i dette ekteskapet, og ved skilsmissen delte de jorda og alle husdyrene. Gjennom årenes løp hadde imidlertid både Destā og hennes eksmann blitt tvunget til å selge de fleste husdyrene, og jorda var blitt mindre fruktbart. Bortsett fra jorda, eide husholdet nå ei ku, en kalv hun hadde gitt sin datterdatter, samt noen høns.

---

⁶⁷ Destā Melkam, intervju 88, bok 2, side 35.

⁶⁸ Destā Melkam, intervju 92, bok 2, side 63-66.

⁶⁹ Destā Melkam, intervju 92, bok 2, side 63-66.

⁷⁰ 1983 Etiopisk kalender.

Destå snakket ofte om sitt andre ekteskap da dette hadde vært det lengste og viktigste av hennes ekteskap, og hun sammenlignet sitt levebrød med hans:

Min eksmann har ny kone mens jeg er alene. Derfor klarer han seg bedre enn meg. Men takket være Gud er det ikke stor forskjell på oss. Han har flere barn å tenke på, mens jeg bare har meg selv.⁷¹

Siden Destå ble enslig, jobbet hun hardere for å skape et levebrød til husholdet. Hun fikk hjelp med jordbruksarbeidet gjennom slekt i Kamara og sin svigersønn, og beholdte slik all avling fra landet sitt. Hun drev også noe småhandel med grønnsaker fra kjøkkenhagen og jobbet på planteskolen i Kozeba mot månedlige kornrasjoner. Hun planla å begynne å brygge og selge øl på markedsdagen til forbipasserende på vei til Kozeba by.⁷² I min folketelling var Destå registrert som et fattig hushold, i likhet med majoriteten av hushold på landsbygda. Men Destå hadde gode sosiale nettverk, flere inntektskilder og et lite hushold å forsørge. Derfor klarte hun seg relativt bra. «En enslig kvinne kan ha et bra liv alene dersom hun kan jobbe hardt» fortalte hun.⁷³

Destå framsto som en sterk kvinne med egne meninger. Hun likte friheten hun hadde til å styre husholdet slik hun selv ville.⁷⁴

Zewalo Tadesse var en sekstisyv år gammel skilt kvinne fra Kamara. Hun var oftest å finne ved ildstedet, der hun lagde mat, stekte *injera* eller kokte kaffe til besøkende. Det barberte hodet framhevet det magre ansiktet og de fremdeles vakre trekkene som var som meislet i stein. I Zewalos hytte var det som om tiden sto stille. Med rolige nesten lydlse bevegelser tok hun seg god tid med sine arbeidsoppgaver, og med den samme sindige roen gikk vre samtaler lett og naturlig.

Zewalo hadde tre ekteskap bak seg. Det første endte i mannens tragiske dødsfall, og de to siste hadde endt i skilsmisse. De syv siste årene hadde hun vært alene.⁷⁵ Mellom sine ekteskap hadde hun også vært enslig i lengre perioder og etablert i Kamara.

Kamara var Zewalos hjemsted og hun har nr slekt og gode relasjoner her. Hun delte eiendommen i Kamara med sin sønn og svigerdatter. Da de giftet seg for to år siden gav hun dem huset sitt og bygde et mindre hus like ved til seg selv. Siden da hadde Zewalo bodd sammen med sin datterdatter, Muket, på tolv år. Hun kom tilflyttende da Zewalo ble boende alene. Muket gikk skole i landsbyen og hjalp til med diverse i husholdsoppgaver.

---

⁷¹ Destå Melkam, intervju 89, bok 2, side 42.

⁷² Destå Melkam, intervju 89, bok 2, side 37-48.

⁷³ Destå Melkam, intervju 89, bok 2, side 43.

⁷⁴ Destå Melkam, intervju 89, bok 2, side 37-48.

⁷⁵ Zewalo Tadesse, intervju 79, bok 1, side 201-205, og Zewalo Tadesse, intervju 106, bok 3, side 61-70.

Kamara: sosiale nettverk i ei lita grend

Zewalo var i sluttfasen av en husholdssyklus der alle barna var flyttet ut av husholdet og hadde etablert egne hushold. Hun begynte å bli eldre og helsa var blitt dårligere med årene. Men gjennom gode relasjoner med sine voksne barn og barnebarn fikk hun hjelp med arbeidsoppgaver og klarte seg slik bra.

Zewalos hushold så ved første øyekast ut som det fattigste i Kamara. Under min folketelling ble hun registrert som svært fattig siden hytta så liten, enkel og fattigslig ut, og klærne og framtoningen likeså. Virkeligheten var noe annerledes. Zewalo benyttet fremdeles sitt gamle hus og redskapene der som før. Hun hadde et bredt og godt sosialt nettverk som bisto henne med støtte og arbeidskraft. Hun fikk også bra inntekt fra et relativt fruktbart jordstykke, og med få munnar å mette hadde hun mer korn per husholds medlem enn de aller fleste i landsbyen (MF 2007). I realiteten var hun kanskje det husholdet i grenda med færrest bekymringer i forhold til sitt levebrød.

Mulu Werku, en førtifem år gammel enke fra Kamara, hadde vært alene med sine seks barn siden mannen døde for fem år siden. Hennes nitten år gamle datter bodde nå i Sekota for å fullføre sin skolegang, og Mulo sendte henne mat og penger til husleie.

Tapet av ektemannen hadde vært vanskelig for Mulo som nå var alene om å forsørge sine barn. Hun savnet mannen og slet med å skaffe nok inntekt til husholdet alene. Mannen hennes hadde dyrket mye land gjennom leieavtaler og fått bra avlinger til husholdet, og Mulo fortalte hvordan livet hadde vært langt enklere mens han levde.⁷⁶

Kamara var mannens landsby, men Mulo hadde bodd her mesteparten av sitt liv og hadde sine viktigste ressurser her. Jorda hennes lå i nærheten, og grenda lå også nær landsbyen der Mulo drev handel. Det var derfor naturlig for henne å forbli boende etter mannens bortgang. Et nytt ekteskap var ikke aktuelt for Mulo. Det ville bety å forlate Kamara. Med seks barn var hun heller ikke en attraktiv kone for potensielle friere.

Mulo hadde to hytter på gårdsplassen og en liten kjøkkenhage der hun dyrket mais og grønnsaker. Hun eide to *t'emad* jord, og inntekten fra jorda var hennes hovedinntekt. Som gift kvinner hadde Mulo først og fremst hatt ansvaret for husholdsøkonomin. Etter mannens død hadde hun begynt å dyrke halvparten av jorda selv. Den andre halvparten av jorda leide hun ut mot halvparten av avlingen. Arbeidet var hardt og vanskelig, men med seks barn å forsørge prøvde hun alt for å øke inntekten til husholdet. Mulo fortalte hvordan hun jobbet både som en kvinne og mann, og manglende erfaring med jordbruket samt en stor arbeidsbyrde gjorde at hun ikke hadde mulighet til å produsere like gode avlinger som sin mann.

---

⁷⁶ Mulu Werku, intervju 82, bok 2, side 218-225.

Kamara: sosiale nettverk i ei lita grend

Siden mannens bortgang begynte Mulo i tillegg å drive handel. Hun gikk den lange veien til forskjellige lokale markeder for å få tjene mest mulig. Hun eide et esel som hun brukte til å bringe varer til markedene, og slik kunne hun bringe med seg større kvanta og tjene mer. Hun eide også et par geiter og sauer som hun håpet ville formere seg og slik gi henne inntekt. Dyrene var en sikkerhet for husholdet dersom de ble utsatt for matmangel.⁷⁷

Mulo jobbet hardt og fikk skryt fra sine naboer for sin arbeidskapasitet. Inntekten til husholdet var mindre, men hun klarte å forsørge husholdet:

Det var bedre før da jeg var gift, men det er ikke så stor forskjell økonomisk. Det er ikke bare på grunn av at min mann er død at livet er vanskeligere. Alt har også blitt dyrere nå, og jeg jobber for to.⁷⁸

Det som slet tyngst på Mulo var det tunge ansvaret med å være aleneforsørger og arbeidsbyrden det påførte henne. Hun var bekymret for barnas framtid, og hennes største ønske var å klare å gi dem utdanning. Hun håpet det ville gi dem en sikrere fremtid, og at de etter hvert også kunne bli en støtte for henne.⁷⁹

Sosiale nettverk

I Kamara hadde samtlige hushold nære eller fjerne slektskapsbånd. Slekt, familie og gode naboerforhold utgjorde i første omgang støtte og trivsel, men var samtidig del av et sosialt nettverk der menneskelige og materielle ressurser ble utvekslet. Dette avsnittet ser først og fremst på nytteperspektivet av slike sosiale relasjoner, og deres betydning for menneskers levebrød.

I de større grendene, som Dibsán, Lei Ebela og Lei Talk, var slektskapsrelasjonene ofte fjernere og heller sammensatt av flere grupper av slektskapsbånd. Mens i mindre grender, som Kamara, hadde ofte samtlige hushold nære eller fjerne slektskapsbånd (se tabell 2). Allikevel fantes det to sosiale grenser gjennom Kamara. Den ene kuttet nærmest grenda i to, både fysisk og sosialt, langs en av stiene gjennom grenda. Tafetu, Mulo, Kasahun og Wendemus hushold representerte den mindre halvdel. Grensen definerte både nærhet i slektskap, sosialisering og samarbeid, men det var allikevel noen relasjoner på tvers av grensen som vi skal se etter hvert. En større rift gikk imidlertid mellom Argasewo og resten av grenda, og var definert av både konflikt, slektskap, sosialisering og samarbeid (se kart 3 og tabell 2).

---

⁷⁷ Mulo Werku, intervju 82, bok 1, side 218-225.

⁷⁸ Mulo Werku, intervju 110, bok 3, side 91-99.

⁷⁹ Mulo Werku, intervju 110, bok 3, side 91-99.

Kamara: sosiale nettverk i ei lita grend

Sosiale nettverk var en verdifull ressurs for bondehushold på landsbygda og kunne gi tilgang til viktige ressurser som arbeidskraft, utstyr, tjenester, og samarbeid både i jordbruks- og husholdsarbeidet. Hushold søkte slik også tilgang til ressurser de hadde knapphet på selv.

Mye tyder på at sosiale nettverk og støtte fra familie og slekt er spesielt viktig for kvinnestyrte hushold, men dette tas allikevel ofte ikke i betraktning.⁸⁰ Yared Amares (2003:3,16) studie fra Wag Hemra og sør Walo viser også til at sosiale nettverk er viktige for de aller fattigste, kvinnestyrte hushold, og eldre og jordløse, som får mer støtte fra naboer og slekt med lån av okser og arbeidskraft. Vi skal her se nærmere på sosiale nettverk i Kamara.

Slektskap og bosetting

Wago Atena og hans kone Berhanie var et gift ektepar på henholdsvis førti og tjuette. De hadde begge en skilsmisse bak seg. I løpet av et tretten år langt ekteskap hadde de fått fire barn sammen, fra alderen ett til ti år. De jobbet begge hardt og var lykkelig gift.⁸¹

Da de giftet seg flyttet Berhanie til Kamara, og her var de omgitt av Wagos nærmeste familie. Her hadde han sine foreldre, Atena og Addey, samt nære slektskapsrelasjoner til nesten alle hushold. Jordbruket var husholdets hovedinntekt. Wago samarbeidet med sin eldste bror, og lånte brorens okser for å pløye jorda. Han samarbeidet også med andre mannlige slektninger, og ved innhøsting av avlinger stilte både slekt, naboer og venner opp for hverandre.⁸² Disse relasjonene utgjorde hans viktigste nettverk. Menn på landsbygda hadde, i likhet med Wago, sine viktigste nettverk knyttet til jordbruket, gjennom utveksling av tjenester, utstyr, samarbeid og teknologi.

Et virilokalt bosettingsmønster der kvinner vanligvis flyttet til mannens landsby ved ekteskap, gjorde at kvinner oftest var omgitt av mannens slekt og nettverk. I likhet med Berhanie etablerte kvinner ofte gode nettverk i mannens hjemgrend gjennom et langt ekteskap, gode naborelasjoner, etter hvert også gjennom voksne barn. Berhanie samarbeidet med nabokvinnene med diverse jordbruks- og husholdsoppgaver. Hun hadde spesielt god kontakt med sin nabo Sinde, og med Desta,* Asnake, Weyzero,* og sine svigerforeldre. De møttes daglig til kaffe hos hverandre og diskuterte både arbeidsoppgaver, problemer og hendelser i grenda mens de jobbet med diverse husholdsoppgaver. Nettverk strakk seg også ut

---

⁸⁰ Se også Vureen (2003:25,107) studie fra Tanzania, Chant (2007:189) studie fra Gambia, og Chant (2008:88) viser til Afrika sør for Sahara.

⁸¹ Berhanie, intervju 102, bok 3, side 41-51.

⁸² Wago Atena, intervju 117, bok 4, side 4-10.

Kamara: sosiale nettverk i ei lita grend

av hjemgrenda, og i kvinners tilfelle, tilbake til hjemgrend og egen familie, og Berhanie hadde gode relasjoner med slekt i sin egen hjemgrend.⁸³

I min folketelling ble Wago og Berhanies hushold registrert som et middels hushold. Deres levekår framsto noe bedre siden deres tre hytter på eiendommen var i bedre stand og bedre utstyrt enn gjennomsnittet. De resterende tolv husholdene i grenda var registrert som fattige, i likhet med gjennomsnittet på landsbygda.⁸⁴

Wago og Berhanie eide 2 *t'emad* jord, og leide i tillegg 2 *t'emad* gjennom leieavtalen *megazo*, og avlingene fra jordbruket utgjorde deres hovedinntekt. Wago drev i tillegg handel, dog i langt mindre målestokk enn sin eldste bror, Asressie, som etter hvert hadde blitt en av de mest velstående handelsmenn i landsbyen.⁸⁵ Handelen må allikevel ha vært verdifull inntekt, og som vi skal se i neste kapittel, er handel en faktor som er med på å løfte hushold fra fattige til middels hushold.

Det så ut til å være flere faktorer som bidro til deres relative velstand. Et velfungerende ekteskap og god arbeidskapasitet kan ha vært en faktor. Wago og Berhanies nære og gode sosiale nettverk må ha vært en verdifull ressurs for husholdet. Wagos mor, Addey hadde tidligere hatt stor suksess med handel. Hun lærte sine sønner å drive handel med kaffe og pepper, og hjalp dem med kapital da de startet opp egne hushold.⁸⁶ Gjennom Wagos slekt fikk husholdet tilgang til okser som de selv manglet, samt tilgang til innleid jord. Gjennom et solid og bredt sosialt nettverk, og gjennom tilgang til ressurser gjennom Wagos bror og foreldre, hadde husholdet gode vilkår for samarbeid og hjelp, både med jordbruket og handelen.

Virilokal bosetting

Virilokal bosetting var normen. De fleste kvinner forlot eksmannens grend og slekt ved skilsmisse og flyttet tilbake til eget hjemsted der de hadde egen slekt og nettverk. Her hadde de bedre tilgang til støtte og hjelp, og muligheter til å arrangere nytt ekteskap. Menn ville oftest bli boende i huset omgitt av sin egen slekt, og det var slik i de fleste tilfeller ikke verken praktisk mulig eller ønskelig for kvinner å bli værende etter en skilsmisse, dersom en ikke hadde voksne barn etablert i grenda.

Tidligere ble vi introdusert for skilte **Desta Melkam**.^{*} Hun hadde vært bosatt i Kamara siden sin sjette og siste skilsmisse. Her hadde hun slektskapsrelasjoner med de fleste

---

⁸³ Observasjoner, bok 1, side 193-200.

⁸⁴ Gjennomsnittlig *p-score* på landsbygda var 3,6 (KH=3,1, MH= 3,7).

⁸⁵ Berhanie, intervju 102, bok 3, side 41-51. Wago Atena, intervju 117, bok 4, side 4-10.

⁸⁶ Addey, intervju 71, bok 1, side 157-158.

Kamara: sosiale nettverk i ei lita grend

hushold, og et godt forhold til sine slektninger. Tilgangen til sosiale nettverk i Kamara hadde spilt en grunnleggende rolle for hennes levebrød, spesielt etter hennes siste skilsmisse. Desta fortalte:

Her i Kamara har jeg naboer og slekt, og vi hjelper hverandre. Jeg vil ikke leie ut jorda, så jeg jobber selv og ber naboer og slekt om hjelp... Min svigersønn eller naboer pløyer landet, og de hjelper med å samle avlingen, treske kornet og bringe det hjem. Jeg lager mat og *t'alla* [øl] til dem når de jobber på landet mitt. De tilkaller også meg for hjelp, og jeg gir høy til dyrene deres. Jeg har hatt noen friere siden min siste skilsmisse, men jeg vil heller være her.⁸⁷

Desta benyttet sine sosiale relasjoner til å få tilgang til en ressurs hun manglet i sitt hushold, mannlig arbeidskraft i jordbruket. Dermed slapp hun å leie ut jorda og tape halvparten av avlingen. Hennes kusines ektemann, Tegaye Tlahun, pløyde og sådde landet på en *t'emad*. I avlingstiden hjalp de hverandre med å skjære avlingene, og Tegaye tresket kornet og brakte det hjem for henne. I gjengjeld gav Desta høy fra jordstykket sitt til sine slektingers husdyr. Hun deltok også når markene deres skulle lukes og avlingene sankes. Arbeidet var hardt, men Desta beholdt avlingen fra jorda si.⁸⁸

Destas slekt og sosiale relasjoner hadde blitt en av hennes viktigste ressurser. Støtten, tilgang til arbeidskraft i jordbruket, samt trivsel gjennom gode relasjoner i Kamara, var en viktigere investering for henne enn et nytt ekteskap.⁸⁹ Ved hjelp av dem hadde hun en selvstendig «base» i Kamara, og hun klarte seg relativt bra. Destas hushold var lite og inntekten fra hennes jordstykke utgjorde mer per husholdsmedlem enn de fleste hushold i grenda (MF 2007). Ege og Aspen (2003:25, 26, 27) viser også til at små hushold kunne se fattigere ut, men med færre medlemmer å forsørge, kunne de allikevel ha bedre tilgang til mat.

Under enkelte omstendigheter kunne skilte kvinner allikevel fortsatt bo i eksmannens hjemgrend etter skilsmisse, som i trettifem år gamle **Argasewo Alenes*** tilfelle. Som vi så tidligere var Kamara opprinnelig eksmannens hjemsted og innbyggerne var hans slekt, men Argasewo hadde blitt boende siden skilsmissen. Gjennom et relativt langt ekteskap og tre felles barn, hadde hun rettigheter knyttet til Kamara. Argasewo hadde også eget slektskap til grenda gjennom sin tante, Addey.⁹⁰ Det som avgjorde at hun praktisk sett kunne bli boende,

---

⁸⁷ Desta Melkam, intervju 88, bok 2, side 29.

⁸⁸ Desta Melkam, intervju 32, bok 1, side 40, og intervju 88, bok 2, side 29-36, Observasjon, bok 1, side 211-214.

⁸⁹ Desta Melkam, intervju 88, bok 2, side 29-36.

⁹⁰ Et slikt «dobbeltslektskap» der begge parter i et ekteskap hadde slekt i ei grend, syntes ikke å være uvanlig. Både Asnake og Moges Baye sine koner var slektninger av Berhani, Wagos kone.

Kamara: sosiale nettverk i ei lita grend

var at eksmannen hadde emigrert fra grenda og hus og eiendom i Kamara var slik disponibel, samt det faktum at hun ikke ønsket nytt ekteskap.⁹¹

Argasewos hjemsted lå et par timers gange unna. Der hadde hun sin nærmeste slekt, blant annet sine brødre. Ved innhøsting av avlingene på en halv *t'emad* jord som hun dyrket selv, fikk hun hjelp fra dem. Over en periode sendte hun også sin eldste sønn for å bo med sin bror for å spare på egne ressurser. Argasewo hadde gode relasjoner til sin egen slekt, men de var selv fattige og hadde liten mulighet til å hjelpe henne.⁹²

Tilbake i hjemgrenda hadde hun liten tilgang til økonomiske ressurser eller sosiale relasjoner som kunne bidra til å opprettholde husholdets levebrød. I Kamara derimot hadde Argasewo tilgang til en rekke ressurser som var grunnleggende for husholdets levebrød, og det var derfor hun valgte å bli boende. Her hadde hun en stor kjøkkenhage og grenda lå nært landsbyen der hun drev handel og jobbet på planteskolen. I tillegg hadde hun sin tante og onkel, Addey og Atena, i Kamara, og relasjonen hadde blitt viktig ressurs for henne.⁹³

Argasewo fortalte:

Jeg har ingen her. Kun min tante. Men jeg ønsker ikke å gifte meg på nytt. Jeg kan heller drive handel og selge ved, så jeg vil være her... Kjøkkenhagen ved huset er viktig for meg, og jeg har begynt å dyrke mer grønnsaker som jeg selger på markedet i Kozeba og Chila.⁹⁴

Bånd mellom henne og eksmannen var ikke kuttet til tross for konflikten dem mellom. Felles barn så vel som Argasewos tilstedeværelse ved eiendommen i Kamara bidro til at han iblant hjalp henne:

Noen ganger pløyer han kjøkkenhagen, og et år pløyde han jorda mi. Da var han til hjelp for oss.⁹⁵

Det å være bosatt i eksmannens hjemgrend etter en konfliktfylt skilsmisse betød allikevel at Argasewo ikke hadde mye støtte i Kamara, og hun hadde kun kontakt med sin tante og onkel. Men denne relasjonen var til gjengjeld den viktigste for hennes hushold, side de hadde kapasitet til å hjelpe henne når hun kom i økonomisk knipe.⁹⁶ Relasjonen med tanten og onkelen krevde Argasewos tilstedeværelse i Kamara. Det samme gjaldt tilgangen til økonomiske ressurser i grenda.

---

⁹¹ Argasewo Alene, intervju 70, bok 1, side 148-153.

⁹² Argasewo Alene, intervju 70, bok 1, side 148-153.

⁹³ Argasewo Alene, intervju 85, bok 2, side 1-10

⁹⁴ Argasewo Alene, intervju 85, bok 2, side 7.

⁹⁵ Argasewo Alene, intervju 132, bok 6, side 18-23.

⁹⁶ Argasewo Alene, intervju 85, bok 2, side 1-10.

Kamara: sosiale nettverk i ei lita grend

For Argasewo handlet livet i Kamara om å ivareta sitt økonomiske ressursgrunnlag, sin aller viktigste sosiale relasjon, og dermed også sin selvstendighet. Det kostet henne til en viss grad tilgangen til familie og slekt i hjemgrenda, men valget var enkelt for Argasewo.

Enker ble oftere boende på mannens hjemsted siden de hadde bedre forutsetninger for å bli boende gjennom lengre ekteskap, voksne barn, samt tilgjengelig hus og eiendom i ektemannens fravær.

Tidligere ble vi presentert for den førtifem år gamle enken **Mulo Werku**. Hun hadde vært bosatt i Kamara siden hun ble gift femten år gammel. Da mannen døde for seks år siden var det naturlig for henne å bli værende, siden hun ikke ønsket et nytt ekteskap. I Kamara hadde hun jordbrukslandet sitt, huset, og tilgang til ressurser som var viktig for hennes levebrød.

Mulo hadde gode relasjoner til sine nærmeste naboer, svigermoren Tafetu, samt Kasahun og Fentaw. Ellers hadde hun verken slekt eller andre nære relasjoner i grenda, og bortsett fra barna var hun omgitt av sin manns slektninger her. Tafetu og Fentaw tok vare på barna når hun reiste til markeder lengre unna.⁹⁷

Mulos mann hadde samarbeidet med sine mannlige slektninger i Kamara og høstet gode avlinger til husholdet. Etter mannens bortgang hadde hun ikke tilgang til mannlig arbeidskraft i jordbruket, og fortalte oppgitt:

Ingen her i Kamara hjelper meg siden jeg ikke har en mann som kan hjelpe dem. Jeg har ikke mulighet til å hjelpe dem heller... Kun mine brødre hjelper meg.⁹⁸

Mulo hadde ikke slekt i Kamara, og selv om hun var på god fot med de andre i grenda hadde hun ikke hatt nær tilknytning eller samarbeidet med andre enn sine nærmeste naboer i Kamara mens hun var gift. Det ble derfor ikke naturlig å spørre dem om hjelp nå. Mulo stilte heller ikke opp når deres avlinger skulle høstes men samarbeidet med sine egne slektninger.

Mulos brødre fra hennes hjemsted var fattige og hadde ikke kapasitet til å hjelpe henne med jordbruket. I stedet dyrket de en *t'emad* av hennes jordbruksland gjennom leiekontrakten *megazo* og delte avlingene med Mulo. De hjalp henne også å høste avlingene på en *t'emad* som Mulo dyrket selv.⁹⁹

Det var en fordel å ha egen slekt og gode nettverk i nærheten for både trivsel, støtte og tilgang til ressurser. Men nettverk gav ikke automatisk tilgang til den hjelp husholdet hadde mest behov for. Tilgang til hjelp eller samarbeid gjennom sosiale nettverk var ikke bare

---

⁹⁷ Observasjon, bok 1, side 193-200.

⁹⁸ Mulo Werku, intervju 110, bok 3, side 98.

⁹⁹ Mulo Werku, intervju 110, bok 3, side 91-99.

Kamara: sosiale nettverk i ei lita grend

avhengig av gode relasjoner, men kanskje først og fremst av husholds *kapasitet* til å yte hjelp, samt egen kapasitet til å yte gjengjeld.

I både Mulo og Argasewos tilfelle var tilgang til økonomiske ressurser i Kamara viktige for å klare sitt levebrød. Det var derfor naturlig for dem å bli boende her. Gode relasjoner og nytteperspektiv av slektskapsrelasjoner kunne opprettholdes over avstand, selv om det for Argasewo ble på bekostning av hennes trivsel.

Enslige kvinner, og kvinner generelt, fikk bedre nettverk i mannens grend etter hvert som barn vokste til og etablerte egne hushold i grenda. Dette var tilfellet for den sytti år gamle enken Bayesh Chekole fra Tadesh som i dag hadde et bredt nettverk i grenda, gjennom voksne barn og barnebarn som nå var hennes nærmeste naboer.¹⁰⁰

Matrilokal bosetting

Selv om virilokal bosetting var mest vanlig, var matrilokal bosetting ikke uvanlig. Ektepar ville bosette seg der de hadde best tilgang til økonomiske og sosiale ressurser. Dette var tilfellet for førti år gamle **Tegaye Tlahun**, hans tretti år gamle kone **Sinde Sergew** og deres fire barn. Tegaye kom opprinnelig fra Enderseba, men siden han hadde lite slekt, hadde han og kona bosatt seg i Kamara som var Sindes hjemsted:

Min familie har ikke mye og de fleste er døde. Det var ingen som kunne låne oss ting eller hjelpe oss, derfor kom vi hit. Her har kona slekt så de kan hjelpe oss.¹⁰¹

Tegaye og kona hadde gode relasjoner med sine naboer i Kamara. Tegaye samarbeidet med Sindes slektninger i jordbruket, og Sinde med sin familie om både oppgaver i hushold og jordbruk. Sinde hadde en spesielt god relasjon til sine gode venninner Berhanie og Desta, og de tre kvinnene samarbeidet om en rekke oppgaver. Tegaye lånte blant annet okser for å pløye husholdets jord gjennom Sindes slekt og fikk høy til husdyrene gjennom samarbeid med Desta.¹⁰²

Husholdet hadde lite da de giftet seg for femten år siden, men greide seg nå relativt bra. I min folketelling var de registrert som et fattig hushold slik majoriteten av hushold på landsbygda. De eide 4 *t'emad* jord som de fikk tildelt under statens jordomfordeling i 1991, og de hadde etter hvert klart å opparbeide seg noen husdyr og litt sparepenger.¹⁰³ Håpet var at de en dag klarte å spare nok penger til å flytte til Sekota, for slik å skape en sikrere framtid for

---

¹⁰⁰ Bayesh Chekole, intervju 46, bok 6, side 144-159.

¹⁰¹ Tegaye Tlahun, intervju 90, bok 2, side 49.

¹⁰² Observasjoner, bok 1, side 211-214.

¹⁰³ Tegaye Tlahun, intervju 90, bok 2, side 49-55, og MF 2007.

Kamara: sosiale nettverk i ei lita grend

barna. Tegaye og Sinde jobbet begge svært hardt, og presset syntes spesielt tungt for Tegaye som brukte all tid utenom jordbruks sesongen til å prøve å finne lønnsarbeid i Sekota.¹⁰⁴

Matrilokal bosetting var ikke normen men heller ikke uvanlig. Zewalo Tadesse som vi møtte innledningsvis, hadde også bodd i Kamara gjennom sitt tredje og siste ekteskap. Etter skilsmissen var det mannen som forlot Kamara for å reetablere seg i sin hjemlandsby.¹⁰⁵

Omsorgsrelasjoner

Kvinner arbeidet oftest i nærheten huset og var særlig involvert i relasjoner med naboer, slekt og familie. De hadde en viktig rolle i den daglige omsorg av eldre, barn og uføre, og en bedre innsikt i sosiale anliggende i grenda. Dette skal vi se nærmere på i relasjonen mellom to av husholdene i Kamara.

Atena Chekole og hans kone Addey, i henholdsvis sytti og åttiårene, var det eldste husholdet i Kamara. De flyttet til grenda sammen med Atenas foreldre rundt den tiden de giftet seg for seksti år siden. Deres seks voksne barn hadde flyttet ut for lenge siden, og de var nå alene i husholdet. De hadde slektskapsrelasjoner med alle husholdene i Kamara (se tabell 2). Deres sønn, Wago Atena og hans familie, bodde i grenda og dyrket deres land gjennom leiekontrakten *megazo*.¹⁰⁶

Ekteparet var nå i husholdets slutfase og i en alder der de selv hadde lav arbeidskapasitet. De leide derfor ut sine 3,5 *t'emad* jord gjennom leieavtalen *megazo*. De fikk gode avlinger, og mer per husholdsmedlem enn de fleste av de større husholdene (MF 2007). Atena var nesten blind og hadde ikke jobbet med jordbruket de siste ti årene. Addey jobbet fremdeles med lette husholdsoppgaver men var avhengig av hjelp til de tyngste oppgavene.¹⁰⁷

Atena og Addey hadde gjennom årenes løp utviklet en nær relasjon til sin nabo og niese Argasewo Alene,* og hun var blitt en viktig ressurs for dem i alderdommen. Hun hentet vann i elva, sanket brensel og tok seg av de tyngste husholdsoppgavene de selv ikke hadde kapasitet til. Til gjengjeld stilte de opp for Argasewo når hun trengte økonomisk støtte og passet barna hennes når Argasewo dro til Kozeba og Chila for å drive handel. Både Argasewo og andre slektninger hjalp til med å ta kyrne deres på beite, eller å bære korn til og fra møllen i landsbyen.¹⁰⁸

De nære slektskapsrelasjonene i Kamara var en viktig ressurs for Atena og Addey, men deres niese Argasewo representerte den viktigste relasjonen for husholdet siden hun hjalp

¹⁰⁴ Tegaye Tlahun, intervju 87, bok 2, side 25-28.

¹⁰⁵ Zewalo Tadesse, intervju 106, bok 3, side 61-70.

¹⁰⁶ Addey, intervju 71, bok 1, side 154-158.

¹⁰⁷ Addey, intervju 71, bok 1, side 154-158. Observasjoner, bok 1, side 236-248.

¹⁰⁸ Argasewo Alene, intervju 85, side 1-10. Observasjon, bok 1, side 236-248.

med den daglige drift av husholdet. Slik klarte de å opprettholde sitt levebrød. De kunne nok ha fått hjelp av sin svigerdatter og barnebarn i Kamara, men Argasewos behov for deres støtte gjorde samarbeidet mer tilgjengelig og nyttig for begge hushold.

Argasewo hadde, som vi har vært inne på tildligere, kun slektskap til Addey og Atena i Kamara. Men relasjonen var til gjengjeld svært viktig for henne. Hun fortalte:

Jeg hjelper min tante og onkel her, og de hjelper meg hvis jeg får problemer... Min tante er som en mor for meg.¹⁰⁹

Relasjonen var på den ene siden preget av slektskap og en god relasjon, men samtidig av gjensidighet og husholdenes kapasitet. Begge hushold hadde behov for hjelp. Atena og Addey hadde bedre økonomisk kapasitet, mens Argasewo hadde bedre arbeidskapasitet. De to husholdene «smeltet» slik til en viss grad sammen ved å utveksle ressurser, og slik bedre klare sitt levebrød.

Enslige kvinner fungerte ofte som omsorgspersoner for eldre eller uføre, oftest i bytte mot økonomisk støtte. Slike unioner syntes å komme sammen som følge av det gjensidige aspekt i relasjonen, og de ble ofte naturlige støttespillere for eldre slektninger, både på grunn av sin tilgjengelighet og sin sårbarhet. Det kan i denne sammenheng nevnes at enslige kvinner ikke skjelden var del av andres hushold i en omsorgsrelasjon, slik som tjueseks år gamle Tafate Assefa i Lei Chabie, som bodde hos sin tante og onkel med sine to barn og hjalp dem i husholdet.¹¹⁰

Foreldre-barn relasjon

Relasjonen mellom foreldre og barn var nær, og barn ble også en ressurs for hushold etter hvert som de vokste opp og kunne bidra med arbeidskraft. Når voksne barn etablerte egne hushold, fortsatte ofte tette relasjoner der ressurser og arbeidskraft ble utvekslet.

Femtifem år gamle **Kasahun Betewa**, hans førtifem år gamle kone, **Fentaw**, og deres åtte barn var det største husholdet i Kamara. Kasahun hadde fjerne slektskapsrelasjoner i Kamara, og de hadde flyttet hit da de giftet seg.¹¹¹

Barna gikk på skole i landsbyen, bortsett fra tre av barna som var psykisk utviklingshemmet. De yngre barna hjalp til med enkle oppgaver rundt huset, som å passe yngre søsken og ta husdyr ut på beite nær huset. De eldre barna hentet vann i elva, sanket brensel, gikk ærend til landsbyen, tok dyr med til beite lengre unna, og hjalp til med

---

¹⁰⁹ Argasewo Alene, intervju 85, bok 2, side 7.

¹¹⁰ Tafate Assefa, intervju 78, bok 1, side 189-192.

¹¹¹ Fentaw, intervju 80, bok 1, side 206-210.

jordbruksarbeid. Deres femten år gamle datter hjalp til i husholdet, mens deres tenåringssønn hjalp sin far med jordbruksarbeidet.¹¹²

Barn ble sett som en ressurs på landsbygda men utgjorde samtidig en forsørgerbyrde i form av konsum, skolegang og andre behov, og «tærte» slik på husholdets ressurser. Først i relativ voksen alder ble de en ressurs gjennom tilskudd av arbeidskraft, samt støtte i alderdommen.¹¹³ Jenter ble ofte en ressurs i husholdsøkonomien, mens gutter kunne gi tilgang til mannlig arbeidskraft i jordbruket. Deres eldste datter gikk på skole i Sekota, og håpet var å gi alle barna skolegang. Ved å investere i barnas utdanning håpet de først og fremst at barna skulle få bedre forutsetninger for å klare seg. Som mange andre fattige håpet de samtidig at barna på sikt kunne bli en ressurs for familien.¹¹⁴

Siden enslige kvinner oftest leide ut jorda og hadde mindre hushold, jobbet barn i kvinnestyrte hushold følgelig oftest mindre med jordbruksarbeid. Men når barna vokste til, spesielt fra femten-tjueårsalderen, ble det forventet at de bidro med sin arbeidskraft, og gutter tok ofte over jordbruksarbeidet.

Kasahun og Fentaw jobbet hardt med jordbruket og fikk bedre avlinger fra sine fire *t'emad* jord enn de andre i grenda. Men med ti munnar å mette hadde de mindre korn per husholdsmedlem enn mange av de mindre husholdene og slet med å dekke husholdets behov (MF 2007). Siden tre av barna var funksjonshemmede, hadde familien fått jobb på planteskolen mot månedlige kornrasjoner.

Kasahun og Fentaws tretti år gamle sønn **Wendemu Kasa** og hans nitten år gamle gravide kone Tegist, hadde bosatt seg i ei lita hytte på deres gårdsplass, og de to husholdene hadde en svært tett relasjon. Wendemu hadde vært en viktig ressurs i jordbruket fram til han giftet seg for litt over et år siden, og de to husholdene samarbeidet fremdeles om jordbruksarbeidet. Wendemu tilbrakte hele dagene på markene, og samarbeidet først og fremst med sin far om jordbruket.¹¹⁵ Det var Wendemus mor som hadde funnet kone til sin sønn. De to kvinnene samarbeidet om husholdsoppgaver, og var blitt gode venninner.¹¹⁶

De to husholdene manglet nære slektskapsrelasjoner i Kamara og relasjonen dem i mellom var slik av spesielt stor betydning. På mange måter fungerte de som en enhet og delte på sine ressurser. Kasahun's hushold var sårbart siden de hadde mange barn og flere barn med funksjonshemninger. Tilgang til tett samarbeid med sønnen, spesielt i jordbruket, var slik en

---

¹¹² Observasjoner, bok 1, 214-217.

¹¹³ Jfr. Bauer, D. F (1977), studie fra Tigray.

¹¹⁴ Kasahun Betewa, intervju 111, bok 3, side 100-108

¹¹⁵ Observasjon, feltdagbok, side 39-75.

¹¹⁶ Observasjon, feltdagbok, side 39-75, Fentaw Abraha, intervju 80, bok 1, side 206-210.

Kamara: sosiale nettverk i ei lita grend

viktig ressurs for å klare å forsørge husholdet. Wendemu og kona hadde god arbeidskapasitet, men som de fleste nyetablerte hushold hadde de ikke opparbeidet seg mye eiendom og lånte alt av jordbruksutstyr og okser av sine foreldre.¹¹⁷ Relasjoner mellom foreldre og voksne barn var slik ofte viktig for begge parter.

Mor-barn relasjon

Mødre spilte en viktig rolle i omsorg for mindre barn, og mange skilte kvinner ville ta forsørgeransvaret heller enn å la en stemor overta omsorgen for barna. Enslige kvinner som ikke giftet seg på nytt, hadde derfor ofte de fleste eller alle sine barn i husholdet, slik som Mulo og Argasewo. Dette gjaldt spesielt mindre barn. For enker som Mulo var det ikke mange valg, mens Argasewo ønsket å ha sønnene hos seg, selv om hennes eksmann hadde bedt henne sende en av sønnene til han. Mulo og Argasewo hadde en stor forsørgerbyrde, men samtidig håpet de at barna ville hjelpe til med jordbruket når de ble gamle nok, og at noen av dem ville få utdanning og ville hjelpe dem i alderdommen.¹¹⁸

Min folketelling viser at enslige kvinner i gjennomsnitt hadde færre barn i sine hushold enn mannstyrte hushold. Dette ble imidlertid først gjeldende fra femtiårsalderen, da kvinnestyrte hushold i gjennomsnitt var halvparten så store som mannstyrte hushold (MF 2007). Det kunne slik tenkes at eldre enslige kvinner hadde mindre tilgang til hjelp og arbeidskraft i sine hushold, men det var ikke nødvendigvis tilfellet. Mange barn var ofte en større forsørgerbyrde enn ressurs for enslige kvinner, og tette relasjoner med voksne barn som hadde flyttet ut av husholdet var ofte en like stor eller større ressurs. Små hushold syntes til dels å kunne være en tilpasning til begrensede ressurser, slik som Ege og Aspen (2003:26-27) påpeker i sin studie.

Tidligere i kapitlet møtte vi sekstisyv år gamle **Zewalo Tadesse**, som hadde vokst opp i Kamara. Zewalo hadde nære og gode relasjoner til sine slektninger, og hennes sympatiske og gjestfrie personlighet ble satt pris på av slekt og naboer. Her hadde hun sin bror, Asnake, samt flere fettere og kusiner.¹¹⁹

Zewalos yngste sønn, tretti år gamle **Zewdu Mamo**, hadde vært del av sin mors hushold og dyrket jorda hennes, inntil han giftet seg for to år siden. Han og kona, sytten år gamle **Asafo Kabrate**, hadde overtatt Zewalos hytte og var nå hennes nærmeste naboer. Paret eide ikke jord, men leide Zewalos jord ved *megazo*, og de to husholdene delte avlingen.¹²⁰

---

¹¹⁷ Observasjon, feltdagbok, side 39-75.

¹¹⁸ Mulo Werku, intervju 110, bok 3, side 91-99.

¹¹⁹ Observasjon, bok 1, side 236-248.

¹²⁰ Zewalo Tadesse, intervju 30, bok 1, side 39.

Husholdene hadde et svært tett forhold. Asafo og Zewalo hadde en god relasjon og de to kvinnene samarbeidet og hjalp hverandre med oppgaver ved husholdet. Zewalo lagde mat og utførte lettere oppgaver ved huset mens Asafo tok seg av tyngre oppgaver som å hente vann, sanke ved, og selge grønnsaker på markedet i Kozeba by.¹²¹ Zewdu fikk hjelp av sine mannlige slektninger med jordbruksarbeid, og lånte til gjengjeld bort husholdets to okser som de hadde fått i *maja* (medgift) da de ble gift.¹²²

Et grunnleggende aspekt av slike relasjoner var egeninteressen i hverandres ve og vel, samt at relasjonen var gunstig for begge parter som var i besittelse av ulike ressurser. På mange måter fungerte Zewalo og sønnens hushold som ett og samme hushold. De livnærte seg først og fremst på Zewalos jordstykke og hjalp hverandre med husholds- og jordbruks arbeid. Zewalo benyttet fremdeles sitt gamle hus som om det var hennes eget, og de to husholdene delte på det de hadde av utstyr.¹²³ Samtidig var de selvstendige i kraft av separat eiendom og rettigheter knyttet til disse.

Som vi har sett klarte Zewalo seg for tiden bra økonomisk. Hennes jordstykke gav gode avlinger, og hun hadde et lite hushold å brødfø. Samtidig hadde hun behov for hjelp i husholdet. Tilgang til hjelp og støtte i det daglige var slik svært verdifull og ville hjelpe henne med å opprettholde sitt eget hushold på sikt. For Zewalo var relasjonen den faktoren hun selv så som viktigst for sitt levebrød:¹²⁴

Det var vanskeligere når barna var små. Siden sønnen min ble voksen har han pløyd jorda og han hjelper meg fremdeles, så nå går det bra.¹²⁵

Tafetu Gelly som vi vil treffe i neste avsnitt, uttrykte i likhet med Zewalo og mange eldre enslige kvinner byrden med å være aleneforsørger, men at barna hadde blitt en ressurs etter hvert som de vokste opp og bidro med sin arbeidskraft.¹²⁶ Flere enslige kvinner fikk også tilgang til mannlig arbeidskraft i jordbruket gjennom voksne barn som hadde flyttet ut av husholdet, slik Desta Melkam* fikk gjennom sin svigersønn.¹²⁷ Dette kommer vi nærmere inn på senere.

Som vi så i Kasahun og sønnens relasjon over, var nære relasjoner mellom foreldre og barn vanlige. Enslige kvinner gav imidlertid oftere uttrykk for at relasjoner med voksne barn var en viktig faktor for deres levebrød, spesielt gjennom hjelp i jordbruket. Min folketelling

---

¹²¹ Observasjon, bok 1, side 236-248.

¹²² Asafo Kabrate, intervju 86, bok 2, side 19-24.

¹²³ Observasjon, bok 1, side 236-248.

¹²⁴ Zewalo Tadesse, intervju 106, bok 3, side 61-70.

¹²⁵ Zewalo Tadesse, intervju 30, bok 1, side 39.

¹²⁶ Tafetu Gelly, intervju 29, bok 1, side 38.

¹²⁷ Desta Melkam, intervju 89, bok 2, side 37-48.

viser også at kun kvinnestyrt hushold oppgav økonomisk støtte fra barn som en del av sin inntekt.

Disse tendensene hadde trolig flere årsaker. Til dels er det et uttrykk for *betydningen* relasjoner til voksne barn hadde for enslige kvinners levebrød. I mangel av en ektemann var deres støtte og arbeidskapasitet av spesielt stor verdi for dem, særlig tilgang til mannlig arbeidskraft gjennom voksne sønner. Bondesamfunnets syn på enslige kvinners sårbarhet gjorde trolig også at de fikk mer hjelp fra barn rett og slett fordi de hadde mer behov for hjelp.

Studien synes også å peke mot strukturelle forskjeller i manns- og -kvinnestyrt hushold, der voksne barn oftere ble del av en enslig mors hushold. Dette var tilfellet for den sytti år gamle enken **Bayesh Chekole** fra grenda Tadesh. Hun hadde både sin voksne sønn, hans kone og barn, samt sin voksne datter og hennes barn i husholdet. Hun planla å la sønnen overta husholdet i nær fremtid og selv flytte inn i en mindre hytte på eiendommen. For tiden delte familien på ressursene.¹²⁸ Ege og Aspen (2003:28) viser også til at mens voksne barn oftest flyttet ut av foreldrenes hushold for å etablere uavhengige hushold, var det mindre sannsynlig i kvinnestyrt hushold. Spesielt syntes voksne sønner å bli boende og overta mødres hushold etter hvert som de giftet seg og fikk barn. Slik fortsatte de å være en ressurs i jordbruket. I praksis kunne husholdene fungere som en enhet som delte på ressursene, samtidig som medlemmer ofte var etablert i separate hus og så seg selv uavhengig gjennom separat eiendom, slik som i tilfellet mellom Zewalo og sønnen.

Enslige kvinner kunne også være på den andre siden i relasjoner mellom foreldre og barn, slik som tjue år gamle skilte Almaze Beyene fra Lei Chabie, som hjalp sine eldre foreldre både med husholds- og jordbruksarbeid.¹²⁹ Enslige kvinner var også ofte bosatt i kortere eller lengre perioder under foreldres hushold, slik som trettifire år gamle skilte Atalla Kbret i Lei Ebela, som hadde tatt vare på sine gamle og syke foreldre siden sin skilsmisse for over ti år siden.¹³⁰ Omsorgsrelasjoner og foreldre-barn relasjoner kunne altså slik også ofte gå hånd i hånd.

Barnebarn

Tilskudd til hushold gjennom barnebarn var en viktig ressurs for eldre, både kvinne- og mannstyrte hushold. Når barn var flyttet ut, ville de etter hvert sende barnebarn for å ta seg av eldre foreldre. De fikk slik både selskap og hjelp med den daglige driften av husholdet. Foreldre kunne også få avlastning gjennom å la noen av barna vokse opp hos besteforeldre.

---

¹²⁸ Bayesh Chekole, intervju 46, bok 6, side 144-159.

¹²⁹ Almaze Beyene, intervju 67, bok 6, side 227-238.

¹³⁰ Atalla Kbret, intervju 76, bok 1, side 176-188.

Kamara: sosiale nettverk i ei lita grend

Oftest, men ikke alltid, var det unge jenter som ble del av sine bestemødres hushold og slik både lærte og deltok i husholdarbeidet. Barnebarn fikk også rettigheter tilknyttet sin bestemors eiendom.

I Kamara var det kun de kvinnestyrte husholdene som hadde barnebarn boende hos seg. Sekstisyv år gamle **Tafetu Gelly** var en av disse. Hun hadde vært enslig siden hennes mann døde for over tjue år siden. I Kamara hadde hun nære slektskapsforbindelser og en spesielt tett relasjon til sin svigerdatter, Mulo, og sitt barnebarn, Sinde. Både Mulo og Sinde hjalp henne med oppgaver som å bære korn til landsbyen, og Tafetu stilte opp som barnevakt etter behov.¹³¹

Tafetu hadde gode relasjoner med sine voksne barn som var gift og hadde flyttet til andre grender i relativ nærhet. Hun leide nå ut jorda til sine sønner som utførte alt arbeidet på jordstykket mot halvparten av avlingen. Hun mottok også månedlige kornrasjoner i form av bistand fra *Safety Net*.¹³²

Tafetu hadde dårlig rygg og jobbet stort sett kun med lette oppgaver rundt huset. Hun bodde nå sammen med ett av sine barnebarn som hjalp henne i husholdet og gikk på skole i Kozeba. Jenta skulle vokse opp sammen med sin bestemor og være hennes nærmeste omsorgsperson fram til hun selv giftet seg eller reiste bort for å jobbe eller gå skole. Relasjonen til datterdatteren var en verdifull ressurs og investering i Tafetus alderdom.¹³³

I Kamara hadde også Zewalo og Desta* barnebarn i sine hushold. Tendensen på landsbygda generelt var at enslige kvinner som *hadde* barnebarn, hadde barnebarn boende hos seg. Kun to eldre enslige kvinner på landsbygda bodde alene. Den ene, seksti år gamle Tofet Alamrewu fra Lei Ebela, var nylig skilt og nyetablert. Åtti år gamle Debbes Mekonen fra Enderseba var nærmeste nabo med sin sønn, og hadde flere barnebarn boende i grenda (MF 2007).

Min folketelling viste samtidig at en like liten andel av mannstyrte hushold bodde alene. Men mens eldre enslige kvinner oftere hadde barnebarn i husholdet, hadde eldre ektepar flere barn boende i husholdet. Aldersforskjell mellom kvinner og menn ved ekteskap gjorde at menn fikk barn i senere alder, og mannstyrte hushold hadde slik barn i husholdet lengre. Større aldersforskjell ved omgifte gjorde også at flere menn fikk tilskudd av barn i høyere alder enn kvinner. Femti år gamle Moges Baye* hadde slik en to år gammel sønn i

---

¹³¹ Observasjoner, feltdagbok, side 39-75.

¹³² Tafetu Gelly, intervju 29, bok 1, side 38.

¹³³ Tafetu Gelly, intervju 151, bok 7, side 62-69.

Kamara: sosiale nettverk i ei lita grend

husholdet, og sekstifem år gamle Asnake Tadesse hadde en femten år gammel sønn i husholdet.

Eldre enslige kvinner hadde som vi har sett mindre hushold og færre barn i husholdet og oftere behov for tilskudd til husholdet gjennom barnebarn. Den sosiale faktoren var også sterk og ingen skulle bli nødt til å bo alene. Som fra en lov om behov og etterspørsel fikk enslige kvinner slik oftere barnebarn i sine hushold.

Nettverksbygging og betydningen av nære sosiale relasjoner

Gode relasjoner og nettverk innebar også en viss investering i relasjoner. Gjensidig respekt, samarbeidsvilje og sosialisering var en viktig del av det å etablere gode nettverk.

Neste hushold vi skal bli kjent med, besto ved mitt første besøk i Kamara av Atenas fetter, sekstifem år gamle **Asnake Tadesse**, hans trettifire år gamle kone, deres to år gamle datter og Asnakes sønn fra tidligere ekteskap. Under mitt opphold skilte Asnake og kona seg. Kona og datteren dro tilbake til hennes hjemsted, og Asnake var nå alene med sin tenårings sønn. Asnake hadde fire ekteskap bak seg, som alle hadde resultert i skilsmisse. Nå var han på utkikk etter en ny kone nærmere hans egen alder, og håpet at dette ville bli hans siste ekteskap.¹³⁴

Asnake eide to *t'emad* jord som han selv dyrket, men helsa hadde blitt dårlig og han klarte ikke å jobbe like hardt som før. Han hadde en enkel liten hytte på eiendommen, hadde ingen husdyr, og jeg hadde klassifisert han som et fattig hushold i min folketelling. Asnakes sønn hadde fått jobb på planteskolen mot månedlige kornrasjoner, siden husholdet var registrert som fattig i *Safety Net*.

Asnake var sympatisk og godt likt blant alle i Kamara. Han hadde gode relasjoner til sine slektninger og fikk låne okser gratis av sin bror i landsbyen og nevø i Kamara. I jordbruksseongen samarbeidet han med sine nærmeste slektninger i Kamara, samt sin yngre bror i landsbyen.¹³⁵ Han var sosial og samarbeidsvillig og stilte opp for sine slektninger når han kunne. Hans kvinnelige naboer, Desta, Zewalo, Berhanie og Sinde, hadde hjulpet han mye i perioder mellom hans fire ekteskap, og Asnake satte stor pris på disse relasjonene. Han kom alltid på kaffe når de inviterte han, og i tiden han var skilt hjalp de han med matlaging og annet husholdsarbeid.¹³⁶

---

¹³⁴ Asnake Tadesse, intervju 104, bok 3, side 56-57.

¹³⁵ Asnake Tadesse, intervju 104, bok 3, side 56-57.

¹³⁶ Observasjon, bok 3, side 33-34.

Slekt og nettverk i Kamara var en svært viktig ressurs for Asnake. Spesielt i tiden han var enslig var de grunnleggende for hans levebrød, og gjennom dem fikk Asnake tilgang til den arbeidskraft som husholdet nå manglet i fravær av en kone.

Manglende investering i relasjoner kunne imidlertid slite på nettverk. Dette var tilfellet for femti år gamle **Moges Baye**,* som bodde i Kamara sammen med sin førti år gamle gravide kone, Weyzero,* og deres to år gamle sønn. Weyzero var en slektning av Berhani, og det var Berhani og Wago som hadde foreslått ekteskapet.¹³⁷ Husholdet eide fire *t'emad* jord, samt en okse og tre kyr (MF 2007).

Moges hadde nære slektskapsforbindelser i Kamara men ikke gode relasjoner. Han var kjent for å være vanskelig og lite samarbeidsvillig og var ikke godt likt av sine slektninger i grenda. Han pløyde sine 4 *t'emad* ved hjelp av egne okser og jobbet mye alene. Iblant samarbeidet han med Kasahun Betewa om jordbruksarbeidet siden Kasahun hadde lite slekt. Når avlingene skulle høstes fikk han hjelp av fjernere slekt og bekjente i nabogrenda Atrsiege.¹³⁸ Relasjonene var ikke nære, men basert på dugnadsarbeid der alle hjalp hverandre.

Under mitt opphold i Kamara forlot Weyzero sin mann og sa hun ønsket skilsmisse. Moges forhandlet med sin kone og hennes familie, og etter noen uker ble de igjen forsonet. Moges slekt i Kamara tok Weyzeros parti under separasjonen og var motvillig til å hjelpe Moges mens han var alene.¹³⁹ Moges hadde flere voksne barn fra tidligere ekteskap, men hadde ikke ivaretatt gode relasjoner med noen av dem, og til hans fortvilelse kom ingen til hans unnsetning mens han var alene.¹⁴⁰ Kun Zewalo hjalp med å steke *injera* slik at han hadde noe å spise.¹⁴¹

Moges situasjon var kanskje noe spesiell, men illustrerer allikevel mitt poeng. Gode sosiale nettverk var avhengig av at man ivaretok relasjoner gjennom sosialisering, samarbeid og respekt. Asnake hadde færre ressurser og mindre arbeidskapasitet enn Moges, men langt mer støtte, godvilje og hjelp gjennom sine nettverk.¹⁴² Tilgang til nettverk handlet både om slektskap og typer av relasjoner og ressurser tilgjengelig, men samtidig handlet det om å bygge og vedlikeholde relasjoner. Berhanie forklarte:

Vi liker Asnake, han er en bra mann, og vi hjelper han nå... Med Moges er det en annen sak. Han er ikke en bra person og er vanskelig å ha med å gjøre. Han var selv

---

¹³⁷ Weyzero Fessehaye, intervju 120, bok 4, side 21-28.

¹³⁸ Berhanie, intervju 102, bok 3, side 49-50.

¹³⁹ Observasjon, bok 3, side 33-34.

¹⁴⁰ Moges Baye, intervju 105, bok 3, side 59-60.

¹⁴¹ Observasjon, feltdagbok, side 39-75.

¹⁴² Berhanie, intervju 102, bok 3, side 41-51.

skyld i skilsmissen... Vi vil ikke at han skal komme på kaffe og ber kun kona hans hit.¹⁴³

Tilgang til støtte og hjelp gjennom nettverk var spesielt viktig for sårbare hushold. De var ofte, men ikke alltid, knyttet til spesifikke og nære relasjoner, som ofte var av spesielt stor betydning for deres levebrød. I likhet med Asnake var Desta Melkam* også spesielt avhengig av visse relasjoner som gav henne tilgang til ressurser som hadde blitt viktige for hennes levebrød. Desta benyttet sine relasjoner aktivt både ved å oppsøke hjelp og ved å tilby gjenytelser. Hun var opptatt av å pleie sine relasjoner, inviterte daglig til kaffe, og ingen hadde så mange hushold til kaffe som Desta. I tillegg til sitt nettverk i Kamara hadde hun bevart gode relasjoner med gamle venner og naboer i Tadesh der hun hadde bodd gjennom sitt lengste ekteskap. Tadesh lå nær hennes jordstykke, og her fikk hun tilgang til gjødsel når jorda skulle pløyes.¹⁴⁴ Destas sønn i Tadesh var med på å bygge huset hennes og hjalp til når avlingene fra jorda hennes ble høstet. Gjennom en nær relasjon til sin voksne datter og svigersønn fikk hun tilgang til mannlig arbeidskraft gjennom svigersønnen. Hun hadde fått datterdatteren i husholdet, noe som ytterligere styrket relasjonen mellom de to husholdene. Destas nettverk strakk seg fra hennes hjemsted og slekt i Kamara, via gamle naboer i Tadesh, og ut av Kozeba *qabale* til sin voksne datter og svigersønn, og sist men ikke minst til sitt barnebarn som var en investering i alderdommen.

Konkluderende kommentarer

På mange måter kunne sosiale nettverk fungere som et velferdssystem, der ressurser, arbeidskraft og hjelp ble utvekslet ut fra behov og tilgjengelig kapasitet. Samtidig var tilgang til slike nettverk avhengig av en rekke faktorer. Typer av relasjoner tilgjengelig samt husholds behov for støtte, endret seg gjennom livsfaser. Tilgjengelig kapasitet samt individuelle situasjoner påvirket videre menneskers tilgang gjennom slike nettverk.

Virilokal bosetting var mest vanlig, og enslige kvinner var derfor ofte i den situasjon at de ved skilsmisse forlot hus, hjem og relasjoner i en eksmanns grend. I slike faser var deres slekt og familie til stor støtte og hjelp, og ofte ble de en del av slektingers hushold i kortere eller lengre perioder mellom hushold eller ekteskap. Det kan på den ene siden tenkes at disse kvinnenets nettverk ikke var like stabile gjennom eventuelle gjentatte ekteskap og skilsmisser, og at bånd ble svekket over tid. Erfaringer fra Kamara viste samtidig til at kvinner ivaretok gode relasjoner med egen slekt, der de hadde både støtte og en base å returnere til. Det syntes

---

¹⁴³ Gruppeintervju 5, bok 3, side 39.

¹⁴⁴ Observasjon, bok 1, side 211-214.

heller ikke uvanlig å bevare relasjoner i en eksmanns hjemgrend, slik vi så i Desta Melkams* tilfelle. Først gjennom lengre tids etablering og tilskudd av egne barn syntes kvinner, og spesielt enslige kvinner, å ha mer stabil tilknytning og nettverk i ektemenns grend.

Noen faktorer syntes å prege enslige kvinners sosiale nettverk spesielt. Den ene var kvinners rolle som omsorgspersoner i sitt nærmiljø. Den andre var strukturen i kvinnestyrte hushold, med mindre hushold og manglende mannlig arbeidskraft. Disse ble synlig i deres nettverk. De hadde oftere tette relasjoner med voksne barn, barnebarn, eldre slektninger, samt relasjoner som kunne gi tilgang til mannlig arbeidskraft. Gjennom slike relasjoner smeltet de ofte sammen med andre hushold der ressurser ble utvekslet. Ressurser og økonomisk utbytte som lå i slik dynamikk mellom hushold var vanskelig å måle, men de kunne være grunnleggende for hushold.¹⁴⁵

Enslige kvinner var ofte i en sårbar posisjon da de fleste manglet tilgang til mannlig arbeidskraft i jordbruket, og de leide oftest ut jorda. De investerte derfor mer i tilgjengelige sosiale relasjoner.¹⁴⁶ Enslige kvinner hadde ikke *bedre* nettverk, men gjennom tette relasjoner, og ved å smelte sammen med andre hushold, fikk de oftere tilgang til ressurser de manglet i eget hushold, nettopp på grunn av sin sårbarhet. Sosiale nettverk og støtte fra familie og slekt kunne slik være spesielt viktig for kvinnestyrte hushold, og disse relasjonene bedret mange aspekt av deres levebrød.¹⁴⁷ Små forskjeller i økonomisk levebrød mellom kvinne- og mannstyrte hushold syntes i den sammenheng å kunne forklares av blant annet sosiale nettverk og mindre hushold.¹⁴⁸

Tilgang til støtte gjennom sosiale relasjoner var i mer eller mindre grad viktig for alle hushold. Men de mest sårbare husholdene i Kamara, som eldre, fattige, og kvinnestyrte hushold, trakk frem sine nettverk som en spesielt verdifull ressurs. Det å ivareta sosiale nettverk var ofte bevisste strategier disse kvinnene benyttet for å bedre sitt levebrød, og hadde bidratt til at flere, som Desta* og Argasewo,* hadde valgt å bli boende i Kamara.

---

¹⁴⁵ Se også Medeiros og Costa (2006:5) og Gonzales de la Rocha (2008:54) som viser til at slik dynamikk mellom hushold gjør fattigdom vanskelig å måle.

¹⁴⁶ Se også Dessalegn Ramatho og Aklilu Kidanu (2000).

¹⁴⁷ Se Driel (1994:7) for samme konklusjon fra studier om kvinnestyrte hushold i Botswana, og Vureen (2003:25,107) for samme konklusjoner i sine studier Tanzania, og Chant (2006:88).

¹⁴⁸ Jfr. Ege og Aspen (2003:25, 26, 27).

LEVEBRØD PÅ LANDSBYGDA I KOZEBA QABALE

Livet i Kamara var i grove trekk representativt for alle de femten grendene i Kozeba *qabale*. Vi har hittil i hovedsak fått innsikt i betydningen av sosiale nettverk. Dette kapitlet vil gi nærmere innblikk i de andre faktorene som utgjorde levebrødet for menneskene på landsbygda i Kozeba *qabale* generelt.

Det å skape et levebrød på landsbygda var først og fremst knyttet til driften av både jordbruks- og husholdsøkonomien, og hushold var i utgangspunktet avhengig av en mann og kvinne til å dele arbeidsoppgavene. Allikevel var femten prosent av hushold på landsbygda styrt av enslige kvinner, mens kun *ett* av de 277 mannstyrte husholdene levde uten en kone i husholdet.¹⁴⁹ Forutsetningene lot tross alt å ligge mer til rette for etablering av kvinnestyrte

---

¹⁴⁹ Ege og Aspen (2003:36) studie fra C'horisa viser også til at kvinnestyrte hushold typisk er ensligstyrte, mens mannstyrte hushold med svært få unntak er parstyrte.

Levebrød på landsbygda i Kozeba qabale

hushold. Hvordan klarte så disse kvinnene å skape et levebrød i et område der matmangel og fattigdom preget hverdagen for de fleste?

I dette kapitlet skal vi se hvordan enslige kvinners muligheter til å skape et levebrød på landsbygda i stor grad var preget av praktiske omstendigheter som tilgang til eller mangel på vitale ressurser, husholdets sammensetning, tilgang til alternative inntektskilder, og til byrden med å være enslig forsørger. Dette står i sterk kontrast til standard teorier som hevder at kvinnestyrt hushold levebrød bestemmes av strukturelle normer og kvinners undertrykte rolle i samfunnet, samt en streng kjønnsbasert arbeidsdeling som ekskluderer kvinner fra vitale ressurser, rettigheter og muligheter til å skape seg et levebrød.¹⁵⁰

Kapitlet tar utgangspunkt i den empiriske konteksten og kvinnenenes egne erfaringer og beretninger. Disse minnet om at ensidig fokus på kjønn fører til at man overser støtte og avhengighet mellom kvinner og menn,¹⁵¹ så vel som praktiske aspekt av levebrød. Kvinne- og mannstyrte hushold samhandlet side om side og må, som Vureen (2003:9,10,13) peker på, ses i sammenheng med hverandre for å få innsikt i enslige kvinners sosioøkonomiske situasjon.

Med utgangspunkt i både Kamara og de andre grendene i Kozeba *qabale* skal vi få innblikk i de faktorene som påvirket levebrødet på landsbygda, og vise hvordan de var med på å skape forskjellige tilganger og levebrød for ulike typer av kvinnestyrt hushold.

Sentrale informanter

I dette kapitlet vil vi bli nærmere kjent med Desta,* Mulo, Zewalo og Argasewo* fra Kamara som vi ble kjent med i forrige kapittel. Vi skal også bli introdusert for flere av de enslige kvinnene fra de andre grendene i Kozeba, som tjuvfem år gamle Debsa Beyeneh fra Lei Ebela.

Bondehusholdet

Bondehusholdet var i første omgang en enhet konstruert rundt det å skape et levebrød på landsbygda, og dreide seg først og fremst om å drive jordbruks- og husholdsøkonomien. Begge økonomiene innebærte en rekke omfattende arbeidsoppgaver, og husholdene var i utgangspunktet avhengig av å drive begge.¹⁵²

I Kozeba hadde alle hushold på landsbygda etablert sitt første hushold gjennom ekteskap. Ekteskapet var selve grunnlaget for etablering av bondehusholdet gjennom tilgang

---

¹⁵⁰ Se Yigremew Adal (2001:3), Laktech Dirasse (1991:80), Hanna Kebede (1990:58), Temsegen (2006:27-31), Wilberg (2004: 64).

¹⁵¹ Jfr. Cornwall (2008:159), som viser til samme poeng.

¹⁵² Se også Pankhurst, H. (1990:227).

til en mann og kvinnes arbeidskraft i henholdsvis jordbruks- og husholdsøkonomien.¹⁵³ Menn var slik avhengig av en kvinne til å styre husholdet, mens kvinner trengte en mann til å drive jordbruket. Det var nærmest umulig for en enslig person å utføre begge alene.¹⁵⁴ Et slikt gjensidig avhengighetsforhold betydde veldig forenklet at det var menns hovedoppgave å bringe korn og inntekt hjem, og kvinners oppgave å ivareta og bearbeide avlingene til husholdets konsum.¹⁵⁵

Som vi så i forrige kapittel etablerte bondehushold seg vanligvis etter et virilokalt bosettingsmønster. Men det var ikke alltid slik, og det avhang av hvor hushold hadde best tilgang til ressurser og støtte.¹⁵⁶ I likhet med Tegaye og hans kone Sinde i Kamara, var tretti år gamle Shumet og tjuefem år gamle Debrie i Tadesh bosatt på konas hjemsted, da de hadde bedre tilgang til både ressurser og støtte gjennom hennes slekt.¹⁵⁷

Bondehusholdet var ikke en statisk enhet men gikk gjennom forskjellige faser og situasjoner. Skilsmisser, dødsfall og voksne barn i husholdet gjorde at husholdssammensetning, ressurser, kapasitet og behov var i stadig endring. Som Ege og Aspen (1994:173) viser til kan bondehusholdet beskrives som en biologisk og sårbar enhet i kontinuerlig endring. Slik ble forskjellige typer av hushold skapt, herunder forskjellige typer kvinnestyrt hushold.¹⁵⁸

I Kamara besto syv av tretten hushold av ektepar, eventuelle barn og andre familiemedlemmer. Tre hushold var styrt av skilte kvinner, og to hushold av enker. Et hushold besto av en skilt mann og hans sønn. Gjennomsnittlig størrelse på hushold i Kamara var fire personer per hushold, noe lavere enn på landsbygda gjennomsnittlig, der det var nesten fem medlemmer per hushold. Dette kom av at i Kamara var mange hushold i start eller slutfasen, samt at det var flere kvinnestyrt hushold enn gjennomsnittet (MF 2007, og tabell 2).

Enslige kvinner var typisk ikke bønder. De fleste leide ut jorda, dersom de ikke hadde tilgang til mannlig arbeidskraft. De etablerte allikevel ensligstyrte hushold ved å drive husholdsøkonomien og de fleste søkte alternative inntektskilder utenfor jordbruket. Skilte menn eller enkemenn ble enten gift så snart som mulig, eller emigrerte til urbane sentra eller andre områder i søken etter lønnsarbeid, slik vi så i tilfellet med Argasewos eksmann.¹⁵⁹

---

¹⁵³ Jfr. Bauers (1973:83-84) studie fra Tigray, og Pankhurst A. (1992:229).

¹⁵⁴ Se også Pankhurst, H. (1990:227).

¹⁵⁵ Jfr. Pankhurst H. (1992:116).

¹⁵⁶ Tegaye Tlahun, intervju 90, bok 2, side 49-55.

¹⁵⁷ Debrie Tafete, intervju 3, bok 1, side 5-6, og Shumet Brhanu, intervju 12, bok 1, side 15-17.

¹⁵⁸ Se også Bauer (1973:79-83), Ellis (1998), Gonzales de la Rocha (1994:20), og Vureen (2003:113).

¹⁵⁹ Argasewo Alene, intervju 85, bok 2, side 1-10.

Jordbruksland og jordomfordelingen

Tilgang til jordbruksland i Kozeba *qabale* kunne tilegnes statens jordomfordeling i Amhara regionen i 1991. Bønder fortalte hvordan bondeforeningen delte ut jord på to *t'emad* til alle menn over tjuetre og kvinner over atten år. Hushold med ektepar ble tildelt fire *t'emad*. Hushold i Kozeba fikk oftest utdelt ett jordstykke nær sin hjemgrend og ett lengre unna. De fleste hadde også en kjøkkenhage ved huset.

Regler for distribusjon ble praktisert forskjellig både regionalt og lokalt, og faktorer som husholdsstørrelse og annen eiendom og ressurstilgang kan ha påvirket hvordan land i praksis ble delt ut. Yared Amare (2003:4) viser til at denne jorddistribusjonen hadde som mål å gi land til de marginaliserte, som kvinnestyrte hushold og unge landløse.¹⁶⁰ Regionale autoriteter i Amhara regionen skal også ha hevdet at kvinner ble favorisert i distribusjonen som et tiltak for å bedre kvinners sosioøkonomiske forhold.¹⁶¹

I Kozeba hadde kvinnestyrte hushold nesten like mye jord som mannstyrte hushold. Dette til tross for at mannstyrte hushold typisk var «parstyrte» og hadde to jordholdere i husholdet, mens kvinnestyrte hushold typisk var «ensligstyrte» (se tabell 3). Kvinnelige husholdsoverhoder hadde slik også mer kontroll over husholdets jord enn menn og kvinner i mannstyrte hushold.¹⁶²

Tabell 3: Gjennomsnittlig jordeierskap per hushold i Kozeba *qabale*.

	Grendene	Landsbyen	Totalt
Kvinnestyrte hushold	2,5	1,7	1,84
Mannstyrte hushold	2,7	1,9	2,38

Kilde: Min folketelling 2007.

I Kozeba kom store jordholdinger for enslige kvinner ikke av at enker hadde arvet jord etter sine ektemenn, slik Nassen (2009:117) viser til, da skilte kvinner hadde noe bedre jordholdinger enn enker (MF 2007). Aldersforskjell mellom jenter og gutter under distribusjonen kan ha ført til en viss skjevhet i utdelingen av jord i kvinners favør. Denne tendensen kan ha blitt forsterket ved at jenter oftest ble gift før fylte atten år, og slik kan blitt tildelt jord gjennom ekteskapet selv om de ikke var gamle nok. Dette var tilfellet for tjuette

¹⁶⁰ Yared Amare (2003:4).

¹⁶¹ Yigremew Adal (2001:3).

¹⁶² Ege og Aspen (2003:36-37), viser også til små forskjeller mellom kvinne- og mannstyrte husholds jordholdinger i C'horisa, og at kvinnelige husholdshoder har mer kontroll over husholdets jord enn mannlige husholdshoder.

Levebrød på landsbygda i Kozeba qabale

år gamle Berhani fra Kamara. Under jordomfordelingen snakket hennes daværende ektemann på vegne av deres hushold og fikk jord til dem begge.¹⁶³

Etter jordomfordelingen i 1991 har det ikke blitt fordelt jord til kommende generasjoner på grunn av jordmangel. Foreldre fortalte at de søkte å dele jord likt mellom sine sønner og døtre ved ekteskap, men at de ikke hadde nok jord til å gi alle barna. Befolkningsøkning hadde ført til et enormt press på jordbrukslandet. Følgelig var det en stor gruppe unge jordløse, eller hushold med for små jordstykker til å brødfø sine familier.

Tilgang til jordbruksland var en grunnleggende ressurs for hushold på landsbygda og hovedkilde til inntekt for 98,2 % av mannsstyrte- og 92 % av kvinnestyrte hushold (MF 2007). Uten egen jord var hushold på landsbygda avhengige av å leie inn jord fra andre hushold gjennom leiekontrakten *megazo* der avlingen deles likt mellom begge parter. De som leide ut jord var typisk enslige kvinner, samt eldre og syke, som selv ikke klarte å dyrke jorda si.¹⁶⁴

Kun to hushold på landsbygda var uten tilgang til egen eller innleid jord. Det ene var trettifem år gamle jordløse Aylu, en enslig kvinne fra Dibla. Hun hadde emigrert og vært borte fra området under jordomfordelingen i 1991 og livnærte seg nå ved å lage og selge keramikk.¹⁶⁵ Det andre var et ungt jordløst ektepar i Tadesh som drev med handel og lønnsarbeid i landsbyen (MF 2007).

Kvinnestyrte hushold dyrket sjelden jorda si selv siden de manglet mannlig arbeidskraft i sine hushold, men de kunne leie ut jorda og slik allikevel ha et livsgrunnlag på landsbygda. Jordløse enslige kvinner hadde derimot lite grunnlag for å etablere seg og skape et levebrød på landsbygda. De emigrerte derfor enten til urbane sentra i søken etter lønnsarbeid, slik som tjuetre år gamle ugifte Asefa Mekonen, som hadde bosatt seg i landsbyen.¹⁶⁶ Andre bosatte seg i slektingers hushold, slik som tjueseks år gamle skilte Tafate Assefa i Lei Chabie.¹⁶⁷

Derimot besto nesten en femtedel av mannstyrte hushold på landsbygda av unge jordløse bønder (MF 2007). Disse var i praksis «parstyrte» og hadde arbeidskapasitet til å drive både jordbruket og husholdsøkonomien. Med en voksen mann i husholdet kunne de leie inn jord som de dyrket mot å betale halvparten av avlingen til eieren.

---

¹⁶³ Berhanie, intervju 102, bok 2, side 41-51.

¹⁶⁴ Se også Ege (1994:175,181), og Ege og Aspen (2003:36-37).

¹⁶⁵ Tgbaye Aylu, intervju 27, bok 6, side 79-83, og MF 2007.

¹⁶⁶ Asefa Mekonen, intervju 134, bok 6, side 27-29.

¹⁶⁷ Tafate Assefa, Intervju 19, bok 1, side 25.

Levebrød på landsbygda i Kozeba qabale

Min folketelling viser at enslige kvinner hadde mindre hushold (3,4 medlemmer mot 5,1 i mannstyrte hushold), og derfor mer jord per husholdsmedlem enn mannstyrte hushold (0.74 mot 0.52 *t'emad* per person).¹⁶⁸ De hadde altså tilgang til jord, men de manglet en viktig ressurs i jordbruket for å utnytte jorda optimalt, nemlig mannlig arbeidskraft. De minste husholdene slik vi så i Zewalo og Destas tilfelle, kunne allikevel ha bedre inntekt fra jorda per husholdsmedlem. Min folketelling viste allikevel som forventet, at kvinnestyrte hushold i gjennomsnitt hadde mindre utbytte av jorda. Forskjellen var allikevel mindre enn forventet (se Tabell 4). Dette kom ikke bare av at de leide ut jorda, men mannstyrte hushold leide ofte inn land i tillegg til egne jordholdinger.¹⁶⁹

Tabell 4: Gjennomsnittlig inntekt fra jordbruk per husholdsmedlem

	Husholdsstørrelse	Inntekt per år	Inntekt per pers
Kvinnestyrte hushold	3,3	330 kg	100 kg
Mannstyrte hushold	5,1	725 kg	142 kg

Kilde: Min folketelling 2007.

Denne tendensen ble mindre hos de eldre kvinnene, og det var en større positiv korellasjon mellom alder og inntekt fra jordbruk i kvinnestyrte- enn i mannstyrte hushold. Dette kom trolig av at flere av disse enslige kvinnene hadde mindre hushold, og de hadde oftere tilgang til mannlig arbeidskraft i sine hushold enn yngre kvinner (MF 2007).

Jordbruksøkonomien og den mannlige arbeidssfære

Jordbruket i høylendet på den etiopiske landsbygda krevde spesialisert kunnskap og erfaring og var avhengig av pløying med okser som trekkraft. Bønder samarbeidet gjennom nettverk der arbeidskraft, okser, kunnskap og teknologi ble utvekslet. Mannlig arbeidskraft var en viktig ressurs for jordbruket siden menn hadde spesialisert kunnskap i forhold til å pløye og dyrke jorda, og det var mannens hovedansvar å drive jordbruket og bringe avlinger hjem til husholdet.

Tegaye Tlahun, en gift førti år gammel mann fra Kamara, begynte å pløye jorda rett etter at avlingene var høstet i desember. Den mest vanlige jordtypen var en hard og tørr leirjord som krevde mye bearbeiding og måtte pløyes, knuses og gjødsles gjentatte ganger for å gjøres fruktbar. Arbeidet med å holde ploegen og styre oksene gjennom den harde jorda krevde muskelkraft og var fysisk krevende. Før og under regntiden ble jorda sådd, og flere

¹⁶⁸ Se også Ege og Aspens (2003:36) studie i Q'horisa for lignende funn.

¹⁶⁹ Målene er neppe presise, men kan allikevel være med på å gi et inntrykk.

Levebrød på landsbygda i Kozeba qabale

avlinger kunne bli dyrket i løpet av en sesong. I jordbruks sesongen var Tegaye ute på markene hele dagen fra soloppgang, ofte til etter solnedgang for å passe avlingene for fugler, husdyr, aper og tyver.¹⁷⁰ Menns arbeidsoppgaver var i hovedsak rettet mot jordbruket,¹⁷¹ men de hadde også en rekke andre typer av oppgaver (se tabell 5), og hovedansvaret for å forsørge husholdet.

Kvinner i Kozeba hadde også arbeidsoppgaver knyttet til jordbruket, og deltok i de fleste jordbruksaktiviteter utenom selve pløyingen. De lukte ugress, sorterte bort stein, passet på avlinger, og noen hjalp til når jorda skulle sås. Deres deltagelse varierte og avhang både av hennes arbeid tilknyttet husholdsøkonomien og mannens behov for hjelp. Kvinner var vanligvis mest involvert i jordbruksarbeidet når avlingene skulle høstes, og spesielt arbeidet med å sortere og lagre avlingene, samt med å omsette avlinger til husholdets konsum (se tabell 5).¹⁷² Berhani, en tjuåtte år gammel gift kvinne fra Kamara, forklarte:

Menn jobber hardt med jordbruket. Vi kvinner kan også gjøre alt med jordbruket, foruten å pløye. Vel, det fins noen få kvinner som kan pløye... Kvinner jobber mest ved huset. Jeg luker landet som ligger nærmest huset, og jeg er med når kornet skal høstes.¹⁷³

Arbeidsdelingen i jordbruket gjorde at kvinner oftest manglet spesialisert kunnskap til å drive jordbruket. Men det syntes å være bondehusholdets avhengighet til driften av *både* jordbruk og hushold som gjorde at kvinner ikke var like involvert i jordbruket. Det var ingen mannstyrte hushold på landsbygda uten tilgang til kvinnelig arbeidskraft til å drive husholdsøkonomien, og kun tre kvinnestyrt hushold drev jordbruket selv uten tilgang til mannlig arbeidskraft til å pløye. En av disse var den femti år gamle enken **Nano Ebajo** fra Enderseba som fikk husholdets to *t'emad* dyrket av sin ugifte datter som pløyde jorda for henne.¹⁷⁴ Den andre var den femti år gamle enken **Birgatey Bitew**, også fra Enderseba, som bodde sammen med sin tjue år gamle datter. Hun pløyde og dyrket selv sine to *t'emad*. Hennes datter hjalp henne med jordbruket og pløyde og dyrket i tillegg jorda på en *t'emad* som husholdet leide inn.¹⁷⁵ Situasjonen var svært uvanlig og lokalsamfunnet snakket stolt om styrken til disse kvinnene. Disse kvinnene var fysisk sterke, og de hadde tilegnet seg mer erfaring med jordbruksarbeidet.¹⁷⁶ Det som trolig var avgjørende i disse tilfellene var at deres

---

¹⁷⁰ Tegaye Tlahun, intervju 90, bok 2, side 49-55. Observasjon, bok 1, side 214-217.

¹⁷¹ Se også Pankhurst, H. (1992:75-100) om kjønnsbasert arbeidsdeling.

¹⁷² Sinde Sergew, intervju 130, bok 2, side 56-62. Observasjon, bok 1, side 236-248. Se også Laktech Dirasse (1991:78) som viser til at kvinner deltar i alle aspekt av jordbruksarbeid, bortsett fra å pløye.

¹⁷³ Berhanie, intervju 102, bok 3, side 43.

¹⁷⁴ Nano Ebajo, intervju 40, bok 1, side 51.

¹⁷⁵ Birgatey Betew, intervju 41, Bok 1, side 52.

¹⁷⁶ Birgatey Betew, intervju 41, Bok 1, side 52.

Levebrød på landsbygda i Kozeba qabale

hushold hadde to voksne kvinners arbeidskraft til disposisjon, og derfor hadde en bedre mulighet til å klare jordbruksarbeidet i tillegg til husholdsøkonomien.

For de fleste kvinnestyrte hushold var det vanskelig å drive jordbruket uten mannlig arbeidskraft. De måtte påta seg oppgaver der de ikke hadde tilstrekkelig kunnskap, erfaring eller kapasitet, og oppgaver med jordbruket kom i veien for husholdaktivitetene. Resultatet ble at de ikke klarte å utføre alle oppgavene tilstrekkelig, og derfor fikk dårligere produksjon.¹⁷⁷ Dette var tilfellet for **Mulo Werku** fra Kamara. Da hun var gift hadde Mulo først og fremst hatt hovedansvaret for barna og diverse oppgaver knyttet til husholdsøkonomien. Det hadde vært hennes manns ansvar å dyrke jorda og skaffe korn til husholdet. Mulo hadde lite erfaring med å pløye og så, og hun slet med å skulle rekke over alle oppgavene alene. Mulo forsøkte allikevel å dyrke jorda i håp om å få større avlinger, men jordbruksproduksjonen hadde uunngåelig avtatt etter mannens død:

Da min mann levde fikk vi mye korn. Det er bedre å ha hele avlingen fra jorda enn å leie ut jorda. Nå jobber jeg både som mann og som kvinne. Jeg pløyer, sår og skjærer avlingen på en *t'emad* alene, og jeg arbeider på jorda som en mann. Jeg har ikke annet valg siden jeg har seks barn. En *t'emad* leier jeg ut til andre og får halvparten av avlingen. Før var jeg med og skar kornet men var ellers ved huset. Mannen min jobbet på markene. Nå gjør jeg alt alene... Jeg pløyer ikke ofte siden jeg ikke har erfaring eller nok tid, så resultatet blir ikke bra... Min mann pløyde jorda så ofte han hadde tid, og vi fikk bedre avlinger... Mannen min kunne også reise langt bort for å finne arbeid... Nå kan jeg aldri slutte å tenke på hvordan jeg skal fø barna.¹⁷⁸

Fravær av kvinner som pløyde jorda og drev jordbruket alene lot ikke til å komme av kjønnsrelaterte roller eller tabu knyttet til arbeidsdeling, som i bla Temesgens (2006:32) forklaring av kvinners manglende tilgang til å utnytte jordbruksland. Situasjonen syntes heller å komme av at det ikke var praktisk mulig for enslige kvinner å mestre både jordbruks- og husholdsøkonomien til et tilfredsstillende resultat. Dette var heller ikke mulig for en enslig mann. Dersom enslige kvinner skulle ha drevet jordbruket selv, måtte de følgelig ha leid inn arbeidskraft til å drive husholdsøkonomien, noe som ville vært både vanskelig tilgjengelig og lite produktivt. Enslige kvinner leide derfor oftest ut jorda, og tid frigjort fra jordbruksarbeid, ble oftest investert i andre alternative aktiviteter.

---

¹⁷⁷ Se også Kerven (1979:3) studie fra Botswana.

¹⁷⁸ Mulo Werku, intervju 28, bok 6, side 84-85.

Husholdsøkonomien og den kvinnelige arbeidssfære

Husholdsøkonomien på landsbygda var knyttet til den daglige driften av husholdet, og er en bondekones hovedansvar. Avlinger fra jordbruket ble brakt til husholdet der kornet ble rensset, lagret, bearbeidet og omsatt til husholdets konsum.¹⁷⁹

Kvinner hadde et bredt spekter av arbeidsoppgaver som i stor grad var rettet mot å sørge for husholdets daglige konsum, ivareta ressurser og behov ved husholdet, samt den daglige omsorg av barn. Hver dag måtte vann hentes fra elva, og ved og gjødsel ble sanket daglig for å ha tilgang til brensel i matlagingen. Kvinner produserte det aller meste av ingrediensene til matlaging selv, fra kjøkkenhagen samt fra husdyrene. De kjernet smør, lagde matoljer og brygget øl. Det meste av kjøkkenutstyr lagde de selv, slik som kurver, fat og oppbevaringsbokser av strå, samt krukker og kopper av karvede gresskar, og de dyrket egne urter og grønnsaker i kjøkkenhagen ved huset. For at husholdet skulle ha nok brensel også gjennom regntiden, ble ved sanket og lagret, og forskjellige typer brensel ble laget av gjødsel og gress. Mangel på ved til brensel gjorde denne tilgangen viktig for husholdsøkonomien.¹⁸⁰ Kvinner solgte også produkter som smør, egg, grønnsaker og urter fra kjøkkenhagen på markedet for å kjøpe inn varer til kjøkkenet, som kaffe, salt og parafin, De syntes selv å styre denne handelen samt inntekter tilknyttet husholdsøkonomien.¹⁸¹ Sinde Sergu en gift kvinne fra Kamara, fortalte om en typisk arbeidsdag:

Tidlig om morgenen før sola står opp lager jeg frokost til familien. Så henter jeg vann fra elva og deretter drar jeg for å sanke brensel. Ved huset samler jeg sammen gjødsel fra husdyrene og legger dem til tørk i sola. Så lager jeg lunch til familien og bringer også til mannen min ved jordbrukslandet. Jeg maler korn selv, men bringer *tef* til kornmølla i landsbyen... Hver tredje dag steker jeg *injera*. Det er min jobb å sørge for at alt er perfekt ved huset, og når alt er gjort ved huset går jeg for å luke jordbrukslandet. Neste dag er det akkurat det samme. Under innhøstingen er jeg også med og skjærer kornet... Menn er flink med jordbruket men de vet ikke hvordan kornet skal lagres og hvor lenge det skal vare til husholdet... Menn jobber hardt på jorda, men vi kvinner jobber mer. Jeg sitter aldri. Man kan ikke sitte uten arbeid og ha nok mat til å spise. Menn kan ikke klare seg uten en kone på landsbygda.¹⁸²

Menns arbeidssfære var i stor grad knyttet til spesialisert arbeid i jordbruket, mens kvinner på landsbygda i Etiopia hadde en større variasjon av arbeidsoppgaver, som i stor grad var knyttet til husholdsøkonomien.¹⁸³ Kvinner i Kozeba jobbet lange dager, hadde flere typer av oppgaver, og var ofte de siste til å legge seg om kvelden. Tabell 5 gir en omentrentlig oversikt over kvinner og menns deltagelse i forskjellige aktiviteter. Tabellen viser at kvinner var

¹⁷⁹ Observasjon, bok 1, side 236-238. Se også Pankhurst H. (1990:146).

¹⁸⁰ Sinde Sergew, intervju 91, bok 2, side 56-62. Observasjon, bok 1 236-148. Se også Pankhurst, H. (1992:93)

¹⁸¹ Berhanie, intervju 102, bok 3, side 41-51. Se også Pankhurst, H. (1990:146).

¹⁸² Sinde Sergew, intervju 130, bok 6, side 13-15.

¹⁸³ Se også Pankhurst, H. (1992:75-100).

Levebrød på landsbygda i Kozeba qabale

involvert i flere typer av oppgaver, men sier ikke noe om den *arbeidsmengde* disse oppgavene omfattet. For eksempel er det lite hensiktsmessig å sammenligne arbeidsoppgaver som kurvfletting med pløying, og handel med produkter fra kjøkkenhagen kan heller ikke nødvendigvis sammenlignes med handel i større skala, som involverte reising til og fra fjerntliggende markeder. Oversikten gir først og fremst en ide om typer aktiviteter i den «kvinnelige og mannlige arbeidssfæren». Berhanie fra Kamara forklarte:

Kvinner arbeider mye, men mest ved huset og jorda nær huset. Vi drar ikke til ørkenjorda. Menn jobber hardt med jordbruket, men der er mer arbeid for kvinner. Menn vil takke og respektere henne for alt hun gjør.¹⁸⁴

Selv om kvinner og menn hadde forskjellige ansvarsområder, var de to arbeidssfærene ikke adskilte, og kvinner og menns arbeid overlappet hverandre. Arbeidsdeling ble også tilpasset individuelle situasjoner og husholdets behov og kapasitet. Pløying av jorda og matlaging var de to aktivitetene som i størst grad var forbeholdt separate kjønnsbaserte sfærer (se tabell 5).¹⁸⁵

Tabell 5: Den kvinnelige og mannlige arbeidssfære på landsbygda.
(Deltagelse i aktiviteter er estimert på en skala fra 1-10).¹⁸⁶

Jordbruk	Kvinner	Menn
Luke ugress ved kjøkkenhagen	9	1
Luke ugress ved markene nærmest huset	9	1
Luke ugress på markene lengre unna huset («ørkenlandet»)	2	8
Sortere bort stein fra jordbruksland (del av luke?)	5	5
Pløye markene og kjøkkenhagen	1	9
Hakke jorda for hånd	1	9
Frakte gjødsel til markene og gjødsle jorda	1	9
Så markene	1	9
Passe avlinger nær huset	4	6
Passe avlinger på markene langt unna huset	0	10
Skjære avlinger ved innhøsting	4	6
Forberede treskeplass	9	1
Treske med okser	2	8
Treske for hånd ved huset	8	2
Grovsile avlinger ved markene før de tas hjem	1	9
Bære hjem avlinger	2	8
Bære hjem høy til dyr	2	8
Lage mat og øl til «dugnad» i avlingstid	10	0
Irrigasjon	0	10
Felle tre på jordbruksland og til husbygging	1	9
Sanke gress til å lage kurver ol	6	4
Lage og reparere jordbruksredskaper	0	10

¹⁸⁴ Berhanie, intervju 102, bok 3, side 41-51.

¹⁸⁵ Se også Pankhurst, H. (1992:78) om kjønnsbasert arbeidsdeling.

¹⁸⁶ Tabell 5 er ment som en omentrentlig oversikt over kvinner og menns arbeidsoppgaver og det tas forbehold om skjevhet i estimering, både generelt og innad i forskjellige typer hushold.

Levebrød på landsbygda i Kozeba qabale

Hushold	Kvinner	Menn
Sile/finsortere korn	10	0
Lagre korn og beregne bruk mht husholdets konsum	9	1
Male korn for hånd	9	1
Bære korn til kornmølle i Kozeba	5	5
Forberede husholdet måltider	10	0
Lage og levere «lunch» til ektemann ved jordbrukslandet.	10	0
Lage husholdsartikler til matlaging (olje, malt, lokalt øl, krydder)	10	0
Lage husholdsredskaper (kurver, beholdere, fat, krukker, kopper, ol.)	10	1
Daglig ansvar og omsorg for barn	8	2
Hente vann fra elva	9	1
Sanke ved og møkk til brensel	9	1
Lage og lagre brensel (av møkk, høy og vann)	10	0
Vanne kjøkkenhage	7	3
Daglig omsorg for familie, eldre og syke	8	2
Bistå kvinner under fødsel/fødselshjelpere	10	0
Bistå kvinner etter fødsel (lage mat, husarbeid)	7	3
Bygge hus	3	7
Reparere hus	4	6
Rengjøre hus	9	1
Vaske klær	9	1
Reparere klær	10	0
Spinne bomull	10	0
Representere hushold		
Representere hushold og familiemedlemmer i <i>Qabale</i>	1	9
Delta på møter	2	8
Husdyrhold		
Se etter og mate husdyr ved huset/gårds plass	9	1
Ta med husdyr på beite nær huset	5	5
Ta med husdyr på fjernere beite marked	1	9
Handel		
Salg av grønnsaker fra kjøkkenhage	8	2
Salg av korn fra jordbruksland	2	8
Kjøp og salg av husdyr	2	8
Kjøp og salg av varer fra fjernliggende markeder	2	8
Kjøp og salg av varer på nærliggende markeder	4	6
Salg av produkter fra husdyr smør, egg, kurver og husholdsredskaper	9	1
Lage og selge keramikk	10	0
Lage og selge metall/smed arbeid	0	10
Sanke og selge ved	9	1
Lønnsarbeid		
Dyrke jord, sesongarbeid utenfor jordbrukssesong	0	10
Luke ugress, sesongarbeid	6	4
Forefallende arbeid i by, sesongarbeid	1	9
Planteskolen	7	3

Jordbruksøkonomien var i stor grad rettet mot å generere inntekt til husholdet, mens husholdsøkonomien og den kvinnelige sfæren i større grad var rettet mot den daglige *driften* av husholdet og særlig mot å ivareta husholdets daglige konsum, og var nok ikke like inntektsbringende som den mannlige sfæren. For bøndene syntes arbeidsdelingen å være et

Levebrød på landsbygda i Kozeba qabale

praktisk anliggende. Det dreide seg om å overleve, og utnytte arbeidskapasitet og ressurser på en mest mulig effektiv måte.

Kvinnens rolle i husholdsøkonomien var grunnleggende for bondehusholdet. Dette ble umiddelbart synlig da Weyzero* fra Kamara, forlot **Moges Baye**.* Moges hadde mye arbeid på jorda og kom ikke hjem før ved solnedgang. I husholdet var det verken vann eller brensel. Ingen hadde tatt dyrene på beite eller gitt dem vann eller vannet grønnsakene i kjøkkenhagen. Det var ingen til å male korn, lage *injera* og koke mat, og Moges hadde verken tid eller ferdighet til å klare alt arbeidet i husholdet. En av hans kvinnelige slektninger gav han mat han kunne varme opp selv. Sulten og utslitt etter en lang arbeidsdag prøvde han fortvilet å holde fyr i ildstedet som stadig sluknet:¹⁸⁷

Hvis min kone hadde vært her nå, hadde jeg spist allerede. Jeg kommer til å sende *shimaglie* [«elders»] igjen om noen dager og håper hun vil komme tilbake. Det er umulig å klare seg uten en kone som gjør alt ved huset.¹⁸⁸

Moges kunne drive jordbruket, men uten en kone til å drive husholdet, kunne han ikke opprettholde sitt levebrød på landsbygda. Dette var han klar over.

Kvinnens arbeid på landsbygda beskrives i litteraturen som lite verdsatt og med lav status.¹⁸⁹ Men de fleste menn, som **Kasahun Betewa** fra Kamara, fortalte en noe annen historie:

Arbeidet for kvinner og menn er det samme. Det er like viktig. Menn jobber mer med jordbruket. Men kvinner jobber også med jorda, de gjør alt i huset, og de går i tillegg gravid og bærer barna på ryggen i tre år.¹⁹⁰

Kvinnens «uformelle» aktiviteter som matlaging og annet ubetalt arbeid i husholdet dekket grunnleggende behov for både manns- og kvinnestyrt husholds levebrød. Som Chant (2006:95) og Vureen (2003:45) påpeker, blir verdien av disse aktivitetene oftest undervurdert og usynliggjort i studier av fattigdom, da de er utenfor markedssektoren og slik vanskelig å måle. Men for bøndene i Kozeba var verdien av kvinnens arbeid åpenbar.

Den kvinnelige sfæren var ikke like inntektsgenererende som den mannlige sfæren. Allikevel var det nettopp deres tilknytning til husholdsøkonomien som gjorde at det var mulig for kvinner å opprette ensligstyrte hushold. De kunne leie ut jorda og søkte oftest alternative kilder til inntekt utenfor jordbruket. Dette var ofte nødvendig når inntekten fra jordbruket var

---

¹⁸⁷ Observasjoner, feltdagbok, side 39-75.

¹⁸⁸ Moges Baye, intervju 105, bok 3, side 59-60

¹⁸⁹ Se Yigremew Adal 2001:3, Laktech Dirasse (1991:80), Hanna Kebede (1990:58), Hellina K. Temsegen (2006:27-31), og Wilberg (2004: 64), viser til kvinnens arbeid som tilknyttet lav status.

¹⁹⁰ Kasahun Betewa, intervju 111, bok 3, side 100-108.

utilstrekkelig. Slike alternative aktiviteter var oftest knyttet til husholdsøkonomien, og var mer forenlige med den daglige driften av husholdet.

Enslige kvinner på landsbygda diversifiserte ofte sine aktiviteter innen forskjellige oppgaver tilknyttet husholdsøkonomien. De hadde i gjennomsnitt flere inntektsbringende aktiviteter enn mannstyrte hushold, til tross for at deres hushold oftest kun hadde en voksen forsørger i husholdet (MF 2007). En av disse kvinnene var Belaynesh Ayaliewu, en femtifem år gammel enke fra Mahalintho. Belaynesh leide ut sine to *t'emad* jordbruksland. I tillegg solgte hun ved og brygget øl som hun solgte videre til et hushold i byen, og hun lagde kurver som hun solgte på markedet i landsbyen. Belaynesh fortalte at salg av brensel hjalp spesielt for hennes økonomi. Siden hun hadde et lite hushold, klarte hun seg relativt bra, og ikke dårligere enn de andre husholdene i Mahalintho som alle var registrert som fattige i min folketelling.¹⁹¹

Større diversifisering av aktiviteter i kvinnestyrte hushold betød ikke nødvendigvis at enslige kvinner hadde *mer* arbeid enn mannstyrte hushold. Siden enslige kvinner vanligvis leide ut jorda, fikk de frigjort tid til alternative inntektskilder. Deres arbeidsbyrde var ofte avhengig av om de i tillegg jobbet med jordbruket, slik vi så i Mulo Werkus tilfelle, og om de hadde mange barn å brødfø.

Tilgang til mannlig arbeidskraft

Tilgang til mannlig arbeidskraft var en grunnleggende ressurs i jordbruksøkonomien som de fleste kvinnestyrte hushold manglet. De aller fleste leide derfor ut landet sitt mot halve avlingen. Flere kvinnestyrte hushold hadde som vi har sett allikevel tilgang til mannlig arbeidskraft i jordbruket gjennom slekt og nettverk. Vanligvis gjennom en voksen sønn innen husholdet, eller gjennom hjelp fra sønner eller andre mannlige slektninger utenfor husholdet.

Mannlig arbeidskraft, både innen og utenfor husholdet, var tilgjengelig for cirka 21 % av de kvinnestyrte husholdene (MF 2007). Denne tilgangen erstattet ikke nødvendigvis en ektemanns arbeidskraft, som også ofte søkte lønnsarbeid eller drev handel utenfor jordbruks sesongen, men husholdene beholdte hele avlingen fra jordbrukslandet. Dette var slik den ressursen som var mest oppskattet blant enslige kvinner på landsbygda.

Min folketelling viser enslige kvinner hadde flest voksne sønner over atten år i sine hushold, selv om forskjellene var små, 0,3 mot 0,15 i mannstyrte hushold. Dette kom trolig av at det var vanligere at voksne sønner ble del av enslige mødres hushold, slik vi så i forrige

---

¹⁹¹ Belaynesh Ayaliewu, intervju 150, bok 7, side 58-61.

kapittel. **Asress Andalew** fra Tach Chabie var en av disse kvinnene, og hun beskrev betydningen av hennes sønns arbeidskraft i jordbruket:

Enslige kvinner på landsbygda lider, siden vår hovedinntekt er fra jordbruket. Å ha mann betyr at han kan dyrke jorda og få mye korn. Men siden sønnen min ble voksen har han pløyd jorda. Hvis man har en voksen sønn som dyrker jorda, kan kvinner klare seg uten ektemann.¹⁹²

Kvinnestyrte hushold som hadde en voksen sønn i husholdet kunne slik ha tilgang til arbeidskraft på lik linje med en ektemann. I tillegg til å dyrke husholdets jord leide de ofte inn jord i tillegg, og økte slik husholdets inntekt.

Dette var tilfellet for sytti år gamle **Emuhay**¹⁹³ **Tege Alemayehu** en skilt kvinne fra landsbyen Hadieka. Hennes tjue år gammel sønn dyrket hennes tre *t'emad* og leide i tillegg to *t'emad* for å øke husholdets inntekt. *Emuhay* Tege jobbet selv lite med jordbruket og husholdets levebrød var først og fremst avhengig av arbeidskraften til sønnen.¹⁹⁴ Hun uttrykte fornøyd at «Takket være min sønn og mine barn klarer jeg meg fremdeles bra!»¹⁹⁵

Så lenge sønnen var del av hennes hushold, kunne kvinner som *Emuhay* Tege utnytte jorda på lik linje med mannstyrte hushold. Dette var en uvurderlig ressurs for husholdets økonomi. Hun eide egne okser og flere andre husdyr, og klarte seg etter forholdene bra.

Tilgang til mannlig arbeidskraft gjennom sønner som var medlem av husholdet var av særlig stor betydning, og flere av disse husholdene leide også inn jord. Men denne situasjonen var ofte midlertidig da menn vanligvis giftet seg rundt trettiårsalderen og fikk egne hushold å forsørge.

Omtrent 11 % av de enslige kvinnene fikk tilgang til mannlig arbeidskraft utenfor husholdet, slik som **Desta Melkam*** fra Kamara. Gjennom sitt nettverk i Kamara fikk hun dyrket halvparten av jorda si gjennom gjensidige motytelser og gode naboforhold. Den andre halvparten dyrket hennes svigersønn som en tjeneste til Desta. Han pløyde, sådde og brakte kornet til Destas hus.¹⁹⁶ Han hjalp også til sammen med hennes slektninger på hennes jordstykke nær Kamara når kornet skulle treskes, grovsorteres og bringes til huset.¹⁹⁷ Desta satte stor pris på svigersønnens hjelp og uttrykte takknemlig: «Takket være min svigersønn klarer jeg meg bra».¹⁹⁸ Tilgangen til hans arbeidskraft gjorde at Desta beholdt avlingen fra jorda si og var av grunnleggende betydning for hennes inntekt og levebrød.

¹⁹² Asress Andalew, intervju 69, bok 1, side 144.

¹⁹³ *Emuhay* = nonne (tittel)

¹⁹⁴ *Emuhay* Tege Alemayehu, intervju 148, bok 7, side 50-53

¹⁹⁵ *Emuhay* Tege Alemayehu, intervju 148, bok 7, side 50.

¹⁹⁶ Desta Melkam, intervju 88, bok 2, side 29-36.

¹⁹⁷ Observasjon, bok 1, side 211-214.

¹⁹⁸ Desta Melkam, intervju 88, bok 2, side 35.

Levebrød på landsbygda i Kozeba qabale

De fleste kvinnestyrt hushold som hadde tilgang til mannlig arbeidskraft var middelaldrende eller eldre kvinner som hadde voksne sønner, svigersønner eller andre mannlige slektninger som hadde mulighet til å tilby sin arbeidskraft. Antall voksne sønner i husholdet var den faktor som viste størst positiv korrelasjon med både jordbruksproduksjon og *p-score*. Dette gjalt spesielt for kvinnestyrt hushold (se tabell 6). Dette førte ikke automatisk til større matsikkerhet for alle typer av hushold. Mannstyrt hushold med denne tilgangen hadde samtidig større hushold, og derfor en noe dårligere inntekt fra jorda per husholdsmedlem. De enslige kvinnene hadde mindre hushold, og fikk derfor også bedre inntekt per husholdsmedlem, og slik større matsikkerhet. De fleste av disse husholdene var også registrert som fattige hushold, og utslag i *p-score* var relativt liten. Gjennom samtaler med disse kvinnene ble det imidlertid klart at tilgangen uvurderlig. Disse kvinnene hadde ofte mindre stress og søkte i mindre grad alternative aktiviteter (MF 2007).

Tabell 6: Betydning av mannlig arbeidskraft.

Antall sønner	Inntekt per HH* (kg)	Korn per pers (kg)	<i>P-score</i>
KH*	330	100	3,1
0	285	89	2,9
1	455	103,5	3,4
2	625	312,5	3,5
MH*	725	5,1/ 142	3,5
0	660	146	3,4
1	750	130	3,7
2	950	138	4,2

*KH=kvinnestyrt hushold, MH= mannstyrt hushold. HH = hushold. Min folketelling 2007.

Jordmangel gjorde at mange mannstyrt hushold var avhengig av å leie inn jord for å skape et levebrød, og følgelig ikke hadde kapasitet til å hjelpe andre hushold med jordbruket. Manglende kapasitet til selv å delta i jordbruksarbeidet gjorde at de fleste kvinnestyrt hushold derfor leide ut jorda og heller søkte inntekt gjennom andre alternative aktiviteter.

Okser

Tilgang til okser var grunnleggende for å pløye jorda, og ideelt sett trengte en bonde et spann med to okser. Hushold på landsbygda hadde i gjennomsnitt under en okse. I landsbyen var okser nesten fraværende både i kvinne- og mannstyrt hushold (se tabell 7). Det lave antall okser i byen viser, i likhet med min folketelling, til at befolkningen her i hovedsak hadde andre kilder til inntekt, og at jordbruket var en bi-inntekt. Mine funn sammenfaller slik med

Levebrød på landsbygda i Kozeba qabale

Ege (2002:19) som viser til at det ikke var lønnsomt å investere i okser dersom man ikke var bonde og dyrket jorda.¹⁹⁹

Tilgang til egne okser blir i litteraturen presentert som den viktigste ressurs for bønder på landsbygda.²⁰⁰ I Kozeba tydet mye på at det lave antallet okser reflekterte tilgjengelig beite og *behov* for trekraft, i større grad enn økonomisk velstand. Det var verken økologisk eller økonomisk lønnsomt for alle hushold å eie egne okser, som Ege (2002:19-22 og 25-26) viser til i sin studie om oksehold.²⁰¹

Tabell 7: Gjennomsnittlig antall okser i Kozeba

	Landsbygda	Landsbyen	Totalt
Kvinnestyrte hushold	0,17	0,02	0,05
Mannstyrte hushold	0,86	0,30	0,64

Kilde: Min folketelling 2007.

Hushold som eide okser hadde noe bedre tilgang til å pløye, da de ikke måtte be andre om lån av okser. Allikevel fikk hushold uten okser pløyd sitt land gjennom diverse ordninger, noe som også kan tyde på at det ikke var mangel på okser.²⁰² Noen, som Asnake, Wago og Desta* i Kamara, lånte som vi har sett okser gratis gjennom sine nettverk. De fleste syntes å låne okser fra slekt eller naboer, i bytte mot sin egen arbeidskraft eller andre tjenester. Dette var tilfellet for Mulo fra Kamara, som fortalte: «Jeg låner okse til å pløye en *t'emad* jord alene, og jeg gir gress til deres dyr».²⁰³

Kun seks av de førtini kvinnestyrte husholdene på landsbygda eide okser. De fleste av disse hadde også tilgang til mannlig arbeidskraft i jordbruket (MF 2007). Min folketelling viser en sterk positiv korrelasjon mellom antall sønner i husholdet og oksehold i kvinnestyrte hushold (0,06 okser i hushold uten sønner, 0,4 i hushold med en sønn, og 2 okser i hushold med 2 sønner). En av disse var sytti år gamle *Emuhay* Tege Alemayehu fra Hadieka som vi møtte i forrige avsnitt. Hun hadde to okser som hennes sønn i tjuårene brukte i jordbruksarbeidet.²⁰⁴ En annen var den sekstire år gamle enken *Emuhay* Ezneshe Yalewu fra Lei Talk. Hennes voksne sønner dyrket jorda med hennes to okser.²⁰⁵ Tilgangen til oksene gjorde pløying av jorda mer tilgjengelig, men det var tilgang til sønnenes arbeidskraft som var

¹⁹⁹ Se Ege (2002) for en omfattende innsikt i oksehold.

²⁰⁰ Se Abebe (1997:91-93) og Dessalegn (1997:2) i Ege (2002:17-18).

²⁰¹ Se også Ege og Aspen (2003:10).

²⁰² Se også Ege (2002) om leie av okser i Nord Shoa.

²⁰³ Mulo Werku, intervju 82, bok 1, side 221.

²⁰⁴ *Emuhay* Tege Alemayehu, intervju 148, bok 7, side 50-53.

²⁰⁵ *Emuhay* Ezneshe Yalewu, intervju 149, bok 7, side 54-57.

avgjørende for at hun beholdte sine okser og hele sin avling. Mannlig arbeidskraft i husholdet gjorde det mulig å drive jordbruket, og var den fremste grunn til å holde egne okser.

Tilgang til okser i kvinnestyrte hushold kunne også gi tilgang til mannlig arbeidskraft til å pløye jorda, som for den sytti år gamle enken **Bayesh Chekole** fra Tadesh. Hun hadde en avtale med en bonde som lånte hennes okse i bytte mot å pløye en av hennes to *t'emad* jord. Resten av jordbruksarbeidet på dette jordstykket fikk hun hjelp til av en voksen datter og sønn som var del av hennes hushold, og Bayesh selv hjalp til med å skjære kornet. En *t'emad* av jorda leide Bayesh ut for halvparten av avlingen.²⁰⁶ Bayesh fikk slik bare halvparten av jorda pløyd gjennom sin okse. Dette kom av at hun hadde begrenset med arbeidskapasitet til å utføre det resterende arbeidet med jordbruket. De fleste kvinnestyrte hushold hadde i tillegg behov for en mann som kunne utføre det meste av jordbruksarbeidet, slik som Bayesh bare til dels hadde gjennom sine voksne barn i Tadesh. Hennes sønn hjalp henne under innhøstingen, men hadde begrenset kapasitet til å dyrke jorda da han i hovedsak var handelsmann og i tillegg eide to *t'emad* jord selv. Hennes datter hadde også begrenset kapasitet siden hun deltok i jordbruksarbeidet på sin egen jord som hennes eksmann fremdeles dyrket. Bayesh klarte seg for øvrig relativt bra, og husholdet delte sin inntekt.

En annen av de seks enslige kvinnene med okser var den sekstifem år gamle enken, Debrie Wereta, som bodde i Tach Chabie med et barnebarn. Hun hadde beholdt husholdets okse etter mannens død. Nå leide hun ut jorda til sin jordløse voksne sønn, som benyttet oxen til å pløye jorda hennes, og de to husholdene delte avlingen. Sønnen var hennes nærmeste nabo, og Debrie hjalp til med jordbruksarbeidet under innhøstingen. Oksen var for tiden en ressurs ikke bare for henne, men også for sønnen som leide inn jord til sitt eget hushold.²⁰⁷ Oksehold betydde slik ikke at enslige kvinner kunne beholde hele avlingen.

Det syntes å komme klart fram at enslige kvinner leide ut jorda som følge av manglende arbeidskraft, og ikke siden de manglet okser.²⁰⁸ Disse kvinnene nevnte heller aldri mangel på okser som en årsak til tap i jordbruksproduksjonen, men derimot mangel på en mann til å dyrke jorda. For dem var tilgang til mannlig arbeidskraft den fremste forutsetning for å få dyrket jorda og beholde avlingen.

Det var først og fremst lønnsomt å holde okser dersom en også hadde tilgang til mannlig arbeidskraft i jordbruket.²⁰⁹ Okser var en dyr investering for hushold. De måtte tas ut

---

²⁰⁶ Bayesh Chekole, intervju 46, bok 6, side 144-159.

²⁰⁷ Debrie Wereta, intervju 68, Bok 1, side 139-141.

²⁰⁸ Ege (1994:173,179,181) studie i nord Shawa viser til lignende konklusjoner, og til at tilgang til jord og mannlig arbkraft var viktigere for jordbruket enn okser.

²⁰⁹ Se Ege (2002) om "the ox argument".

Levebrød på landsbygda i Kozeba qabale

på beite og trengte mye høy og gress. For enslige kvinner, og hushold generelt som manglet arbeidskapasitet til å dyrke jorda, var kostnadene ved å holde okser oftest større enn fordelene.²¹⁰

Handel og salg

De fleste hushold i området var til en viss grad involvert i handelsvirksomhet. Mange var involvert i småhandel for å få inntekt til å betale skatter og avgifter, samt kjøpe varer husholdet ikke produserte selv, som klær, sko, salt og kaffe. For andre var handel en mer avgjørende del av husholdets levebrød. En fjerdedel av både kvinne- og mannstyrte hushold oppgav handel som en del av husholdets inntekt ved siden av jordbruket, og det var den viktigste kilde til inntekt på landsbygda bortsett fra jordbruket (MF 2007).

I mannstyrte hushold var det vanligvis menns oppgave å drive handel med større husdyr og korn, mens kvinner hadde ansvar for handel med grønnsaker og krydder fra kjøkkenhagen, og med produkter som smør, egg og høns. Men begge hadde sin andel av husholdets eiendom, og slik rett til å delta i avgjørelser knyttet til kjøp og salg. Wago Atena fra Kamara reiste som flere andre i området til større og prisgunstige markeder der han kjøpte pepper. Han eller hans kone Berhani solgte dette videre i landsbyen og på andre markeder i relativ nærhet, som i Chila, Amde Werk og Azila.²¹¹

Handel med korn, kaffe, honning, husdyr og pepper på større markeder kunne gi profitt for hushold som hadde tid, erfaring og kapital å investere. Handelsvirksomhet så ut til å være en viktig faktor som kunne løfte hushold ut av fattigdom. Til sammen tjuefem hushold på landsbygda var klassifisert som middels hushold. Disse var alle mannstyrte hushold. Halvparten av disse var involvert i handel, mot under en fjerdedel av fattige hushold (MF 2007). Kun to hushold var klassifisert som velstående på landsbygda. Den ene var en suksessfull birøkter og handelsmann i Tadesh. Den andre var en handelsmann i Atrsiege som siden jordomfordelingen i 1991 hadde drevet jordbruk ved siden av handelen (MF 2007).

Enslige kvinner på landsbygda var oftest knyttet til lokale markeder og handel i mindre skala. De drev ofte handel med produkter fra kjøkkenhage eller tilknyttet husholdsaktiviteter. For mange var handelen ikke kilde til stor profitt, men en biinntekt ved siden av jordbruket. Men bortsett fra jordbruket og arbeid på planteskolen, var handel den mest vanlige inntektskilde blant enslige kvinner (MF 2007).

---

²¹⁰ Ege og Aspen (2003: 38-39) viser til samme konklusjon.

²¹¹ Berhanie, intervju 102, Bok 3, side 41-51, og Wago Atena, intervju 117, bok 4, side 4-10.

Levebrød på landsbygda i Kozeba qabale

Kvinner mangfold av aktiviteter knyttet til husholdsøkonomien var synlig i kvinnestyrte husholds handelsvirksomhet. Markedet i landsbyen bar preg av denne handelen, der kvinner og spesielt enslige kvinner var i flertall. Mange av disse kvinnene var fra landsbyen samt andre urbane senter i relativ nærhet. Mange var også fra grendene i Kozeba *qabale*, samt fra relativt nærliggende *qabales* som Shimela, Mekele og Chila.²¹²

Enslige kvinner fra landsbyen var oftere involvert i handel i større skala, noe vi kommer tilbake til i senere kapittel.²¹³ Majoriteten av enslige kvinner på landsbygda var imidlertid oftest involvert i salg av produkter fra egen produksjon. Disse var i hovedsak grønnsaker, produkter fra husdyr, krydder og urter fra kjøkkenhage samt kurver og andre selvlagede kjøkkenredskaper.²¹⁴

Både Desta Melkam* og Argasewo Alene* fra Kamara drev handel med grønnsaker fra sine kjøkkenhager. Handelen var av spesielt stor betydning for **Argasewo** som hadde en stor kjøkkenhage der hun blant annet dyrket gresskar som hun solgte på markedet i landsbyen.²¹⁵ Argasewo fortalte:

Siden skilsmissen har jeg begynt med handel... Kjøkkenhagen ved huset er viktig for meg. Den har hjulpet meg mye, og jeg har begynt å dyrke mer grønnsaker som jeg selger på markedet i Kozeba og Chila.²¹⁶

I tillegg sanket Argasewo ved hver dag som hun solgte i Kozeba by for fem *birr* per «bør».²¹⁷ Handelen var grunnleggende for Argasewos økonomi, siden inntekten fra jorda var dårlig og hun hadde tre barn å forsørge. Hennes ansvar knyttet til husholdsøkonomien gjorde det mer nærliggende å benytte seg av egne grønnsaker og nærliggende markeder. Markedet i landsbyen var det viktigste for henne siden hun ikke kunne være lenge borte fra huset, barna, og oppgaver tilknyttet den daglige driften av husholdet. Argasewo pekte bort mot Mulos hytte mens hun smilte og sa: «Noen sterke kvinner driver mer handel og gjør det bedre enn meg».²¹⁸

Argasewo manglet som så mange både kvinne- og mannstyrte hushold kapital til å investere i handel. Dette krevde et visst overskudd gjennom jordbruksproduksjon eller andre inntektsbringende aktiviteter. Argasewo var fattig, hadde flere små barn og ingen til å hjelpe til med den daglige driften av husholdet. Derfor hadde hun heller ingen mulighet til å

---

²¹² Observasjoner, bok 1, side 233-235.

²¹³ Observasjon, bok 2, side 128-130

²¹⁴ Observasjon, bok 2, side 128-130.

²¹⁵ Argasewo Alene, intervju 85, bok 2, side 1-10.

²¹⁶ Argasewo Alene, intervju 132, bok 6, side 23.

²¹⁷ Argasewo Alene, intervju 85, bok 2, side 1-10.

²¹⁸ Argasewo Alene, intervju 70, bok 1, side 148-153.

Levebrød på landsbygda i Kozeba qabale

ekspandere handelen. Hennes nåværende handel involverte moderat med tid, ingen kapital og heller ingen risiko for økonomisk tap.

Flere kvinnestyrt hushold drev også handel ved å lage og selge selvproduserte varer av forskjellig slag, som smør, *t'alla* (hjemmebrygget øl), og kurver, slik som **Asress Andalew**, en femti år gammel kvinne fra Lei Chabie. Hun lagde siler til å sortere korn og til å sile *t'alla* og solgte disse på markedet i landsbyen. Hun var flink til dette og kunne få relativt godt betalt. Asress lagde sine siler når hun hadde tid, eller behov for ekstra inntekt, og arbeidet var lett å kombinere med hennes ansvar ved huset. Som vi så i Argasewos tilfelle, innebar denne handelen ingen risiko siden hun ikke hadde noen utgifter, og den gav henne inntekt ved siden av jordbruket. Asress fikk hjelp med jordbruket fra sine sønner og hennes lille hushold på to medlemmer klarte seg bra. Hun tilpasset produksjon og salg med sitt behov for å supplere inntekten fra jordbrukslandet. Asress fortalte:

Jeg kan tjene bra på salget. Jeg selger dem for ti birr i Kozeba, men kan få tjue hvis jeg drar til Sekota. Salget hjelper meg til å kjøpe ting jeg trenger i huset og til klær og sko.²¹⁹

Enslige kvinners handelsvirksomhet på landsbygda bygde på deres erfaring, og var typisk lettere å kombinere med den daglige drift av husholdet.

Allikevel drev noen enslige kvinner på landsbygda handel i større skala og mer i retning av den mannlige arbeidssfæren, slik som **Mulo Werku** i Kamara. For henne var handelen blitt en svært viktig inntekt etter at hun mistet sin mann og ble alene med barna. Hun kjøpte løk og andre grønnsaker fra lokale bønder og solgte videre på diverse markeder i relativ nærhet. Mulo fortalte hvordan handelen var vanskelig og slitsom, men nødvendig for å klare seg:²²⁰

Siden mannen min døde begynte jeg å drive mer med handel. Det hjelper slik at vi overlever. Jeg går til markedet i Telaje. Siden det ikke er vei dit kan man tjene bra. Og jeg reiser også til andre markeder for å klare å tjene nok. De som ikke har mange barn eller er rike kan gifte seg på nytt, hvis ikke kan man drive handel slik som meg.²²¹

Handel var spesielt viktig for kvinnestyrt hushold som benyttet flere markeder eller hadde anledning til å selge større kvanta slik som Mulo fra Kamara. Handelen var av stor betydning for hennes levebrød, og Mulo jobbet hardt og reiste til flere lokale markeder i uken for å få bedre inntekt.

Enslige kvinner på landsbygda hadde ofte verken tid, erfaring eller kapital til å reise til de store og mer prisgunstige markedene. Deres handelsvirksomhet var preget av at den typisk

---

²¹⁹ Asress Andalew, intervju 69, bok 1, side 146.

²²⁰ Mulo Werku, intervju 110, bok 3, side 91-99.

²²¹ Mulo Werku, intervju 82, bok 1, side 220.

tillot dem å ivareta ansvaret ved husholdet og benytte sin tid effektivt. De hadde ofte små barn i tillegg til ansvaret knyttet til husholdet. For de fleste var det mer realistisk å drive småskala handel, som verken krevde for store investeringer eller for mye tid borte fra husholdet. Denne handelen gav ikke nødvendigvis stor fortjeneste, men den utgjorde heller ingen økonomisk risiko.

Planteskolen

Nesten halvparten (41 %) av de kvinnestyrtede husholdene på landsbygda jobbet på planteskolen, mot kun 14 % av de mannstyrte husholdene.²²² Dette var den mest vanlige kilde til inntekt for enslige kvinner, bortsett fra jordbruket (se tabell 8).

En stor andel av de kvinnestyrtede husholdene ble registrert blant de fattigste under *Safety Net*, siden de var enslige og ofte hadde færre husdyr. Slike fattigdomsmål som antall okser, husdyr var ikke nødvendigvis nøyaktige mål.²²³ Mulo uttrykte, i likhet med mange andre, hvordan hun oppfattet *Safety Nets* vurdering av bistand som urettferdig:

I fjor fikk jeg ikke hjelp siden jeg hadde ei ku... Nå har jeg solgte den for å ha penger til mat. Kornet er dyrt nå, og ei ku er ingenting. Det er ikke rett at de tar folk ut av hjelpen.²²⁴

Min folketelling viser også en noe lavere *p-score* i kvinnestyrtede enn i mannstyrte hushold på landsbygda (3,1 mot 3,5), og arbeidet på planteskolen var nok også mer attraktivt for de enslige kvinnene som ofte så etter inntektskilder utenfor jordbruket.

I Kamara var syv av tretten hushold involvert i *Safety Nets* bistandsprogram, og fire av disse var kvinnestyrtede. Alle foruten Tafetu og Mulo, jobbet på planteskolen (MF 2007). Tafetu mottok kornrasjoner i form av bistand, siden hun var registrert som en eldre enslig kvinne uten husdyr. Mulo mottok korn som bistand siden hun hadde problemer med synet og var aleneforsørger for seks barn.²²⁵

Tarel Belay, en tretti år gammel kvinne fra Dibla hadde begynt å jobbe på planteskolen etter at hun ble skilt for to år siden. Planteskolen var en viktig kilde til inntekt og gjorde at hun klarte å forsørge seg og de tre barna:

Jeg vil begynne å selge *t'alla* men jeg mangler penger til å starte opp. Jeg trenger utstyr for å starte opp, og jeg sparer det jeg kan... Nå jobber jeg heller på planteskolen. Jeg er glad jeg i alle fall har funnet en jobb, og det hjelper slik at jeg klarer meg... Jeg mottar tre *tasa* [liter] hvete per dag, og jobber tre dager i uka. Jeg lever med situasjonen og klarer meg selv.²²⁶

²²² I landsbyen jobbet 30 % av kvinnestyrtede og 14 % av mannstyrte hushold på planteskolen.

²²³ Se Ege og Aspen (2003:20).

²²⁴ Mulo Werku, intervju 110, bok 3, side 91-92.

²²⁵ Mulo Werku, intervju 110, bok 3, side 91-99.

²²⁶ Tarel Belay, intervju 26, bok 6, side 76.

Tarel hadde to *t'emad* jord som hun leide ut for halve avlingen. I fravær av andre tilgjengelige inntektskilder utenfor jordbruket, hadde jobben på planteskolen blitt en viktig inntektskilde ved siden av avlingene. Planteskolen syntes å være spesielt attraktivt for enslige kvinner og andre sårbare hushold uten andre attraktive muligheter, og spesielt hushold med flere barn og forsørge slik som Tarel.

Arbeid på planteskolen var en biinntekt for 90 % av de kvinnestyrte- og 94 % av de mannstyrte husholdene som var involvert (MF 2007), men for noen var den særlig viktig. En av disse var **Debsa Beyeneh**, en tjuefem år gammel skilt kvinne fra Lei Ebela. Hun begynte å jobbe på planteskolen etter sin skilsmisse et år tidligere. Hun jobbet åtte timer fem dager i uken, og fikk tre liter hvete per dag. Kornrasjonene var nå blitt hennes hovedkilde til inntekt.²²⁷

Før jobbet jeg med jordbruket. Nå jobber jeg på planteskolen mens min bror dyrker jorda for halve avlingen... Jeg fletter hår for andre og får noe inntekt fra det. Økonomien er nesten den samme som da jeg var gift, jeg får aldri hvile uansett. Men dersom jobben på planteskolen stopper vil jeg få problemer.²²⁸

Debsa hadde vært etablert i sitt eget hushold i kun ett år. Hun var slik i en overgangsfase, og håpet på å gifte seg på nytt. Avlingene fra jorda strakk ikke til, og hun tjente ikke mye på å flette hår. Jobben på planteskolen hadde blitt en viktig inntektskilde etter skilsmissen. Den representerte en umiddelbar tilgang til inntekt som ikke krevde kapital eller risiko. Siden hun jobbet fem dager i uka og kornrasjonene syntes å erstatte mye av kornet hun tapte ved å leie ut jorda si, klarte Debsa seg relativt bra. Det var ansvaret med å være aleneforsørger som var den største byrden for henne.

Debsa var en av få som jobbet nesten full tid på planteskolen. Hun manglet andre alternative inntektskilder, var også ung og hadde stor arbeidskapasitet. For alle andre hushold var jobben en biinntekt. **Argasewo Alene*** fra Kamara hadde også mulighet til å jobbe fem dager i uken, men gikk bare et par dager i uka.²²⁹ Jordbruket, handelen og relasjonen med tanten og onkelen i Kamara syntes viktigere for henne. Selv om planteskolen gav en sikker inntekt, tok arbeidet samtidig mye tid bort fra huset og eventuelle andre ressurser, og ingen visste hvor lenge arbeidet på planteskolen ville være tilgjengelig. Det var derfor ikke verdt å investere for mye tid i en midlertidig mulighet som planteskolen representerte dersom det gikk på bekostning av andre ressurser eller relasjoner. Min folketelling viser også en positiv

²²⁷ Bebsa Beyeneh, intervju 77, bok 1, 182-188.

²²⁸ Debsa Beyeneh, Intervju 77, bok 1, side 183.

²²⁹ Argasewo Alene, intervju 109, bok 3, side 83-90.

korrelasjon med deltagelse i planteskolen og grendenes nærhet til landsbyen. Dette tydet på at *tilgjengelighet* var en viktig faktor for kvinnene som deltok. De fleste hadde ikke mulighet til å bruke for mye tid borte fra huset.

Planteskolen var mest sannsynlig et midlertidig foretak, og ingen visste hvor lenge de ville ha tilgang til kornrasjonene. Dersom prosjektet ble avsluttet, ville alle følgelig miste inntekten. Debsa Beyeneh var en av de som var klar over dette, og hun planla derfor å begynne å selge mat til lærerne ved skolen i landsbyen og håpet å få mulighet til å begynne med handel.²³⁰

Urbane relasjoner

De enslige kvinnene på landsbygda i Kozeba *qabale* var ofte involvert i inntektsbringende aktiviteter tilknyttet den «urbane sfæren». Landsbyen åpnet for flere alternative kilder til inntekt, og mange av disse kunne knyttes opp mot kvinners aktiviteter innen husholdsøkonomien.²³¹ Baker (1994:161) viser i den sammenheng til at det finnes få muligheter på landsbygda for kvinner, og at migrasjon til urbane senter bedrer deres sjanser for å overleve. Dette var tilfellet for mange enslige kvinner i Kozeba som migrerte til landsbyen i søken etter inntektsbringende aktiviteter eller et bedre liv. Samtidig kunne tilgang til, og spesielt nærhet til, et urbant senter, være like viktig også for enslige kvinner som fortsatte å bo på landsbygda.

Kozeba *qabale* befant seg i et område med svært få urbane sentra og relativt få markeder, og landsbyen var det viktigste urbane senter for et større område. De fleste grendene i Kozeba *qabale* lå i relativ nærhet til landsbyen. Tilgang til handelssenter, aktiviteter og tjenester knyttet til landsbyen var innen rekkevidde, spesielt for de nærmeste grendene som kunne ha tettere relasjon til landsbyen.

Kvinnestyrte hushold var i større grad avhengige av å oppsøke alternative kilder til inntekt utenfor jordbruket. Min folketelling viser at det var en positiv korrelasjon mellom grendenes nærhet til landsbyen, og andel av kvinnestyrte hushold. Dette forholdet er ikke proporsjonelt med avstanden, og korrelasjonen er ikke sterk, men den er tilstede. Det var imidlertid en større korrelasjon mellom grendenes nærhet til landsbyen, og kvinnestyrte husholds deltagelse i urbane relasjoner gjennom forskjellige inntektsbringende aktiviteter. I grendene som lå nærmest landsbyen var en større andel kvinnestyrte hushold involvert i

---

²³⁰ Debsa Beyeneh, intervju 77, bok 1, side 182-188.

²³¹ Se også Baker (1994) for samme konklusjoner.

Levebrød på landsbygda i Kozeba qabale

handel, salg, og arbeid på planteskolen (MF 2007). Mehan (2004:1) viser i denne sammenheng også til en større andel kvinnestyrt hushold både i og rundt urbane senter.

I Kamara drev både Argasewo,* Mulo og Desta* handel, og Argasewo og Desta jobbet også på planteskolen i landsbyen. **Argasewo** hadde spesielt nær relasjon til byen. Hun sanket og solgte brensel i landsbyen hver dag, og inntekten var grunnleggende for hennes økonomi. Siden avstanden til landsbyen var kort kunne hun tilpasse salget når det passet henne. Iblant gikk hun til landsbyen to ganger daglig hvis hun fikk tid mellom sine andre aktiviteter.²³² Nærhet til landsbyen muliggjorde slike tette urbane relasjoner, da det åpnet for den type småhandel som var knyttet til husholdsøkonomien, og var typisk for enslige kvinner.

Et annet typisk eksempel var **Almaze Beyene**, en tjue år gammel skilt kvinne fra Lei Chabie. Almaze ble skilt for flere år siden, men håpet nå på et nytt ekteskap.

Jeg selger grønnsaker fra kjøkkenhagen min på markedet i Kozeba, og jobber på planteskolen. Jeg klarer meg, men jeg må finne en mann snart. En flink bonde som kan dyrke jorda mi og hjelpe mine foreldre.²³³

Lei Chabie lå en halv times tid fra landsbyen, og gjorde det mulig for henne å kombinere interesser og ressurser tilknyttet både landsbygda og landsbyen. Ved å bli boende på landsbygda var hun mer tilgjengelig for potensielle friere gjennom sin familie i Lei Chabie. Men hennes inntektskilder var i stor grad knyttet til landsbyen. Almaze hadde tilgang til en stor kjøkkenhage i Lei Chabie der hun dyrket diverse frukt og grønnsaker som hun solgte på markedet i landsbyen. I tillegg jobbet hun på planteskolen i landsbyen. Almaze hadde også meldt seg inn i kvinnegruppen i landsbyen og deltok på møter og opplæring i aktiviteter i søken etter tilgang til støtte og flere kilder til inntekt.²³⁴

Tilgangen til et urbant senter i området gjorde at enslige kvinner på landsbygda kunne bli boende på landsbygda og ivareta ressurser der, samtidig som de benyttet seg av den urbane sfæren. Dette var situasjonen også for **Debsa Beyeneh** fra Lei Ebela, som vi møtte i forrige avsnitt. Hun hadde også planer om å begynne med handel, samt selge mat til skolen i Kozeba by. Debsa fortalte:

Jeg vil ikke flytte til landsbyen, jeg foretrekker å bo her på landsbygda og drive handel herfra. Her bor jeg gratis hos min familie, men i landsbyen må man betale husleie.²³⁵

I likhet med Debsa og Almaze valgte mange enslige kvinner å skape et levebrød på landsbygda siden deres ambisjoner og muligheter lå her. Nærheten til landsbyen tillot dem å

---

²³² Argasewo Alene, intervju 109, bok 3, side 83-90.

²³³ Almaze Beyene, intervju 54, bok 6, side 136-137.

²³⁴ Almaze Beyene, intervju 67, bok 6, side 227-238.

²³⁵ Debsa Beyeneh, intervju 77, bok 1, side 182. Se også side 183-188.

ivareta økonomiske og sosiale ressurser på landsbygda, samtidig som de benyttet seg av den urbane sfæren.

Konkluderende kommentarer

Det å skape et levebrød for bondehushold på landsbygda dreide seg først og fremst om det å drive både jordbruks- og husholdsøkonomien. Manglende arbeidskapasitet til å drive begge var på mange måter et uttrykk for en brist i husholdets forsørging. Enslige kvinner hadde oftest en slik brist og derfor dårligere forutsetninger for å klare sitt levebrød. Allikevel ser vi at en rekke faktorer og tilganger kunne bidra til å kompensere for dette.

Tilgang til mannlig arbeidskraft var grunnleggende for jordbruksøkonomien, og den mest verdifulle økonomiske ressurs for enslige kvinner på landsbygda. Et mindretall, men samtidig en relativt stor andel av de enslige kvinnene hadde denne tilgangen, enten gjennom voksne sønner under eller utenfor husholdet, eller gjennom sosiale nettverk. Disse syntes å tilby mer støtte i jordbruket til enslige kvinner.

De fleste enslige kvinner manglet tilgang til mannlig arbeidskraft, men de hadde mulighet til å leie ut jorda og få halve avlingen samtidig som de sto for driften i husholdsøkonomien. Det var denne tilknytningen til husholdsøkonomien som var selve grunnlaget for kvinnestyrte hushold. Tid frigjort fra jordbruket ble i sin tur oftest brukt på økonomiske aktiviteter utenfor jordbruket.

På landsbygda fantes det imidlertid få muligheter for inntektsbringende aktiviteter utenfor jordbruket. Dette gjorde av det var få alternative muligheter, spesielt for enslige kvinner, som hadde knapphet på arbeidskapasitet. Det dreide seg ikke om en kjønnsbasert arbeidssegregering. De fleste arbeidsoppgaver både i den kvinnelige- og mannlige arbeidssfære overlappet hverandre. Det handlet derimot delvis om erfaringsgrunnlag og arbeidskapasitet. De fleste kvinner hadde ikke tilstrekkelig erfaring og kapasitet til å drive jordbruket. Men kanskje mest av alt handlet det om den daglige driften av husholdet. For enslige kvinner, som per definisjon var ensligstyrte, handlet det om å benytte aktiviteter som tillot en effektiv og realistisk bruk av deres tid og arbeidskapasitet. Dette betød at aktivitetene i de fleste tilfeller måtte være mulig å forene med den daglige drift av husholdet.

Slike aktiviteter var i hovedsak småhandel og salg tilknyttet husholdsøkonomien, samt arbeid på planteskolen. Lønnsømheter i slike aktiviteter varierte, og ofte ville de nok ikke kompensere for tap i jordbruksøkonomien. Men deres levebrød var preget av flere faktorer, og små forskjeller mellom kvinne og mannstyrte husholds levekår, uttrykt ved *p-score*, syntes å

Levebrød på landsbygda i Kozeba qabale

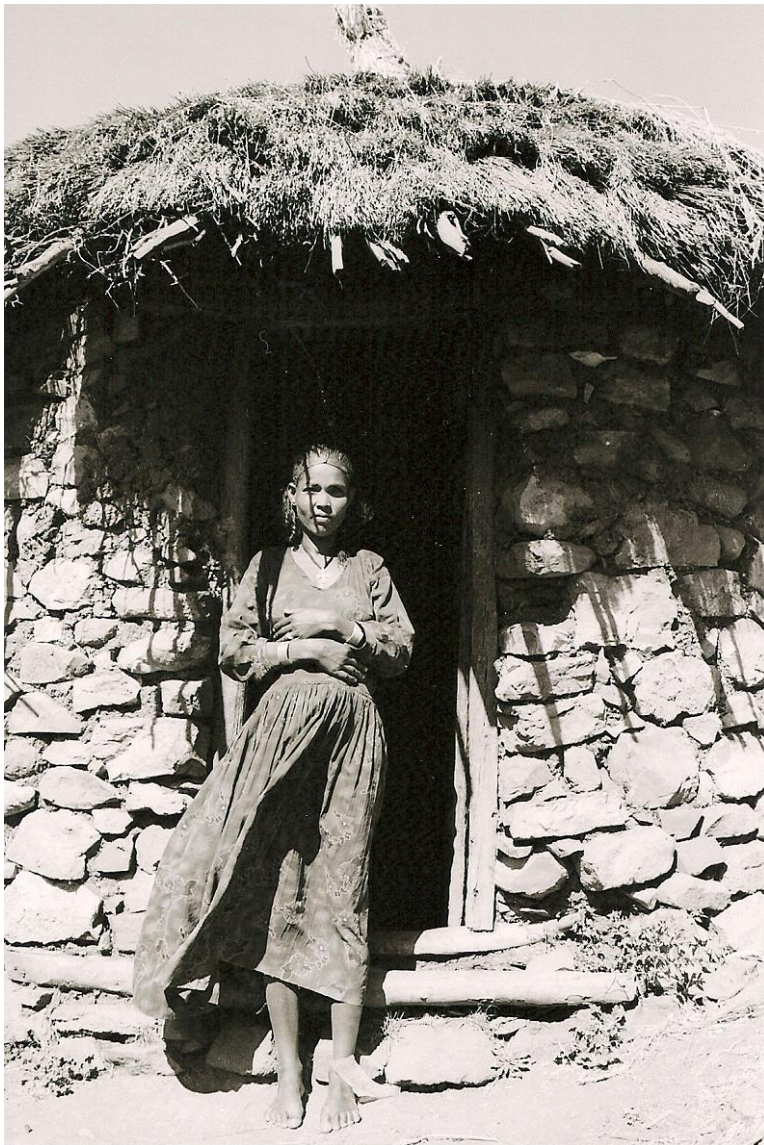
komme av en kombinasjon av at de hadde mindre hushold, tilgang til sosiale nettverk samt alternative arbeidsoppgaver.

Det var imidlertid vanskelig for enslige kvinner på landsbygda å bedre sine økonomiske levekår betraktelig, og samtlige var registrert som fattige i min folketelling. Samtidig gjaldt dette også 92 % av mannstyrte hushold. Dette viser av levekår på landsbygda var generelt vanskelige. Det så ut for at de eneste faktorer som kunne få hushold på landsbygda ut av fattigdom var handel i større skala, samt en større tilgang til mannlig arbeidskraft i jordbruket gjennom flere voksne sønner (MF 2007).

Flere av de enslige kvinnene hadde en større arbeidsbyrde og bekymring i forhold til å forsørge sine hushold. Dette var først og fremst avhengig av om de leide ut jorda eller ikke, og hvor store hushold de forsørget. Flere av de yngre kvinnene uten tilgang til mannlig arbeidskraft fikk frigjort tid ved å leie ut jorda, og søkte slik alternative inntektskilder utenfor jordbruket. Disse kvinnene hadde større arbeidskapasitet, men samtidig også større hushold, og var avhengig av å søke alternative kilder til inntekt.

Innenfor disse rammene der tilganger og begrensninger spilte en viktig rolle, tok enslige kvinner samtidig aktive valg for å ivareta individuelle ressurser og interesser, også «mot normen». Noen, som Mulo fra Kamara, og Birgatey Bitew fra Enderseba, dyrket jorda selv, noen tok grep for å få tilgang til ressurser slik Argasewo gjorde gjennom sitt valg om å bli boende i eksmannens hjemgrend, for slik å få tilgang til blant annet kjøkkenhagen og nærhet til landsbyen. For de enslige kvinnene i Kamara var nærhet til elva og landsbyen, så vel som sosiale nettverk, viktige ressurser som hadde stor betydning for deres levebrød. Dette hadde bidratt til at flere av dem hadde valgt å bli boende i grenda. En slik selvstendig økonomisk base var en viktig ressurs på landsbygda, og var kanskje spesielt viktig for flere av disse kvinnene siden de manglet mannlig arbeidskraft.

LEVEBRØD GJENNOM EKTESKAP, SKILSMISSE OG HUSHOLDSFASER

Kvinner på landsbygda i Etiopia blir beskrevet som objekt innen ekteskapet, undertrykt, utnyttet og med svært begrensede rettigheter.²³⁶ Denne framstillingen står i en viss kontrast til en rekke sosiale og økonomiske aspekt knyttet til ekteskapet som institusjon i den nordlige delen av Etiopia. Rettigheter til felles økonomi, tilgang til mannlig arbeidskraft i jordbruket og rett til å forlate ekteskap gjør at kvinner også er deltakere innenfor ekteskapets rammer. Som Pankhurst H. (1992:102) påpeker, fører en ensidig objektivering av kvinner, til at deres bidrag, strategier, risikoer og utbytte av ekteskap forblir ukjent. En slik generalisering av ekteskap som kvinneundertrykkende blir meningsløs, som Jackson (2008:123) også påpeker, og må erstattes av spesifikke kontekstanalyser. I Kozeba hadde de fleste enslige kvinner flere

---

²³⁶ Se Bossen (1988:142) i Pankhurst H. (1992:102).

ekteskap bak seg, og deres historier vitnet om kvinner som deltok med egne interesser og strategier innenfor ekteskapets rammer. De hadde egen eiendom, de deltok i avgjørelser, initierte skilsmisse på bakgrunn av egne klagemål, og kunne ha mange ekteskap bak seg i søken etter «den rette», eller en manns støtte og arbeidskapasitet.

Selv om et stabilt ekteskap oftest ble sett som det ideelle, var det ikke alltid mulig. Dødsfall, dårlig fungerende unioner, mangel på ressurser, individuelle ambisjoner samt situasjoner og faser i en livssyklus, kunne gjøre ekteskap vanskelig eller uønsket. De fleste kvinner levde i kortere eller lengre perioder *mellom* hushold eller ekteskap, og mange etablerte midlertidige eller permanente kvinnestyrt hushold, og andre giftet seg aldri.

Hva betydde så ekteskap for kvinner? Hvorfor så mange skilsmisser og gjentatte ekteskap blant både kvinner og menn? Hvorfor fantes så mange enslige kvinner? Og hvilken rolle hadde kvinnene selv i disse prosessene?

Sentrale informanter

I dette kapitlet skal vi igjen møte Desta,* Zewalo og Argasewo* fra Kamara. Vi vil også få gjensyn med Debsa Beyeneh fra Lei Ebela og Asress Andawew fra Tach Chabie som vi møtte i forrige kapittel. Vi skal også bli kjent med flere av de enslige kvinnene i landsbyen, som blant annet trettiåtte år gamle skilte Mama Dessalegn fra landsbyen. Først skal vi bli kjent med Kasa Alemu*.

Kasa Alemu* var en førti år gammel skilt kvinne som hadde bodd i landsbyen de siste tjue årene. Hun var alltid opptatt med diverse gjøremål, også når hun hadde invitert til besøk. I dag spann hun bomullstråd med en liten hånd-spinne. Mens Kasa lærte meg å spinne ble vi servert te og *qollo* av hennes hushjelp. På kjøkkenet lagde en annen hushjelp mat. Kasa hadde etterhvert etablert et av de mest velstående hushold i byen og hadde råd til å hyre hjelp. Hun kom opprinnelig fra Shimela, en av Kozeba's nabo *qabales*. Som de aller fleste kvinner i landsbyen hadde hun vokst opp på landsbygda.²³⁷

Kasa hadde mange ekteskap bak seg, men etter hennes siste skilsmisse hadde hun vært i et uformelt forhold de tre siste årene. Mannen var handelsmann og var for det meste borte, men Kasa foretrakk å være i en fast relasjon selv om forholdet ikke lot til å være eksklusivt. Han var imidlertid en vellykket handelsmann, og samarbeid dem imellom var med på å bedre begges økonomiske situasjon.²³⁸

---

²³⁷ Kasa Alemu, intervju 133, bok 6, side 34-38

²³⁸ Kasa Alemu, intervju 95, bok 6, side 245-256.

Kasa hadde begynt sin karriere i landsbyen med å selge *t'alla* og hadde etter hvert begynt å selge *tadj* (mjød), *injera* og *dabo* (brød). Hun var også en entreprenør. Med hjelp av sin forrige ektemann hadde hun fått bygd sitt nåværende hus, samt et stort boligkompleks som de leide ut til lærere og EOC ansatte. De to delte nå på inntektene. Kasa hadde i løpet av de siste årene bygd nok et boligkompleks med sin nåværende mann. Nå levde hun av inntektene fra begge husene og drev i tillegg handel.²³⁹ Hun fikk god inntekt fra handelsvirksomheten og fra utleie av sine hus. Hun klarte seg bra, og var et av relativt få velstående hushold i landsbyen.

Kasa var imidlertid bekymret for framtiden og for å bli alene. Hun hadde hatt en sønn som døde under tørkekatastrofen i 1984. Hun hadde ønsket seg barn, men til sin store sorg hadde hun forblitt barnløs. Hun fortalte at hun var bekymret for framtiden, og for hvem som skulle ta seg av henne i alderdommen. Derfor hadde hun de siste årene gått på skole gjennom *Pan African College* i Sekota og var i ferd med å avslutte niende klasse. Målet var å få arbeid som kunne gi henne fast inntekt og mer sikkerhet.²⁴⁰

Kasa bar fremdeles på sorgen av tapet av sin sønn og det at hun ikke hadde lyktes å få flere barn. Hun var imidlertid stolt og selvsikker og kunne fremstå nesten skremmende inntil man ble bedre kjent med henne. Til tross for en vanskelig barndom og en rekke svært vanskelige hendelser gjennom livet, hadde hun blitt sterk og klart å jobbe seg fram. Hun var nytenkende og aktiv, og hadde tro på deg selv.

Kasas historie om ekteskap

Kasa ble giftet bort på landsbygda da hun var elleve år gammel. Her hadde hun sine to første ekteskap, før hun til slutt flyttet til landsbyen. Kasa hadde siden hatt flere ekteskap, og mens store klumper av bomull ble til et voksende nøste med tynn bomullstråd, fortalte hun sin historie:

Min mor døde da jeg var ti år gammel. Min far var fattig og kunne ikke ta vare på meg, så jeg flyttet til min eldre søster. Hun avbrøt min skolegang og giftet meg bort til en mann da jeg var elleve. Han var tjuseks. Jeg var bare et barn og hadde ikke kunnskap om matlaging. Når jeg prøvde å male korn, hovnet hendene mine opp, og jeg brydde meg ikke om han hadde noe å spise. Etter tre år bragte han en annen kvinne til huset og skilte seg fra meg. Min søster giftet meg straks med en annen mann, men det kom fram at han var en slektning, så våre familier skilte oss. Etter det dro jeg først til min far, men jeg kom ikke overens med min stemor, og de spiste fra mitt korn som jeg fikk fra skilsmissen. Det ble uenigheter, så jeg dro til min tante som solgte *t'alla* i Sekota. Jeg eide ingenting på den tiden, så jeg hadde ikke annet valg enn å begynne med prostitusjon. Den første mannen jeg traff sa han elsket meg, og fortalte sin mor at han ville ta meg til sitt hus. Vi hadde ingen formell avtale om ekteskap, og jeg var heller ikke sett på som hushjelp. Jeg bare fulgte etter han til hans hus, og så malte jeg

²³⁹ Kasa Alemu, intervju 95, bok 6, side 245-256.

²⁴⁰ Kasa Alemu, intervju 95, bok 6, side 245-256.

korn for dem i to år! I to år tjente jeg dem uten betaling, de gav meg bare sko og klær. En dag spurte en kvinne i landsbyen hvor mye jeg fikk i betaling. Jeg sa at det var gratis, og hun rådet meg til å dra til Addis for å jobbe for lønn. Vi planla å dra sammen. Jeg ville gi beskjed til min bror først, så jeg rømte midt på natten hit til Kozeba der han bodde. Først dro jeg til min far og ba han gi meg penger, men han gav meg bare tjuefire *birr* og ba meg dra til Addis. Jeg tok pengene og dro til Kozeba. Min bror ble sint da han hørte jeg hadde jobbet i to år uten betaling. Han ba meg anklage dem, men jeg sa at det var min feil. Han rådet meg til å bli i Kozeba der jeg hadde familie i nærheten, så jeg leide meg et rom her og begynte å selge *tela*. Jeg levde først som prostituert og møtte etterhvert en mann. Vi giftet oss og fikk en sønn. Men ett år senere kom den verste sult-tiden [tørken i 1984]. Jeg ba mannen min ta meg til et bedre sted, men han var ikke villig, så vi skiltes. Jeg tok min sønn og dro til Sekota der det var nødhjelp. Men min sønn ble syk, og etter noen måneder døde han. Etter det begynte jeg å selge *t'alla* igjen og ble snart gift med en soldat jeg møtte. Vi levde bra sammen i ett år, men så kom regjeringsskiftet. Jeg hadde vært politisk aktiv og ble fengslet. Jeg slapp ut etter kort tid, men da var min mann borte. Jeg vet ikke hva som skjedde med han. Jeg fikk med meg brev om at hus og land skulle tildeles meg her i Kozeba, så jeg kom hit. Jeg hadde spart mye penger, 600 *birr*, så jeg begynte å selge *t'alla*. Etter kort tid traff jeg en mann og ble gift på nytt. Jeg har hell med å finne ektemenn! Vi jobbet hardt begge to og sammen klarte vi å bygge et ekstra hus for utleie, og vi hadde et bra liv. Jeg solgte *tadj*, te og mat, og lagde brød om natten som jeg solgte hver morgen. Mannen min dyrket jorda og drev handel... Vi levde samen i tretten år og elsket hverandre. Livet var komfortabelt, men vi fikk ikke barn. Jeg tenkte at hvis jeg fant en annen mann ville jeg kanskje bli gravid, så jeg skilte meg. Men jeg har forblitt barnløs. Da vi ble skilt tok han sitt land, og vi delte alt vi hadde hatt sammen likt. Jeg møtte en annen mann for tre år siden. Jeg levde alene og tenkte det var bedre å være to enn å være alene. Jeg har ingen barn og ingen slekt her, så jeg trenger noen til å støtte meg. Vi har bygd et stort hus sammen i hans navn, siden jeg allerede har hus her, og vi leier det ut og deler inntekten. Det er ikke et tradisjonelt ekteskap. Han er handelsmann og reiser rundt. Jeg har ingen nær meg her bortsett fra Gud, men jeg lever i fred med folk her. Det er bedre å være gift, da kan man hjelpe hverandre. Spesielt nå med HIV/AIDS, er det bedre å være gift. Man må forholde seg rolig og til en person. Noen heldige er med sin første mann. Men noen menn er utro, så de fleste her i byen stoler ikke på hverandre. Derfor er de alene.²⁴¹

Kasas historie og suksess var relativt unik. Hun var en svært intelligent og driftig kvinne som til tross for en vanskelig livshistorie hadde klart å etablere et av de mest velstående husholdene i landsbyen. Men hennes erfaringer illustrerer to viktige faktorer ved ekteskapets betydning, det å være *to* heller enn *en* om ansvaret for å forsørge husholdet, samt økonomiske rettigheter knyttet til formelle ekteskap i motsetning til uformelle forhold.

Ekteskap

Ekteskapet hadde en sentral betydning for å skape et levebrød på landsbygda og var først og fremst en økonomisk enhet. Kvinner og menn hadde både felles og egne ressurser, interesser, behov, og ambisjoner å ivareta, innen ekteskapets rammer.

---

²⁴¹ Kasa Alemu, intervju 95, bok 6, side 245-252.

Levebrød gjennom ekteskap, skilsmisse og husholdsfaser

Det fantes flere typer ekteskap i Kozeba.²⁴² Disse innebar kort sagt formaliteter rundt inngåelsen av ekteskap, avtaler om deling av eiendom, eventuelle gaver utvekslet mellom de to familiene involvert. Her vil jeg ikke gå nærmere inn på typer av ekteskap, dels fordi jeg mangler fullstendige data på tema, men også fordi det er av mindre betydning i denne sammenheng. Som mine informanter vektla, var alle typer av ekteskap først og fremst knyttet til den tilgang det gav til arbeidskapasitet og ressurser skapt innen unionen, og rettigheter knyttet til disse.

På landsbygda ble det første ekteskap stort sett arrangert på tradisjonelt vis gjennom foreldre eller slekt og var slik ikke bare en union mellom individer, men mellom familiegrupper. Jenter på landsbygda ble typisk gift fra femten til attenårsalderen. De to yngste husholdene i Kamara hadde giftet seg henholdsvis femten og atten år gamle. Gutter giftet seg senere, og ofte ikke før i slutten av tjuetårene. Ekteskap omfattet blant annet avtaler om eiendom gitt til brud og brudgom i form av jord, husdyr eller korn, og oftest en større eller mindre fest der mat og lokalt øl ble tilberedt. De nygifte ville så etablere sitt eget hushold, eller eventuelt bli en del av foreldres hushold i en kortere eller lengre overgangsfase. Dette var tilfellet for trettifem år gamle Gietawoy i Tadesh, som hadde bodd flere år hos sin mor, sammen med sin kone og barn.²⁴³ Ektepar bosatte seg der en hadde best tilgang til ressurser og til å skape seg et levebrød.²⁴⁴ Førtifem år gamle **Fentaw Abraha** fra Kamara, beskrev hvordan hennes ekteskap ble arrangert:

Jeg ble forlovet som barn. Jeg var ti år, mannen min var nesten tjuet. Jeg bodde hjemme til jeg var femten år, og så ble vi gift. Foreldrene våre arrangerte ekteskapet. Hans foreldre ville gifte bort sønnen sin, og fant en jente til han. Vi kjente ikke hverandre. Jeg er født her i området, og mannen min er fra Sekota. Vi kom hit siden vi hadde mer slekt her i området, og flyttet inn i vårt eget hus hvor vi fremdeles bor. I dag skjer ekteskap på samme måte, men alderen for ekteskap har økt. Jeg fant kone til min sønn.²⁴⁵

Ved første ekteskap gav foreldre vanligvis sine barn eiendom, eller *maja* (medgift). *Maja* avhengte av familienes økonomi, og kunne involvere ressurser som jord, husdyr og korn. Ressurser bragt med inn i ekteskap var en transaksjon fra familie til datter eller sønn, og var slik å regne som individuell eiendom men fungerte samtidig som en begynnende kapital til det nye husholdet. Jordknapphet gjorde at jord gitt gjennom foreldre var ettertraktet som *maja*, dog ofte ikke tilgjengelig. Ekteskap gav slik ikke bare tilgang til ressurser gjennom

---

²⁴² Pankhurst H. (1992:101-107) forklarer forskjellige typer av ekteskap i Menz. De fleste er å finne også i Kozeba.

²⁴³ Bayesh Chekole, intervju 46, bok 6, side 144—159.

²⁴⁴ Dette så vi tidligere i Sinde og Tegayes tilfelle i Kamara.

²⁴⁵ Fentaw Abraha, intervju 80, bok 1, side 206.

arbeidskraft, men også ofte eierskap til ressurser som jord og dyr. Det som ble tatt inn i ekteskapet var en personlig kapital, og ville tas med ut av ekteskapet ved skilsmisse. **Asress Andalew**, en førtifem år gammel skilt kvinne fra Tach Chabie fortalte:

Jeg giftet meg først da jeg var tjue. Jeg var gammel. Mine foreldre døde da jeg var ung, og min onkel giftet meg bort. Det var fest hos min familie. Vi hadde en stor krukke med *t'alla* og lagde mat, og vi spiste og drakk. Så var vi gift! Jeg fikk en *t'emad* land og ei ku i *maja*. Det var etter mine foreldre. Ekteskapet var bra. Mannen min dyrket jorda, og vi hadde ni bikuber, to okser og to kyr. Men så ble mannen min syk og døde. Jeg ble gift på nytt etter to år. Han spurte min familie, og jeg sa ja. Det var en liten feiring, ikke noe stort. Vi hadde begge vært gift før og bragte med oss det vi eide inn i ekteskapet... Men mannen min ble syk, så vi delte det vi hadde og ble skilt.²⁴⁶

Ekteskap gav slik tilgang til individuelle ressurser bragt inn i ekteskapet samt til felles ressurser produsert innenfor unionen. Det var også forskjeller mellom det første ekteskapet som var arrangert gjennom foreldre og oftest involverte overføring av eiendom eller ressurser fra foreldre til barn, og senere ekteskap der man gjennom selvstendige ressurser var fri til å velge veien videre selv.²⁴⁷

Bondehusholdet var i langt større grad enn urbane hushold avhengig av en voksen manns og kvinnes arbeidskraft for å drive henholdsvis jordbruks- og husholdsøkonomien, og ekteskap var en forutsetning for førstegangs etablering av hushold på landsbygda.²⁴⁸ Gjennom felles innsats i jordbruk og andre inntektsbringende aktiviteter gav ekteskapet kvinner og menn mulighet til å utnytte tilgjengelige ressurser og til å bygge seg en relativ velstand. Man ble slik økonomisk uavhengige gjennom sitt første ekteskap. **Aslaku Tasewu**,* en trettito år gammel enke fra Lei Ebela fortalte:

Da jeg ble gift dyrket vi først andres jord for halvparten av avlingen. Så fikk vi land fra staten under jordomfordelingen, to *t'emad* hver. Vi dyrket jorda, hadde geiter, får, kyr, og vi var rike på den tiden. Ekteskapet var bra, men det ble knust av dødsfall. Jeg ble på landsbygda et par år, så kom jeg hit til Kozeba for ti år siden... Livet er ikke som da jeg var gift. Det er ikke like attraktivt. Men jeg klarer meg bra, og jeg er fri for lån. Jeg har levd på korn og dyr som jeg hadde fra ekteskapet. Jeg lever fremdeles på det nå, og jeg bruker fremdeles grønnsaksjorda vi hadde. Det hjelper meg økonomisk.²⁴⁹

Sett bort fra osiale og biologiske aspekt, var ekteskapet som «institusjon» først og fremst en økonomisk union. Gjennom ekteskap opprettet man ikke bare eget hushold, men en egen produksjonsenhet. Man oppnådde slik økonomisk selvstendighet og ble på mange måter «myndiggjort» gjennom sitt første ekteskap. Resurser bygd gjennom ekteskap fungerte som

²⁴⁶ Asress Andalew, intervju 69, bok 1, side 143.

²⁴⁷ Se også Bauers (1973: 114,133) studie fra Tigray.

²⁴⁸ Jfr. Bauer (1973:83-84), som viser til ekteskapet som den første husholdsfasen hos Inderta i Tigray.

²⁴⁹ Aslaku Tasewu, intervju 60, bok 1, side 107.

en personlig kapital. Kvinner og menn kunne slik, som Pankhurst (1992:102) uttrykker det, gjøre «karriere» gjennom ekteskap. Slik hadde Aslaku, ti år etter ektemannens død, tilgang til ressurser fra sitt ekteskap.

Ressurser skapt gjennom ekteskapet utgjorde selve grunnlaget for å etablere kvinnestyrte hushold på landsbygda. Det fantes ikke noen ugifte husholdsoverhoder, verken kvinner eller menn (MF 2007). Ugifte kvinner og menn ble enten del av familiens hushold, eller de flyttet til urbane senter. Enslige kvinner på landsbygda var enten skilte eller enker og hadde vært gjennom ett eller flere ekteskap. Ugifte kvinner var kun å finne i byen der de var den minste gruppen (MF 2007). Uten eiendom og ressurser skapt gjennom ekteskap var det ikke grunnlag for å skape et levebrød på landsbygda.

Til tross for, eller kanskje nettopp på grunn av, ekteskapets sentrale betydning, var det en relativt ustabil institusjon. Virkeligheten for mennesker i Kozeba var preget av en rekke utfordringer. Dødsfall og skilsmisser brøt ofte opp ekteskap, og ikke alle ønsket å gifte seg eller fikk muligheten til det. Individuelle behov kunne også bli viktigere å ivareta enn ekteskapet. Ekteskap var slik preget av variasjon og mangfold mer enn av regler og normer.

Skilsmisse

Skilsmisse var vanlig på landsbygda og ikke forbundet med stigma, og majoriteten av de enslige kvinnene i var skilt (MF 2007). Selv om et varig og stabilt ekteskap ble framstilt som ideelt i Kozeba, var det ikke alltid mulig, og det så ut til at flertallet av ekteskap endte i skilsmisse. I Kamara hadde syv av tretten hushold en eller flere skilsmisser bak seg, og det var ikke usannsynlig at statistikken vil gå opp etter hvert. Skilsmisse fungerte som en del av ekteskapet som institusjon, og gjentatte ekteskap og skilsmisser var vanlig slik vi så i tilfellet til Kasa. Kvinner og menn hadde lik rett til å initiere skilsmisse, som kort sagt var knyttet enten til følelsesmessige eller til økonomiske klagemål.

Økonomiske klagemål var relatert til en rekke omstendigheter som kunne ramme husholdets arbeidskapasitet eller inntekt. Disse kunne dreie seg om fattigdom, matmangel, sykdom, alderdom, eller ufornuftig bruk av husholdets ressurser. Slike faktorer ville på sikt tære på husholdets ressurser, og ektepar kunne slik velge eller bli tvunget til å skilles. **Zewalo Tadesse** fra Kamara fortalte hvordan hennes andre ekteskap hadde endt som resultat av tørkekatastrofen i 1984. Zewalo flyktet til Belesa sammen med sin slekt i søken etter nødhjelp, mens hennes mann dro til et annet område med sin familie.²⁵⁰ Ofte kunne det synes

---

²⁵⁰ Zewalo Tadesse, intervju 106, bok 3, side 62.

Levebrød gjennom ekteskap, skilsmisse og husholdsfaser

tryggere for begge parter å søke tilbake til egen slekt under krisetider, slik som i Zewalo's tilfelle.

Flere andre kvinner og menn fortalte også hvordan kriser eller fattigdom hadde ført til skilsmisse. En av disse var førti år gamle **Fentanesh Beyabejne** fra Lei Chabie, som forklarte hvordan dårlige avlinger og matmangel til slutt gjorde at hun og mannen skilte lag:

Jeg og min andre mann levde bra sammen. Vi ble skilt på grunn av problemer med jorda. Han sa: Hva skal vi spise? Gå tilbake til ditt land, og jeg vil dra til mitt.²⁵¹

I tilfeller med kriser eller dersom hushold ikke klarte å produsere nok inntekt, kunne ektepar slik bli tvunget til, eller velge, å bryte opp for å «søke lykken» på andre hold. I Fentanesh' tilfelle dro hun tilbake til sin hjemgrend der hun hadde slekt og familie. Hun begynte å drive handel, hennes sønner tok over jordbruksarbeidet, og hennes datter som jobbet som lærer hjalp henne nå økonomisk. Hennes eksmann hadde reist i søken etter arbeid.²⁵²

Sykdom og alderdom var også faktorer som på sikt ville tære på ressursene gjennom manglende arbeidskapasitet. Med mindre man hadde tilgang til en annen voksen mann eller kvinnes arbeidskapasitet, ville man på sikt tape inntekt i jordbruket eller slite med den daglige driften av husholdet. Skilsmisse innebar at partene tok egen eiendom ut av ekteskapet og delte felles eiendom. Slik kunne man ta kontroll over egne ressurser, og søke hjelp på forskjellige hold. **Zewalo** fra Kamara fortalte hvordan hennes tredje ekteskap endte som følge av dårlige helse:

Det er vanskelig for både kvinner og menn å være alene på landsbygda, så tanken bak mitt siste ekteskap var å dyrke jorda sammen for å få nok korn. Men helsa vår var dårlig og vi klarte ikke å jobbe hardt nok for få noe fra jorda, så vi ble skilt etter noen få år... Siden har min sønn dyrket jorda.²⁵³

Zewalo og hennes mann hadde ikke styrke til å jobbe tilstrekkelig med jordbruket og slet med økonomien. Etter skilsmissen søkte Zewalo heller støtte gjennom sine barn og sosiale nettverk. Hennes voksne sønn overtok jordbruksarbeidet, og hennes barnebarn hjalp henne i husholdet. Hun og hennes tredje mann hadde et kort ekteskap og ingen felles eiendom eller barn, og det var nok slik også enklere for dem å skille lag og søke et bedre levebrød på hver sin kant.

Førtifem år gamle **Asress Andalew** fra Tach Chabie var et annet eksempel. Hun skilte seg fra sin andre ektemann da han ble alvorlig syk og sengeliggende:

---

²⁵¹ Fentanesh Beyabeine, intervju 64, bok 1, side 123.

²⁵² Fentanesh Beyabeine, intervju 64, bok 1, side 122-126.

²⁵³ Zewalo Tadesse, intervju 106, bok 3, side 64-65.

Levebrød gjennom ekteskap, skilsmisse og husholdsfaser

Etter seks års ekteskap ble mannen min alvorlig syk. Jeg så at han ikke kom til å bli bedre, så jeg skilte meg og kom hit. Nå har jeg vært *galemota* [enslig] i seks år. Det var bedre å være gift, men jeg har det ikke så dårlig nå. Jeg har jorda mi, og mine sønner dyrker den for meg.²⁵⁴

Mannen hennes kunne ikke lengre drive jordbruket og Asress visste at dette på sikt ville gå ut over økonomien. Hun trodde ikke mannen kom til å bli frisk og valgte å forlate ekteskapet heller enn å risikere å tære på resterende ressurser. Ekteskapet hadde vart relativt kort tid, de hadde ingen barn sammen og få felles økonomiske ressurser. Asress hadde ikke etablert viktige relasjoner i hans hjemgrend, og det var derfor liten grunn til å bli værende. Tilbake i Tach Chabie hadde hun et godt nettverk og her lå jorda hennes. Etter skilsmissen tok hennes to voksne sønner fra første ekteskap over jordbruksarbeidet. Ved å skille seg søkte hun slik å ivareta sine ressurser og sin fremtid.

Førti år gamle **Awetu Kbret** fra Lei Chabie var et annet eksempel på hvordan langvarig sykdom kunne føre til skilsmisse. Awetu ble alvorlig syk og sengeliggende over en lengre periode, og ba til slutt selv om skilsmisse i håp om å få bedre hjelp tilbake hos sin egen slekt. Awetu forklarte:

Jeg var syk lenge. Mannen min bar meg til klinikken i Kozeba, men jeg ble ikke bedre. Han forsøkte å hjelpe meg, men han visste ikke bedre. Han er bonde og var på markene hele dagen... Til slutt ba jeg han ta meg til min familie, og vi skilte oss. Jeg ville heller være hos min slekt som kunne hjelpe meg bedre. De tok meg til sykehus i Sekota. Jeg var der i to måneder, og til slutt ble jeg frisk. Etter at jeg ble frisk, dro jeg til min mann for å hente tingene mine, og da så jeg at han hadde giftet seg på nytt. Jeg ville ha ventet på han om han ble syk. Men han visste ikke om jeg kom til å bli bedre.²⁵⁵

Tilbake hos sin egen slekt hadde Awetu flere nære relasjoner som ville bidra med bedre støtte og hjelp. Ved å initiere skilsmisse søkte Awetu slik å ivareta sin egen helse. Hennes eksmann, i likhet med mange andre, så på sin side ikke annen utvei enn å gifte seg på nytt. Skilsmisse og eventuelt omgifte kunne slik være en måte å bedre sine muligheter til å skape et levebrød, både for kvinner og menn. Det dreide seg om å ivareta både viktige økonomiske så vel som sosiale ressurser, og slik sitt eget levebrød.

Økonomiske klagemål kunne også være relatert til ufornuftig bruk av ressurser. Slike aspekt ville ikke bare skape økonomiske problemer, men ofte også mistillit, siden begge hadde eierskap til ressursene og rett til å avgjøre hvordan ressurser skulle benyttes. Dette er med på å illustrere hvordan økonomiske og emosjonelle klagemål ikke nødvendigvis var adskilte.

---

²⁵⁴ Asress Andalew, intervju 69, bok 1, side 143-144.

²⁵⁵ Awetu Kbret, intervju 66, bok 6, side 221-122.

Asnake Tadesse fra Kamara fortalte hvordan hans fjerde ekteskap slik endte i skilsmisse:

Min siste kone var mye yngre enn meg. Jeg kunne ikke gi henne noen ordrer. Hun bestemte alt og var 110 % over meg. Vi ble skilt siden hun ville bruke mye av kornet vårt til en fest ved hennes hjemsted og truet med skilsmisse dersom jeg nektet henne... Jeg så at hun ikke hadde intensjoner om å bli hos meg, så jeg ba henne dra. Nå vil jeg finne en kone nærmere min egen alder og håper vi kan dyrke jorda og leve bedre sammen.²⁵⁶

Asnake mente kona sløste med husholdets knappe ressurser og mistenkte at hun ikke hadde verken ekteskapets eller husholdets beste i tankene. Han skilte seg slik for å finne en kone som han kom overens med og som han håpet å skape en framtid sammen med.

Selv om inngåelse av ekteskap først og fremst var preget av økonomiske hensyn, var skilsmisse ofte et resultat av emosjonelle klagemål. Disse var ofte knyttet til utroskap, manglende kjærlighet, og til bruk av vold. Utroskap var først og fremst et klagemål for kvinner. I de fleste tilfeller dreide det seg om gifte menn som innledet forhold til enslige kvinner, ofte ved å oppsøke de mange øl-hus i landsbyen eller andre urbane senter. Menn kunne være involvert i lengre forhold, eller oppsøke kortvarige forhold med enslige kvinner eller prostituerte i landsbyen. De brukte ofte penger på sine elskerinner, i form av gaver, økonomisk støtte eller ved å drikke i øl-hus i landsbyen. En utro mann brukte slik både tid og ressurser utenfor husholdet og rammet slik sin kone følelsesmessig og husholdet økonomisk. Slik gikk ofte emosjonelle og økonomiske klagemål hånd i hånd. Dette medførte krangel og problemer, og var ikke sjelden knyttet til bruk av vold og alkoholproblemer. **Argasewo Alene*** fra Kamara beskrev hvordan hun skilsmissen fra sin tredje og siste ektemann slik:

Min tredje mann var ikke en bra mann. Vi hadde begge bragt to kyr inn i ekteskapet da vi giftet oss, men når kyrne fikk kalver solgte han dem og drakk for pengene. De andre bøndene hakket og grov, men han likte aldri å jobbe. Han gjorde ikke noe for husholdet, så det var ikke noe liv med han. Til å begynne med forlot han i alle fall ikke huset, så jeg ble hos han fordi han var far til barna, og jeg følte meg bundet. Men etter at vi fikk vår tredje sønn ble hans oppførsel verre og verre, og han brydde seg ikke om meg. Han gikk til prostituerte, og drakk og slo meg når han kom hjem om kveldene. Jeg ba han slutte, men det hjalp ikke. En dag da jeg var på markedet, så jeg han der. Han hadde solgt enda kalv. Jeg ble sint og spurte hvorfor, men han bare kom med unnskyldninger. Dette ble for mye for meg, så jeg tilkalte *shimaglie* [«elders»], og sa at jeg ville skilles og dele dyrene våre. Han fikk ei ku, og jeg fikk en ku samt den siste kalven siden han allerede hadde solgt en kalv og brukt pengene. Livet er selvfølgelig mye bedre etter skilsmissen. Økonomien er bedre nå, og jeg vet hva jeg kan forvente. Jeg har frihet og slipper å være ulykkelig på grunn av det han gjorde mot meg.²⁵⁷

Argasewo hadde fryktet en tilværelse alene siden hun var fattig og hadde dårlig tilgang til ressurser i sin hjemgrend, men til slutt så hun ikke noen annen utvei enn skilsmisse da hennes

²⁵⁶ Asnake Tadesse, intervju 104, bok 3, side 55-56.

²⁵⁷ Argasewo Alene, intervju 85, bok 2, side 4-6.

Levebrød gjennom ekteskap, skilsmisse og husholdsfaser

mann satte deres økonomiske levebrød på spill. Argasewo hadde det bedre etter skilsmissen da hun selv styrte sin økonomi og hadde kontroll over både husholdets ressurser samt emosjonelle aspekt av sitt liv.

Emosjonelle klagemål var i seg selv grunn nok til skilsmisse for trettifem år gamle **Mama Dessalegn**. Hun ville ikke leve i et ulykkelig ekteskap, og skilte seg relativt raskt etter mannens utroskap:

Jeg var gift i ti år. Jeg og min mann passet godt sammen. Vi fikk fem barn og levde et bra liv. Men så etter ni år sammen ble han *shermuta*.²⁵⁸ Han leide en tjener til meg, og dro selv til landsbyen for å være med andre kvinner. En av dem var hans *woshimma* [elskerinne]. Han oppførte seg som en prostituert. Vi kranglet mye, og jeg følte meg veldig dårlig av å sitte og vente på han, så jeg skilte meg etter et år. Vi delte alt vi hadde likt, og så dro jeg til byen. Jeg tenkte at jeg kunne få et bedre liv her. Takk til gud så går det bra. Helsa er bra og livet er bra. Jeg skal ikke klage. Men økonomien kan ikke sammenlignes med da jeg var gift. Vi var rike og hadde mer enn vi trengte.²⁵⁹

Mama Dessalegn valgte skilsmisse heller enn å leve med en utro mann. Mama var relativt velstående mens hun var gift, og skilsmisseoppgjøret hadde gitt henne relativt god tilgang til ressurser. Hun var ikke interessert i et nytt ekteskap og flyttet fra Lei Ebela der hun hadde bodd gjennom ekteskapet, til landsbyen i søken etter et bedre levebrød for seg selv og sine barn.²⁶⁰

Skilsmisse dreide seg slik om både kvinner og menns følelser og økonomi. Det handlet om å klare sitt levebrød, samtidig som man søkte å ivareta egne ressurser og interesser så godt som mulig. Valg i etterkant av skilsmisse var i sin tur preget både av forskjellige muligheter og tilgang til ressurser, samt av egne ønsker og ambisjoner.

Motstandsdyktige ekteskap

Til tross for store klagemål kunne ekteskap allikevel vare lenge og endte ikke nødvendigvis i skilsmisse. Skilsmisse var ikke nødvendigvis en enkel beslutning og kom an på hvor mye en hadde investert i ekteskapet gjennom både tid og ressurser. Lengre ekteskap med felles barn, eiendom og ressurser gjorde at mer kunne stå på spill ved å bryte opp. Slike ekteskap var typisk mer motstandsdyktige i forhold til skilsmisse og kunne gjøre at både kvinner og menn ble værende i problematiske ekteskap.

---

²⁵⁸ *Shermuta* = utroskap/ promiskuitet /prostituasjon.

²⁵⁹ Mama Dessalegn, intervju 58, bok 6, side 115-116.

²⁶⁰ Mama Dessalegn, intervju 58, bok 6, side 115-121.

Levebrød gjennom ekteskap, skilsmisse og husholdsfaser

Som vi så tidligere ble **Argasewo*** lenge i sitt siste ekteskap, trass i en vanskelig situasjon med både emosjonelle og økonomiske klagemål. Dette var det lengste og viktigste av hennes tre ekteskap. Det var her hun hadde sine barn, og hun hadde viktige økonomiske ressurser tilknyttet eksmannens hjemgrend. Dette skapte en motstandsdyktighet i ekteskap som slik kunne sette spesielt kvinner i en sårbar situasjon.

Destas Melkam* fra Kamara er et annet eksempel som illustrerer hvordan noen ekteskap var mer motstandsdyktige enn andre. Hun hadde seks ekteskap og skilsmisser bak seg. I Destas tilfelle var felles velstand og barn en viktig faktor for at hennes andre ekteskap ble langvarig, til tross for store emosjonelle og økonomiske klagemål. Dette forble det lengste og viktigste av hennes ekteskap. Destas og hennes mann, Mehari, hadde barn sammen, og det var i dette ekteskapet de bygde opp sin velstand. Til tross for at de begge hadde klagemål mot hverandre, ble de sammen i femten år, de fleste problemfylte. Destas fortalte:

Mitt andre ekteskap varte i femten år. Vi fikk jord ved jordfordelingen, og vi ble rike sammen. Til å begynne med levde vi bra sammen, men så fikk han smaken på *shermuta*. Han hadde en elskerinne i landsbyen og stjal korn fra sitt eget hus for å gi til henne. Vi kranglet ofte om dette og han begynte å slå meg. Jeg følte meg sur, så han ga meg min del og dro tilbake til min slekt. Mannen min sendte *shimaglie*, og min onkel forhandlet med han og så han slutte å slå, så jeg dro tilbake. Jeg ville være med han på grunn av barna. Men vi kranglet mye, og til slutt endte det med skilsmisse.²⁶¹

Mehari Asefa*, Destas eksmann fra Tadesh, hadde også klagemål mot Destas:

Jeg ble skilt fra min forrige kone [Destas] siden hun var syk rundt underlivet og alltid klaget over hodepine, ryggmerter og annet. Det var jeg som hentet vann og laget kaffe, og kornet ble malt av en annen kvinne mot betaling. På grunn av alt dette hadde jeg en elskerinne byen, og Destas klaget alltid på det og kalte meg ekstravagant. Til slutt kom spørsmålet om skilsmisse opp. Vi hadde sytti geiter og får, to esler, fire okser, to kyr, to kalver og flere bikuber, og vi delte alt likt. Jeg tok min del inn i mitt nye ekteskap, og min nye kone bragte kun en ku og syv sauer. Jeg var rik i mitt forrige ekteskap. Nå har vår velstand blitt redusert på grunn av tørke og sykdom, og livet har blitt vanskelig, men jeg er lykkelig med min nåværende kone og rik på kjærlighet.²⁶²

Destas og Mehari hadde mye investert i sitt ekteskap gjennom felles jord og barn. Sammen hadde de skapt en større økonomisk velstand enn de fleste. En skilsmisse ville få konsekvenser for dem begge blant annet da denne velstanden ville bli delt. Dette bidro typisk til at parter holdt sammen lenge til tross for store problemer.

Destas fem andre ekteskap hadde endt raskt etter at forskjellige klagemål oppsto. Disse ekteskapene var alle relativt kortvarige, det var lite tid og ressurser investert, og veien til skilsmisse var langt kortere når problem oppsto. Selvstendighet og kontroll over egne

²⁶¹ Destas Melkam, intervju 88, bok 2, side 29-32.

²⁶² Mehari Asefa, intervju 127, bok 6, side 4.

ressurser var høyt verdsatt, og oftest viktigere enn ekteskap som en ikke anså som «produktive». Desta forklarte:

Mitt første ekteskap varte kun ett år. Jeg fikk en datter, men vi ble skilt på grunn av uenigheter mellom våre familier... Mitt tredje ekteskap varte kun ett år. Min datter ble skilt og hadde fått et barn, og min nye mann ønsket ikke å forsørge dem eller gi henne *maja* [medgift] til hennes nye ekteskap, så jeg forlot han. Så ble jeg spurt av en annen mann om ekteskap. Slektninger rådet meg til å gifte meg, og jeg dro til han. Men jeg ble bare et halvt år, stedet var ikke bra og mannen var for gammel. Han ville bli med meg hit, men jeg sa nei. Det har vært tre ekteskap til, men de varte bare noen måneder, så de var ikke viktige... Til nå har jeg aldri funnet den rette, så jeg vil heller være alene. Jeg har mine egne rettigheter, så det er bedre å være alene enn med en dårlig mann. Jeg kan gjøre hva jeg vil, ta mine egne avgjørelser og føle meg fri.²⁶³

I motsetning til Destas ekteskap med Mehari, var de resterende fem ekteskapene lite motstandsdyktige. I disse ekteskapene var det verken felles barn og eiendom, og heller ikke velstand av betydning. Uten kjærlighet eller velstand var veien til skilsmisse kort, og en kunne søke bedre muligheter på andre hold. Slike muligheter kunne være nye ekteskap, sosiale nettverk, kontroll over egne interesser, og selvstendighet, slik Desta til slutt valgte. Ved å skille seg og forbli enslig hadde hun full kontroll over sine økonomiske ressurser, hun kunne ivareta en nærmere kontakt med slektninger i Kamara og søke hjelp gjennom disse, og hun følte en større frihet over sitt liv. Det handlet om å vurdere ens beste muligheter, og ivareta økonomiske så vel som sosiale og emosjonelle interesser. Slik kunne selvstendighet være et bedre alternativ enn et dårlig fungerende ekteskap.

De mest motstandsdyktige ekteskap overvant ofte de fleste utfordringer. **Addey** i Kamara hadde tatt vare på sin blinde ektemann i snart ti år. Dette var deres første ekteskap, de hadde voksne barn som var etablert i grenda, og de hadde opparbeidet alle sine ressurser sammen. De hadde nådd en alder der nye ekteskap heller ikke var et alternativ. Det var aldri et alternativ for Addey å skille seg eller dra tilbake til egen slekt. Gjennom et langt ekteskap hadde Kamara blitt like mye hennes egen hjemgrend, og det var her hun hadde sine ressurser. Hun hadde sitt sosiale nettverk her gjennom et langt liv, og hun hadde barn og barnebarn som var bosatt her og kunne bidra med støtte og hjelp i jordbruket.

Skilsmisseprosessen

En skilsmisse begynte oftest med forsøk på forhandling mellom de to partene gjennom familiemedlemmer eller *shimaglie* [elders]. Gjentatte separasjoner og gjenforeninger var ikke uvanlige før et ekteskap eventuelt endte med skilsmisse. Trettito år gamle **Telemma Takele**

---

²⁶³ Desta Melkam, intervju 88, bok 2, side 33-35.

Levebrød gjennom ekteskap, skilsmisse og husholdsfaser

fra Tadesh hadde forlatt sin mann seks ganger før skilsmissen til slutt så ut for å være endelig.

Telemma fortalte:

Jeg skilte meg siden mannen min slo meg som om det var hans jobb... Han var som et dyr, og jeg ble sint og forlot huset. Mine slektninger ba han slutte, men han skyldte på meg og sa at jeg fornærmet han og svarte han dårlig... Han ville være sjefen, så derfor slo han... Jeg har forlatt han seks-syv ganger i løpet av fem år. Hver gang ba han meg komme tilbake gjennom *shimaglie*, og jeg dro tilbake siden vi har barn sammen... Hver gang har jeg tatt med meg mine ting og dratt hit til min mor.²⁶⁴

Telemmas mor, sytti år gamle Bayesh Chekole, var tilstede og skjøt inn:

Ja, det kan nok stemme at hun har skilt seg seks-syv ganger. Hun skiller seg cirka hver sjetten måned. Hun fornærmet han alltid, så det er hennes egen skyld. Bare vent; hun drar nok tilbake snart.²⁶⁵

Telemma protesterte:

Nei har jeg sagt! Slutt å si det. Du vet han allerede har sendt *shimaglie*, og jeg har sagt nei. Jeg kommer aldri til å forsones med han igjen! Når kornet er sanket drar jeg til landsbyen og begynne å selge *cillit* [lokalt øl]... Jeg kan skape bedre inntekt der, så jeg vil jobbe og leve mitt liv der.²⁶⁶

I tilfeller med forhandlinger var kvinner de som dro, og menn de som sendte *shimaglie* for å forhandle.²⁶⁷ Helen Pankhurst (1992:117-118) viser til hvordan slike forhandlinger der kvinner forlot menn, kunne være et middel for å fremme sine klagemål. Dette syntes å ha vært et aspekt av Telemmas mange separasjoner med sin eksmann. Forhandlinger bar imidlertid ikke alltid frem og endte ofte i skilsmisse.

Når avgjørelse om skilsmisse var endelig, ville eiendeler deles ved hjelp av familiemedlemmer og i henhold til eventuelle avtaler inngått mellom partene og deres familier i forkant av ekteskapet. Kvinner og menn jeg snakket med i Kozeba forklarte skilsmisseoppgjøret på samme måte. Kort sagt foregikk det slik at eiendom som var tatt med inn i ekteskapet ble tatt med ut igjen, og verdier opparbeidet sammen ble delt likt. Jord som ble tildelt hushold fra statens jordfordeling ble slik delt likt, og jord og husdyr tildelt partene fra egen familie fulgte med eieren ut av ekteskapet ved skilsmisse. Avkom av husdyr gjennom ekteskapet ble også delt likt siden begge hadde matet og stelt med dyrene.

Debsa Beyeneh fra Lei Ebela beskrev sitt skilsmisseoppgjør:

Jeg hadde min jord som jeg fikk fra min far i *maja*, og han hadde sin jord. Vi delte dyrene vi hadde og kornet vi hadde høstet, og så kom jeg hit til Lei Ebela. Her har jeg min egen slekt.²⁶⁸

²⁶⁴ Telemma Takele, intervju 47, bok 6, side 161-162.

²⁶⁵ Bayesh Chekole, i Telemma Takele, intervju 47, bok 6, side 162

²⁶⁶ Telemma Takele, intervju 47, bok 6, side 162

²⁶⁷ Se også Pankhurst (1992:117-118)

²⁶⁸ Debsa Beyeneh, intervju 77, bok 1, side 182.

Kvinner fikk oftest hjelp av en mannlig slektning, naboer eller *shimaglie*, som hjalp partene med å dele eiendom likt. Menn hadde ofte mer erfaring med å representere hushold utad og forhandle i eventuelle konfliktsaker. Kvinner tilkalte derfor ofte sin far, bror, onkel eller sønn for å bistå i forhandlingene ved skilsmisseoppgjør. Dette siden kvinner oftest var bosatt i mannens hjemgrend og søkte hjelp til å sikre en rettferdig deling av ressursene. Debsa Beyeneh fortalte videre om sin skilsmisse:

Mannen min var *shermuta*. Han gikk til prostituerte. Jeg prøvde å snakke til han, men han sluttet ikke. Jeg ba han hente min far og *shimaglie*, og naboer ble samlet og spurte hva som var problemet. Jeg fortalte om hans oppførsel. De prøvde å forhandle for å forhindre skilsmisse, men jeg hadde prøvd mitt beste så jeg ville ikke mer.²⁶⁹

Etter en skilsmisse ville den av partene som ikke hadde slektskapsforbindelse i landsbyen i de fleste tilfeller dra tilbake til sin hjemlandsby. Som vi har sett tidligere, var det oftest kvinner. Tilgang til sosialt nettverk gjør at det oftest var mer gunstig å flytte nær egen slekt, ofte i påvente av nytt ekteskap slik som i Debsas tilfelle. Ved å flytte tilbake til sin hjemgrend, var kvinner tilgjengelig for nye friere.

Skilsmisseprosessen var også knyttet til individuelle omstendigheter. **Argasewos*** tilfelle kan være med på å belyse dette. Hun tilkalte sine nærmeste naboer i Kamara, sin tante og onkel, da hun skilte seg, og ved hjelp av dem og mannens familie ble de enige i å skilles og dele sin eiendom. Argasewo bodde som vi har sett fremdeles i eksmannens hjemgrend til tross for en konfliktfylt skilsmisse. Dette for å få tilgang til både økonomiske og sosiale ressurser der.²⁷⁰

Skilsmisseoppgjør syntes i de fleste tilfeller å være relativt uproblematisk, selv om uenighet om eiendom også trolig forekom. Sosiale nettverk syntes å være viktig i konflikter. Det kan slik tenkes at både kvinner og menn som ikke hadde mannlig slekt som kunne forhandle på deres vegne under en konfliktfylt skilsmisse, kunne komme dårligere ut av et skilsmisseoppgjør. **Desta Melkam*** fortalte i den sammenheng hvordan hun hadde vært bekymret for skilsmisseoppgjøret, før skilsmissen fra sin andre ektemann Mehari Asefa,* etter at faren og en av hennes onkler døde. Da hennes siste gjenlevende onkel ble syk, tenkte hun at det var bedre å skille seg innen han døde, for å sikre seg sin rettmessige del av felles eiendom.²⁷¹

Jeg og min mann var blitt rike sammen og hadde mange dyr. Jeg ba han hente min onkel, og vi delte alt likt, landet vi fikk ved jordomfordelingen og dyrene vi hadde

²⁶⁹ Debsa Beyeneh, intervju 77, bok 1, side 182.

²⁷⁰ Argasewo Alene, intervju 85, bok 2, side 1-10.

²⁷¹ Desta Melkam, intervju 89, bok 2, side 41.

sammen... Ved alle mine skilsmisser har vi begge tatt med oss det vi hadde fra tidligere ekteskap, og vi har delt det vi skapte sammen.²⁷²

Destas øvrige ekteskap hadde vært kortvarige og uten nevneverdige felles ressurser, og skilsmisseoppgjørene hadde vært uproblematisk. Destas var imidlertid den eneste kvinnen som bragte dette dilemma på bane, og situasjonen kunne slik være situasjonsbetinget og preget både av en lengre konflikt og Destas daværende mangel på nær familie som ville tatt opp en slik kamp på hennes vegne.

Et annet eksempel er **Kifle Werku**. Han var opprinnelig fra Gondar men bodde nå i landsbyen. Han fortalte hvordan hans manglende sosiale nettverk gjorde at kona endte opp med det meste av deres eiendom i en konfliktfylt skilsmisse.

Jeg dro kun med mine klær og noen få eiendeler. Hun fikk alt vi eide sammen. Jeg vil aldri dele noe med henne igjen.²⁷³

I begge tilfeller er manglende data fra de andre partene i skilsmissen med på å begrense et mer helhetlig bilde av virkeligheten, men det kan tenkes at slike dilemma ikke først og fremst var «kjønnsbetinget», men i større grad dreide seg om tilgang til sosiale nettverk som hadde mulighet til å ta opp kampen under konflikter.

Disse to beretningene om urettferdige skilsmisseoppgjør var en kontrast til normen. I Kozeba lot det til at normen var at både naboer, storfamilie og sosiale nettverk ville være involvert under skilsmisse og at begge parter fikk støtte til et rettferdig oppgjør. De fleste hadde relativt brede sosiale nettverk og det syntes slik å være få muligheter til å svindle til seg en urettmessig andel i et skilsmisseoppgjør. Knapphet på ressurser var et problem for de fleste, og en rettmessig fordeling av felles ressurser syntes å bli sett som normen. Selve skilsmisseprosessen var kanskje mindre preget av normer, og mer tilpasset individuelle situasjoner.

Kjønnsrelaterte klagemål og aspekt

Kvinner i Kozeba initierte skilsmisse på lik linje med menn. Kvinner hadde imidlertid større følelsesmessige klagemål enn menn i ekteskap. Vold og utroskap var ikke akseptert men heller ikke fordømt, og det gikk stort sett ut over kvinner.²⁷⁴ Pankhurst (1992:115-116) viser til at menn først og fremst klaget over kvinner som ikke utførte sine plikter eller adlød deres ordre, mens kvinners klagemål dreide seg om utroskap, vold, lite deltagelse i avgjørelser,

---

²⁷² Destas Melkam, intervju 88, bok 2, side 34.

²⁷³ Kifle Werku, intervju 141, bok 6, side 292.

²⁷⁴ Habtamu Wondimu et al. (2004) viser i sin studie fra Wag Hemra til at menn også, dog i langt mindre omfang, ble utsatt for vold av sine koner. Dette er imidlertid et tema denne studien mangler data på.

misnøye i forhold til økonomiske avgjørelser, neglisjering av hushold, eller dårlig relasjon til mannens slekt, som også oftest er hennes naboer. Dette stemte til en viss grad med kvinners klagemål i Kozeba, men manglende deltagelse i avgjørelser ble sjelden nevnt som årsak til skilsmisse blant kvinnene i Kozeba. Og også menn kunne ha både emosjonelle og økonomiske klagemål, som vi så i Asnakes og Mehari Asefas* tilfelle.

Høye skilsmisserater og kvinners initiering av skilsmisse i Kozeba kan på den ene siden reflektere kvinners mange klagemål innen ekteskap, men på den andre siden belyser de også deres rett til å bryte ut av ekteskapet og slik søke et bedre levebrød. Pankhurst (1992:118-119) ser dette aspektet i sammenheng med både kvinners makt og misnøye, og viser til hvordan høye skilsmisserater reflekterer kvinners makt til å forlate et forhold i søken etter noe bedre, samt deres misnøye som resultat av stress, fattigdom eller undertrykkelse. Dette kan sies å være sant også for kvinner i Kozeba. De brukte sin rett til skilsmisse både til å bedre sitt levebrød og til å ivareta egne emosjonelle eller økonomiske interesser.

Utroskap, vold eller neglisjering av hushold var vanlige og godtatte årsaker til skilsmisse i Kozeba, og ikke ugyldige unnskyldninger som Alula Pankhurst (1992:247) viser til. Dette kunne også gjøre at foreldre tok sin datter ut av ekteskap. I Tarel Belay's tilfelle førte hennes utro og sløsete ektemanns oppførsel til at hennes far ba henne skille seg, og han gav henne et hus på sin eiendom i Dibla.²⁷⁵ Wago Atena fra Kamara uttrykte følgende, i likhet med mange andre menn og kvinner:

Utroskap vil føre til at det alltid er konflikter, men hun kan skille seg. Hvis hun er sterk, skiller hun seg. Hvis ikke blir hun og håper mannen vil endre sin oppførsel.²⁷⁶

Mellom ekteskap og hushold

Etter skilsmisse eller en ektefelles død var både kvinner og menn i en fase mellom hushold eller ekteskap. I påvente av nytt ekteskap eller etablering av eget hushold var enslige kvinner ofte bosatt hos slektninger i kortere eller lengre tid. Som vi har sett før var Desta i Kamara bosatt i sin kusines hushold i påvente av å etablere sitt eget hushold. Trettito år gamle **Telemma Takele** fra Tadesh var et annet eksempel. Hun ønsket ikke nytt ekteskap etter sin tredje og foreløpig siste skilsmisse, men ville heller etablere sitt eget hushold i landsbyen med sine seks barn. Inntil videre bodde hun hos sin enslige mor. Telemma fortalte:

Jeg vil dra til byen så snart avlingene er høstet. Det er bedre i byen, der kan man jobbe og få bedre inntekt. Jeg vil selge øl, og hvis jeg får profitt, kan jeg selge te og mat og skape et bedre liv for meg og barna mine... Jeg kjenner andre kvinner som har dratt til byen. De sier livet der er bedre enn fattigdommen på landsbygda. Ekteskap er bra,

²⁷⁵ Tarel Belay, intervju 26, bok 6, side 70-78.

²⁷⁶ Wago Atena, intervju 117, bok 4, side 9.

Levebrød gjennom ekteskap, skilsmisse og husholdsfaser

men jeg kunne ikke leve med dem, så nå foretrekker jeg å være alene og jobbe for å forsørge barna og meg selv. Jeg liker å ha mitt eget hjem. Etter mitt andre ekteskap var jeg *galamota* [enslig] i seks år. Da levde jeg her i Tadesh i eget hushold med barna mine.²⁷⁷

Telemma var som vi har sett ikke interessert i et nytt ekteskap på dette tidspunkt, og hun ønsket ikke lengre et liv som bondekone på landsbygda. Hun ville heller etablere sitt eget hushold i landsbyen, og så bedre muligheter for å forsørge seg og barna sine der. Inntil videre bodde hun hos sin enslige mor i påvente av å skape sitt eget hushold i landsbyen.

Tjue år gamle **Abenet Tesfaye** fra Lei Ebela var et annet eksempel. Hun hadde flyttet til bekjente i landsbyen, og jobbet på deres lille kafe. Hennes drøm var å treffe en mann hun kunne gifte seg med, men eventuelt ville hun på sikt etablere sitt eget hushold i landsbyen:

Jeg kommer fra Lei Ebela men ville dra til landsbyen for å jobbe. Landsbygda er ikke et bra sted å leve. Familien min var enige. Jeg fant et sted å jobbe selv og bor hos familien jeg jobber for. Jeg gjør husarbeid og selger te og *arake* [tradisjonell alkoholholdig drikk]. Hvis noen vil gifte seg med meg, vil jeg bli veldig glad og håper å leve livet mitt her. Mitt mål nå er å få mitt eget hus og begynne å selge *t'alla*.²⁷⁸

Telemma og Abenet var slik begge i en fase mellom hushold. Abenet håpet på å gifte seg, og var slik også i en fase mellom ekteskap.

I påvente av nytt ekteskap ville enslige kvinner bosette seg i sin hjemgrend, ofte i slektningers hushold, slik Desta Melkam fra Kamara hadde gjort mellom sine seks ekteskap. Slik gjorde de seg tilgjengelige for nye friere, og sosiale nettverk ville hjelpe i jakten på en ny partner. Skilte **Debsa Beyeneh** fra Lei Ebela ønsket som vi har sett tidligere et nytt ekteskap. Hun var i en fase mellom ekteskap, og var inntil videre etablert i sin hjemgrend Lei Ebela med sine barn. Hun ønsket et liv på landsbygda, med en bonde som kunne dyrke jorda og hjelpe henne og barna. For yngre kvinner som Debsa kunne omgifte være den beste måten for å skaffe seg et levebrød på landsbygda. Debsa forklarte.

Det er bedre å være gift for å få tak i ting, og det er bedre å være to om å tenke og planlegge for husholdet og ta vare på barna. Og mannen kan dyrke jorda. Om jeg var alene ville det vært enklere, men nå må jeg tenke for tre. Om man er to som tenker på familien har man større sikkerhet enn om man er alene.. Nå tenker jeg fra morgen til kveld. Jeg ville hatt mer frihet om jeg hadde en mann som hjalp til.²⁷⁹

Siden Debsa hadde to barn og hadde vært enslig i ett år ville hun etablere sitt eget hushold og hadde fått en hytte på sin families gårds plass. Det kunne ta tid før man fikk tilbud om ekteskap, eller «den rette» frier dukket opp. Hyttene var små og privatlivet verdsatt, og det var slik ofte ønskelig å bo i eget hus i påvente av et nytt ekteskap.

²⁷⁷ Telemma Takele, intervju 47, bok 6, side 173-178

²⁷⁸ Abenet Tesfaye, intervju 61, bok 1, side 111-114.

²⁷⁹ Debsa Beyeneh, intervju 77, bok 1, side 187.

Almaze Beyene, en tjuer år gammel skilt kvinne fra Lei Chabie, var et annet eksempel på dette. Hun ønsket nytt ekteskap siden hun hadde ambisjoner om en framtid på landsbygda. Hun ønsket å finne en mann til å dyrke jorda si. Inntil videre bodde hun i en liten hytte på gårdsplassen til sine foreldre:

Jeg var sytten da jeg ble gift men ble skilt etter bare fire måneder. Vi hadde begge behov for ekteskapet, men jeg ble syk rett etter at vi giftet oss. Familien min ba meg komme hjem til jeg ble bra, så jeg og min mann kom hit. Han var her i fire måneder, men han ville ikke være her lengre, og vi ble skilt. Jeg trenger å gifte meg igjen så snart jeg er helt frisk. Jeg vil ta vare på mine foreldre som begynner å bli gamle, så jeg trenger en bra mann, en flink bonde som kan dyrke jorda og få mer avling. Hvis man finner en bra ektemann, er det bedre enn å være alene.²⁸⁰

Almaze var ung, barnløs, hadde egen jord og livet foran seg. Hun hadde slik gode muligheter for nytt ekteskap. Hun var nå i en fase mellom ekteskap, men ville mest sannsynlig bli gift igjen. Kvinnestyrte hushold, i likhet med mannstyrte hushold, var altså ikke statiske enheter, men ble både etablert og brutt opp alt etter individuelle muligheter og ambisjoner. Deres valg dreide seg i denne sammenheng om tilgjengelige muligheter, ressurser, behov og ambisjoner for framtiden.

Tidlig ekteskap og endringsmønstre

Før var det vanlig å gifte bort jenter fra ti til femtenårsalderen. Tidlig ekteskap for jenter ble begrunnet av flere faktorer. Blant annet frykt for voldtekt eller seksuelle relasjoner som resulterte i barn utenfor ekteskap, og som igjen kunne føre til at jenta kunne ende opp som ugift. Det var også en ide om at jenta og gutten skulle «vokse sammen», eller enda viktigere, at jenta vokste sammen med gutten og hans familie, der hun kom til å være etablert. De fleste godt voksne kvinner jeg snakket med hadde blitt gift mellom tolv og femten. Ewalo fra Kamara, hadde vært bare tolv år, og andre hadde vært over tjuer år, slik som Fentanesh Beyabejne fra Lei Chabie.²⁸¹

Giftealderen hadde økt for både kvinner og menn den senere tid. Staten forbyr i dag ekteskap før fylte atten år, og ulovlige ekteskap kunne oppheves og straffes med bot. Loven kunne imidlertid være vanskelig å håndheve i praksis da noen giftet seg i skjul, manglende opplysning om jenters alder, eller jenters aksept for ekteskap. Jeg fikk allikevel høre historier om jenter som hadde anmeldt foreldrene til *qabale* kontoret i Kozeba og fått ekteskap opphevet. **Kasa Alemu***, lederen for kvinnegruppen i landsbyen, hadde i løpet av det siste året stoppet tre ulovlige ekteskap med jenter under atten, og nylig var det en femten år

²⁸⁰ Almaze Beyene, intervju 67, bok 6, side 227-228.

²⁸¹ Fentanesh Beyabejne, intervju 64, bok 1, side 122-126.

gammel jente som hadde anmeldt sine foreldre. De hadde blitt bøtelagt, og jenta gikk i dag på skole i landsbyen. Kasa fortalte at: «Dersom jenta er frivillig er det vanskelig å gjøre noe, men hvis ikke kansellerer vi ekteskapet».²⁸²

Likevel så giftealderen for jenter på landsbygda ut til å ligge mellom femten og atten år, og noe høyere i urbane områder. Gutter ble sagt å gifte seg fra atten til tjuefemårsalderen, men de syntes i realiteten å være noe eldre. Min folketelling viser til at det fantes svært få hushold med mannlige forsørgere under tjuefem år, men en stor andel fra slutten av tjuetårene og rundt tredve. Dette kan indikere at menn vanligvis ikke ble gift før i slutten av tjuetårene. Familiens behov for å beholde mannlige arbeidskraft gjennom voksne sønner i jordbruket, samt mangel på jord, kan være noe av årsakene til at menn giftet seg relativt sent.

Tidlig ekteskap kunne være en årsak til skilsmisse, slik vi så i Kanasesh Alemu* sitt første ekteskap. Andre som trettifem år gamle **Kasa Gebyawu** fra landsbyen, hadde nektet å gifte seg. Hun ble likevel gift to ganger, Kasa fortalte:

Jeg ble gift da jeg var tretten år gammel, men jeg ville ikke og dro straks hjem igjen. Så ble jeg gift igjen da jeg var fjorten, men jeg rømte igjen, og ekteskapet ble kansellert. Jeg ville rett og slett ikke gifte meg. Jeg ville heller bo i byen, og har vært enslig siden.²⁸³

Jenters unge alder ved første ekteskap ble begrunnet av samme årsaker i dag som før, bortsett fra faren for voldtekt, som synes å være langt mindre som følge av strenge straffer og skam. Sytten år gamle **Asafo Kabrate** fra Kamara fortalte om sin erfaring da hun ble gift for to år siden:

Det er kommet lov om at jenter ikke kan giftes bort før de er atten år, men de fleste gifter seg allikevel når de er mellom femten og atten. Jeg ble gift på tradisjonell måte da jeg var femten. Mannen min var tjuesyv eller tjuetåtte. Jeg kjente han ikke. Det var foreldrene mine som arrangerte ekteskapet. Da jeg kom hit var jeg lykkelig. Min familie var veldig fattig, så det var bedre å være her... Jeg kunne ha nektet å gifte meg, det er min rett. Mine foreldre ville gitt beskjed om at jeg ikke var villig til å gifte meg. Men jeg ville det, og familien min hadde overbevist meg om at det var det beste.²⁸⁴

Asafo kom fra en fattig familie. For en fattig jordløs jente som Asafo, kunne det å gifte seg tidlig synes som den beste mulighet for henne og hennes familie, siden de ikke hadde ressurser til å sende henne på skole, eller støtte henne økonomisk dersom hun skulle ende opp ugift.

---

²⁸² Kasa Alemu, intervju 136, bok 6, side 34-38.

²⁸³ Kasa Gebyawu, intervju 15, bok 1, side 21.

²⁸⁴ Asafo Kabrate, Intervju 86, bok 2, side 19-21.

Jenter som giftet seg tidlig på landsbygda fikk slik sjelden mulighet til å fortsette skolegang, slik som Asafo:

Jeg gikk bare i andre klasse da jeg giftet meg, siden familien min ikke hadde råd til å sende meg til skolen. Mannen min sa jeg kunne studere, men jeg sluttet å gå på skole. Hvem skal passe huset? Mannen min går i niende klasse i Sekota. Målet vårt er å få utdanning, for så å finne jobb hvor som helst. Heller det enn å grave og streve for lite korn. Ikke alle jenter får mulighet til å fortsette skole etter ekteskap. Det er vanlig at mannen nekter dem. Først lover han at hun får gå skole, men etterpå nekter han henne, og så kommer stokken! Men hun kan skille seg. Det avhenger av jenta.²⁸⁵

Tidlig ekteskap av jenter var både brudd på loven, og det var med på å frata unge jenter mulighet til å ta egne valg. Selv om jenter ikke kunne tvinges til ekteskap og kunne skille seg og stille familien for retten, ble mange påvirket av sin families ønsker. Tidlig ekteskap gjorde disse unge jentene sårbare og var også med på å skape en skjevhet i autoritet mellom henne og ektemannen som følge av aldersforskjell ved ekteskap. Jentene avsluttet ofte sin skolegang, slik som vi så i Asafos tilfelle, og ble mødre i tidlig alder. Menn som giftet seg senere fikk oftere mulighet til å gå skole lengre og ta egne valg, men de hadde imidlertid også begrensede muligheter, og syntes i de fleste tilfeller å ende skolegang i åttende klasse, som følge av både fattigdom og manglende tilbud om videreutdanning i området.

Samtidig var nettopp skolegang en av flere faktorer som var med på å skape endringer i ekteskapsmønster og heve ekteskapsalderen for jenter. Det pågikk flere prosesser som skapte endringer i tradisjonelle mønstre og holdninger for ekteskap, bortsett fra lovgivning. Jordmangel, framvekst av urbane senter og tilgang til skolegang skapte både nye muligheter samt endringer i tradisjonelle holdninger til ekteskap på landsbygda, i større grad enn statlige lover. Skolegang og nye jobbmuligheter i urbane senter representerte en bedre framtid enn hva landsbygda kunne tilby kommende generasjoner.

Sinde og hennes mann Tegaye fra Kamara var et av mange ektepar som ikke ønsket å gifte bort sine døtre. Hun og ektemannen håpet på å flytte til et urbant senter med barna og skape et bedre liv for seg og sine der. De så ingen muligheter for sine tre døtre på landsbygda og håpet på et bedre liv for dem i byen med skolegang og jobbmuligheter. Derfor ønsket de heller ikke å gifte dem bort, men ville la dem velge selv.²⁸⁶ Dette synes igjen å vise til ekteskapets betydning nettopp for livet på landsbygda versus i byen.

---

²⁸⁵ Asafo Kabrate, Intervju 86, bok 2, side 21-23

²⁸⁶ Sinde Sergew, intervju 118, bok 4, side 11.

Konkluderende kommentarer

Ekteskap var på mange måter selve grunnmuren for bondehusholdet. Spesielt på landsbygda der hushold, i større grad enn i landsbyen, var avhengig av både en kvinne og manns arbeidskraft. Ekteskap varte oftest ikke livet ut som følge av en rekke økonomiske og følelsesmessige klagemål. Gjentatte ekteskap og skilsmisser var derfor vanlig og slik søkte både kvinner og menn å ivareta både økonomiske og emosjonelle interesser og hensyn, samt å få tilgang til arbeidskraft i jordbruk og hushold.

Vold, utroskap og tidlig ekteskap av jenter var kjønnsrelaterte sider ved ekteskap som kunne gjøre kvinner mer sårbare i ekteskap enn menn. Samtidig var slike faktorer en vanlig årsak til at kvinner initierte skilsmisse. Ved å skille seg tok de både kontroll over egen eiendom og ressurser, samt følelsesmessige aspekt og interesser.

Som kapitlet viser, er det samtidig viktig ikke å overse felles interesser i husholdet for både kvinner og menn, samt ekteskapets verdi for kvinner.²⁸⁷ Jackson (2008:105, 123) viser i den sammenheng til myter om kvinner og menns separate interesser og ekteskap som en undertrykkende union for kvinner i den tredje verden, og hun etterlyser en mer inngående kontekstanalyse av kvinners rolle i ekteskapet.

I Kozeba var både felles interesser, så vel som individuelle ambisjoner og muligheter, et sentralt aspekt ved ekteskapet. Kvinner tok aktive valg innenfor ekteskapets rammer, de initierte skilsmisse og omgifte, og mange valgte å forbli enslig. Enslige kvinner som ønsket ekteskap og en karriere på landsbygda, bosatte seg typisk på landsbygda, der ekteskap var spesielt viktig. Slik ivaretok de ressurser der, og var tilgjengelig for potensielle friere gjennom sosiale nettverk. Enslige kvinner som ikke hadde ambisjoner om omgifte, migrerte ofte til landsbyen eller andre urbane senter, for slik å bedre tilgangen til innteksbringende aktiviteter utenfor jordbruket.

Flere kvinner enn menn valgte å avstå fra omgifte, enten for å ivareta egne ressurser og selvstendighet, eller for å unngå ekteskapsproblemer.²⁸⁸ Det handlet om å ivareta egne ressurser, muligheter og ambisjoner på best mulig måte. Vi har sett hvordan Argasewo* fra Kamara, til tross for vanskelige erfaringer og en sårbar situasjon, initierte skilsmisse for å ivareta både økonomiske og emosjonelle hensyn, og at hun ble boende i eksmannens hjemgrend for å ivareta sin økonomiske «base» der. Argasewo ville slik bevare tilgang til ressurser i Kamara, og slik også sin økonomiske selvstendighet.

---

²⁸⁷ Se også Jackson (2008:105,123).

²⁸⁸ Se også Vureen (2003:7) studie om kvinnestyrt hushold i Tanzania.

Levebrød gjennom ekteskap, skilsmisse og husholdsfaser

Økonomisk uavhengighet i seg selv var ikke nødvendigvis avgjørende i denne sammenheng, men det å ha en egen økonomisk «base», var en viktig ressurs for enslige kvinner.²⁸⁹ Dette var ikke en årsak til, men forutsetning for, å etablere kvinnestyrte hushold. Dette kunne være viktigere for deres levebrød enn en ektemann. På mange måter var disse kvinnene mer selvstendige, eller hadde mer kontroll over egne ressurser enn kvinner og menn i mannstyrte hushold som begge hadde rettigheter tilknyttet felles ressurser. Dette betydde ikke at de hadde mindre nytte av ekteskap, men de kunne være mindre *avhengig* av ekteskap enn menn. Deres erfaringer, alder, livsfase, tilgang til støtte og nettverk, samt egne ambisjoner, spilte en sentral rolle for hvilke muligheter de hadde og de valg de tok.

---

²⁸⁹ Se også Vureen (2003:217) for samme konklusjoner om enslige kvinner i Tanzania.

URBANISERING OG ENDRINGSMØNSTRE

Den som besøker landsbyen Kozeba vil raskt merke seg det store antall kvinner i forhold til menn. Det lille urbane senteret består av ulendte nett av smale jordveier der små jordhytter ligger tett i tett. Utenfor er kvinner opptatt med forskjellige gjøremål. Raske fingre sorterer stein og gress fra store stråfat dekket med korn. Forskjellige typer av bønner og korn ristes over åpen ild for å bli til *qollo* (ristet korn) eller brygges til øl. Fra åpne dører velter røyk fra ildsted ut, og gjennom røyken skimter man kvinner på huk ved sortsvidde gryter eller store takker der den tradisjonelle *injera* stekes.²⁹⁰ I lyset fra åpne dører forvandles frodige hårmanker til smale fletter langs hodebunnen, og klumper med bomull blir til tråd ved hjelp av små håndspinner, mens spebarn henger trygt på ryggen i forseggjorte skinnposer.

Under min første spasertur gjennom landsbyen konkluderte jeg raskt at mennene nok var å finne ved markene, eller engasjert i aktiviteter utenfor husholdet. Jeg var riktignok her for å studere kvinnestyrt hushold og deres levebrød, men det slo meg ikke på dette tidspunkt at over halvparten av husholdene i landsbyen var nettopp kvinnestyrt, til sammen 207 av 399 hushold (MF 2007).

---

²⁹⁰ *Injera* = brød/pannekake av *tef* eller bygg.

Kart 4, Landsbyen

Feminisering av migrasjon

Flere studier viser til at kvinner typisk er i flertall i urbane senter på landsbygda i Etiopia.²⁹¹ I Kozeba hadde de aller fleste migrert fra den nærliggende landsbygda (MF 2007). Laktech Dirasse (1991:88) viser også til migrasjonsmønstre av enslige kvinner fra rurale områder til urbane senter og byer. Små urbane senter er i dag en typisk bosetting på landsbygda og åpner for flere muligheter og tjenester (Baker 1994b:210). Mens menn i større grad migrerte i søken etter midlertidig arbeid i urbane sentra, hadde flere kvinner i landsbyen kommet i søken etter permanent bosetting.²⁹² Mehan (2004:1) viser, i likhet med denne studien, til en større andel kvinnestyrt hushold både i og rundt urbane senter.

Prosesser og faktorer både på landsbygda og i landsbyen var med på å påvirke migrasjonsmønstre. Som vi har sett kunne enslige kvinner ofte ha vansker med å skape et levebrød på landsbygda uten tilgang til mannlig arbeidskraft i jordbruket. De kunne slik ha bedre forutsetninger for å overleve eller bedre sitt levebrød ved å migrere.²⁹³ De kom imidlertid til landsbyen av en rekke årsaker. Jordløshet, manglende tilgang til inntektsbringende aktiviteter utenfor jordbruket, skilsmisse, tidlig ekteskap og harde arbeidsforhold på landsbygda, kunne på den ene siden fungere som «push faktorer». Urbane senter gav bedre tilgang til inntektsbringende aktiviteter utenfor jordbruket, samt til en rekke tjenester som vann, kornmøllen, offentlige tjenester, og skole. Mulighet til en enklere og mer urban livsstil var slik i seg selv en viktig «pull» faktor, og mange hadde ambisjoner om å skape et bedre liv for seg og sine enn det de kunne på landsbygda.

Ofte var både slike «push»- og «pull» faktorer en bakenforliggende faktor for migrasjon, som for tjuei år gamle ugifte **Aweku Mengestu***:

Jeg kom hit til Kozeba for ni år siden. Jeg kommer fra *Sosit Amba* [nabo *qabale*]... Jeg bodde hos min familie, men da jeg ble eldre, ville jeg være uavhengig. Familien ville at jeg skulle gifte meg, men jeg var ikke villig. Jeg ville ikke gifte meg på landsbygda, og foreldrene mine aksepterte mitt valg. Jeg foretrekker å jobbe i byen og leve et bedre liv. Livet på landsbygda er ikke bra. Det er veldig slitsomt. Når det er problemer, er det ingen måte å løse dem på. Et år er det avlinger, men neste år er det ingenting. Det er ingen sikkerhet. I byen kan jeg jobbe og skape et bedre liv for meg selv.²⁹⁴

Aweku hadde hjulpet sine foreldre med arbeidet både i huset og med jordbruksarbeid og hun kjente det harde livet på landsbygda og hvordan matmangel og fattigdom var en stadig bekymring. Muligheter i landsbyen representerte for henne håp og ambisjoner om et bedre liv.

---

²⁹¹ Se Baker (1994:109,159), og Laktech Dirasse (1991:1).

²⁹² Se også Baker (1994:159) for samme konklusjon.

²⁹³ Se også Baker (1994:161).

²⁹⁴ Aweku Mengestu, intervju 59, bok 6, side 140.

Migrasjon av enslige kvinner var slik knyttet til en rekke prosesser og endringsmønstre både på landsbygda og i urbane senter. Landsbyens struktur og økonomi førte i sin tur til endringer i husholdsstruktur, ekteskapsmønstre, og kjønnsrelasjoner. Disse prosessene syntes å virke på hverandre gjensidig. Vi skal her se nærmere på hvordan urbanisering og endringsmønstre påvirket enslige kvinners levebrød.

Sentrale informanter

I dette kapitlet vil vi bli bedre kjent med Mama Dessalegn og Kasa Alemu* som vi ble introdusert for i forrige kapittel. Vi vil også få kjennskap til flere av de enslige kvinnene i landsbyen. Noen av disse er den tretti år gamle enken Genet Abraha, førti år gamle skilte Asmao Kefyalewu og førti år gamle skilte Alemajo Berhanu. Vi vil bli spesielt godt kjent med de tre ugifte kvinnene Werkuha Weldie, Asefa Mekonen,* og Aweku Mengestu*.

Werkuha Weldie var en ugift kvinne midt i trettiårene. Werkuha satt i sin bakgård og rensket korn i en hjemmelaget sil av strå mens hun fortalte om sitt liv. Fra en liten kjøkkenhytte steg røyk ut fra sprekker i stråtak og vegger, der en stor gryte med bønner sto og putret over ildstedet. Werkuha gikk støtt bort og blåste liv i glør og dyttet tørre greiner inn mot flammene.

Hun hadde bodd i landsbyen med sine to sønner i snart tretten år. Allerede i tidlig alder hadde hun bestemt seg for at livet på landsbygda ikke var noe for henne, og at hun ikke ville bli gift på landsbygda. Hun hadde sett hvordan hennes eldre søster hadde slitt siden hun ble gift og etablert på landsbygda:

Mine foreldre ville gifte meg bort da jeg var tretten år gammel. Men jeg ville ikke. Livet er hardt på landsbygda, kvinner må føde mange barn og jobbe hardt, men allikevel er livet fra hånd til munn... Jeg så hvordan min eldre søster hadde slitt siden hun ble gift. Hun gikk i den samme kjolen til den hang rundt kroppen hennes som filler. Jeg ville ikke dette for meg selv. Jeg visste at om jeg dro til byen og jobbet hardt, kunne jeg tjene penger og få et bedre liv.²⁹⁵

Da Werkuha fikk beskjed om at hennes frier og tilkomne ektemann hadde kommet med brudegave, tok hun smykkene og klærne hun hadde fått og rømte for å bo hos slektninger i Addis Abeba.²⁹⁶

Werkuha jobbet på sine slektningers kafe i et par år før hun reiste tilbake til sine hjemtrakter og slo seg ned i byen Sekota. Hun ønsket å være nærmere sine foreldre og nærmeste familie. Med oppsparte penger og et ønske om å åpne sin egen restaurant leide hun en hytte og begynte i det små med å selge te og mat. Slik møtte hun snart en mann som hun innledet et forhold til. De levde sammen noen år og fikk to barn sammen. Men da han ønsket

²⁹⁵ Werkuha Weldie, intervju 55, bok 6, side 101.

²⁹⁶ Werkuha Weldie, intervju 55, bok 6, side 100-110.

å ta henne og barna med til en annen del av landet for å finne bedre arbeid, bestemte hun seg for å heller ta med barna og reise tilbake sin familie i Kozeba.²⁹⁷ Hun hadde blitt tjue år og fått barn nå, og visste at hun ikke lengre kunne presses til å inngå ekteskap. Werkuha forklarte hvordan hennes familie og nettverk i Kozeba representerte trygghet og tilgang til støtte og var viktigere for henne enn det forholdet hun var i. Hun bosatte seg en kort periode med familien på landsbygda, og begynte å drive handel med korn, inntil hun hadde spart opp nok penger.²⁹⁸

Werkuha leide seg så et hus i landsbyen der hun begynte å selge te og mat. Hun etablerte etter hvert avtaler med noen hushold i byen om salg av mat og daglig levering av vann fra elva. Etter hvert hadde hun spart opp kapital og bygde sitt eget hus. Nå eide hun en av de mest veletablerte restauranter i landsbyen (MF 2007). Hun følte seg respektert blant folk i Kozeba og fortalt stolt hvordan mange beundret hennes suksess.²⁹⁹

Siden hun kom til Kozeba hadde hun fått en datter fra et forhold med en mann fra Sekota, og datteren bodde med sin far. Nå var hun gravid med sitt fjerde barn, og i et forhold med en mann i Kozeba, men hun ønsket ikke å gifte seg.³⁰⁰ Werkuha klarte seg bedre enn de fleste hushold i området. Hun styrte et relativt lite hushold som hun klarte å forsørge, og hun likte å være uavhengig. Ved å forbli ugift bevarte hun sin selvstendighet og kontroll over egne ressurser.

Werkuha var en av mange kvinner som hadde valgt å migrere fra landsbygda i søken etter et bedre levebrød. Hun var registrert som velstående i *p-score*, men hennes relative velstand representerer imidlertid ikke majoriteten av kvinnestyrt hushold. Min folketelling viser også at de fleste hushold i landsbyen, både manns- og kvinnestyrt, var fattige. Werkuha forklarte hvordan tidene hadde endret seg siden hun kom til landsbyen. Inflasjon og prisøkning gjorde at det ble vanskeligere for de mange enslige kvinner som kom til landsbyen i søken etter arbeid. Hennes suksess syntes å være et resultat av blant annet stor selvtilitt, hardt arbeid og ambisjon. Men hennes historie illustrerer et viktig aspekt som denne studien handler om: Enslige kvinners levebrød var preget av individuelle situasjoner, erfaringer og ambisjoner, og disse kvinnene var aktive sin søken etter et levebrød.

Asefa Mekonen var en tjuetre år gammel ugift kvinne fra grenda Enderseba i Kozeba *qabale*. Asefas mor hadde dødd noen år tidligere og hennes fattige far hadde slitt med å

---

²⁹⁷ Werkuha Weldie, intervju 55, bok 6, side 100-110.

²⁹⁸ Werkuha Weldie, intervju 55, bok 6, side 100-110.

²⁹⁹ Werkuha Weldie, intervju 55, bok 6, side 100-110.

³⁰⁰ Werkuha Weldie, intervju 143, bok 7, side 1-12.

forsørge sine barn. Siden hun ikke hadde fått jord til *maja* (medgift), forble hun ugift. Etter en stund bestemte hun seg for å dra til landsbyen.

Asefa var først hushjelp i nesten to år for Werkuha Weldie, som vi ble kjent med tidligere, så en tid for Kasa Alemu* som vi møtte i forrige kapittel. Arbeidet hadde vært hardt. Asefa sto opp før soloppgang, malte korn for hånd, hentet vann i elva, sanket brensel, vasket klær og lagde mat. Hun jobbet vanligvis til hun la seg om kvelden og sto opp klokken tre om morgenen for å starte neste arbeidsdag. For noen måneder siden hadde hun spart nok penger til å leie seg et lite hus i landsbyens hovedgate:³⁰¹

Da jeg begynte å mistrives leide jeg meg et eget hus. Jeg hatet å jobbe for andre. Nå er jeg min egen sjef og fri til å leve livet mitt slik jeg vil.³⁰²

Nå solgte Asefa te, *dabo* (brød) og *injera* fra sin hytte. I tillegg vasket hun klær mot betaling når hun fikk muligheten. Som flere andre enslige unge kvinner hadde hun blitt involvert i prostitusjon. Beskjedne Asefa forklarte brydd at det ikke var noe hun ønsket, men når hun ikke hadde penger, så hun ingen annen utvei. Asefa hadde opprinnelig ønsket å bli gift på landsbygda, men uten jord eller annen eiendom i *maja* hadde det vært vanskelig. Hun hadde opplevd hvor hardt det var å komme tomhendt til landsbyen. Samtidig foretrakk hun sin tilværelse som selvstendig, heller enn tiden som gjeter og hushjelp.³⁰³

Asefa var i en vanskelig økonomisk situasjon, og var registrert som fattig i min folketelling. Livet kunne ikke ha vært enkelt, og hun visste aldri om hun ville tjene nok til å dekke husleien. Samtidig hadde hun arbeidet seg oppover fra gjeter til hushjelp, til nå å være sin egen «sjef», og Asefa syntes å se mulighetene byen hadde å by på. Hun hadde kanskje ikke annet valg, men tiden i landsbyen hadde nok også endret hennes perspektiv:

Jeg foretrekker livet her. Det er lettere og bedre. Jeg slipper å male korn for hånd, luke og holde på med jordbruksarbeid, og jeg er fri til å leve som jeg vil. Her i byen har jeg lært meg mye. Jeg har lært å lage bedre mat og å jobbe med mye forskjellig. Livet på landsbygda er hardt, og hvem vet, jeg kunne ha blitt gift med en dårlig mann og fått et dårlig liv der. Her i landsbyen er det flest kvinner, og kvinnene er over menn. Flere kvinner her forsørger menn, og de gir ordrer til menn.³⁰⁴

Asefa var nyetablert og hadde ingen eiendom eller familie som kunne hjelpe henne. Hun var i en sårbar situasjon, men hun hadde planer og ambisjoner for framtiden. Håpet var på sikt å starte sin egen restaurant. Det så ut til at hun hadde funnet en mentor i Werkuha og sin nabo Kasa Alemu*, som hun hadde jobbet for, og som hun søkte råd hos.³⁰⁵

³⁰¹ Asefa Mekonen, intervju 62, bok 6, 197-202.

³⁰² Asefa Mekonen, intervju 62, bok 6 side 197.

³⁰³ Asefa Mekonen, intervju 62, bok 6, side 200.

³⁰⁴ Asefa Mekonen, intervju 134, bok 6, side 28.

³⁰⁵ Asefa Mekonen, intervju 134, bok 6, side 29, Observasjon, feltdagbok, side 1-38.

Innledningsvis ble vi introdusert for tjuei år gamle **Aweku Mengestu**.³⁰⁶ Aweku ønsket ikke å gifte seg på landsbygda, og hadde migrert til landsbyen for ni år siden. Aweku satt ved sin lille kullovn og ristet *qollo* med sin nyfødte datter på ryggen, mens hun fortalte om livet i landsbyen. Hun hadde bodd og jobbet i tre år som hushjelp hos Kasa Alemu.³⁰⁷ Der lagde hun *tadj* (mjød), te og *dabo* (brød) som hun solgte, og for lønnen sin sparte hun etterhvert opp penger slik at hun kunne leid sitt eget hus og begynne å selge *t'alla*.³⁰⁶

Mens hun solgte *t'alla* møtte hun en mann som hun innledet et forhold til. Mannen jobbet som murer og de levde sammen i fem år. Aweku hadde forlatt forholdet siden han etter hvert var utro og brukte penger utenfor husholdet. Nå hadde hun vært alene i snart ett år.³⁰⁷ Etter bruddet leide hun seg et hus i landsbyens hovedgate og begynte igjen å selge *t'alla*. Aweku hadde på denne måten kommet i kontakt med en mann fra landsbygda, og etter en tilfeldig natt ble hun gravid. Nå bodde hun alene med si nyfødte datter, og var lykkelig over å ha fått sitt første barn.³⁰⁸

Aweku var registrert som et fattig hushold i min folketelling. Hun eide ikke jord eller andre ressurser fra tidligere ekteskap, slik majoriteten av kvinnene som kom til landsbyen. Hun fortalte videre hvordan det var vanskelig å tjene nok på salget på grunn av inflasjon. Men hun ville ikke tilbake til landsbygda. Hun så ingen framtid der og foretrakk livet i landsbyen. Aweku fortalte:

Jeg har aldri tenkt på å dra tilbake til landsbygda.. Jeg låner heller fra de som driver handel... Jeg hadde lyst til å dra til andre byer også, men min mor vil ikke at jeg skal reise for langt bort. Her i landsbyen kan jeg i alle fall ta vare på meg selv. Om jeg ikke har noe annet, kan jeg i alle fall spise *qollo*, vaske meg og ta vare på meg selv. Så det er bedre her enn på landsbygda.³⁰⁹

Siden fødselen hadde Aweku sluttet å jobbe og hadde lånt penger hos en handelsmann for å dekke sine utgifter. Om to-tre måneder, når hun fikk kreftene tilbake, ville hun gjenoppta ølsalget og betale tilbake det hun hadde lånt. Hun var i en sårbar økonomisk situasjon og var registrert som et fattig hushold i min folketelling, men samtidig hadde hun et lite hushold å forsørge. Aweku hadde bodd alene under ett år og var enda relativt nyetablert. For tiden hadde hun ikke kapasitet til annet enn å selge *t'alla*. Med tiden håpet hun på å spare opp nok til å begynne å selge mat og åpne restaurant. Hun hadde også håp om å møte «den rette» og gifte seg eller leve i et fast forhold.³¹⁰

³⁰⁶ Aweku Mengestu, intervju 59, bok 6, side 138-142.

³⁰⁷ Aweku Mengestu, intervju 59, bok 6, side 138-142.

³⁰⁸ Aweku Mengestu, intervju 59, bok 6, side 138-142.

³⁰⁹ Aweku Mengestu, intervju 59, bok 6, side 142.

³¹⁰ Aweku Mengestu, intervju 59, bok 6, side 138-142.

Kvinnegruppen

Kvinnegruppen i landsbyen var et statlig foretak opprettet gjennom *qabale* kontoret og hadde som mål å fremme kvinners rettigheter og muligheter. Kvinnegruppen var tilgjengelig for alle kvinner i Kozeba *qabale*. De fleste aktive medlemmene bodde i landsbyen, og noen få i de nærmeste grendene. Dette kom nok først og fremst av at de fleste kvinner i grendene lengre unna ikke hadde mulighet til å involvere i slike «ubetalte» engasjement da avstanden ble for lang.

Kasa Alemu*, kvinnegruppens leder, hadde trolig fått vervet først og fremst gjennom sitt politiske engasjement, men hun var også en svært engasjert person som hadde evne til å få folk til å lytte. Hun ville at kvinner skulle organisere seg og mente at det var kvinners plikt å ivareta egne rettigheter. Kasa fortalte at kvinner i dag hadde like rettigheter som menn, og ifølge henne ble deres rettigheter i dag respektert.³¹¹ Kvinnegruppens arbeid dreide seg blant annet om informativt arbeid som å oppfordre kvinner til å organisere seg og delta i møter. Kasa fortalte:

Før i tiden visste mange kvinner ikke om sine rettigheter, og krevde for eksempel ikke alltid 50 % av skilsmisseoppgjøret, men ikke nå lengre. Her i landsbyen vet kvinner nå om sine rettigheter, men det gjør ikke alle kvinner på landsbygda, så vi informerer dem og oppfordrer dem til å bruke sine rettigheter.³¹²

Kvinnegruppens arbeid dreide seg ellers i stor grad om å øke bevissthet rundt tema som tidlig ekteskap av jenter og HIV/AIDS, samt opplæring i diverse inntektsfremmende aktiviteter. Kvinnegruppen støttet også kvinner i konfliktsaker. Dette kunne gjelde uenigheter rundt deling av eiendeler ved skilsmisse. Kasa fortalte at det var vanlig at kvinner krevde sin rettmessige andel økonomiske ressurser ved skilsmisse, men dersom ektemenn prøvde å holde noe tilbake, ville de hjelpe dem å gå til sak.³¹³

Kvinnegruppens arbeid syntes først og fremst å være fokusert mot å bedre kvinners økonomiske levebrød, og skape muligheter for inntektsbringende aktiviteter. Dette var nok den største interessen også for de mange kvinnene i landsbyen, så vel som på landsbygda.

Kasa hadde i løpet av det siste året engasjert tretti kvinner i et program der de lærte forskjellige aktiviteter med mål om å bedre deres muligheter for å drive salg og handel. De hadde søkt staten om økonomiske midler og hadde hittil fått støtte til å bygge et hus i landsbyen som sto delvis klart for å tas i bruk. Her ville de holde møter og drive aktiviteter. Dersom de fikk økonomiske midler, var målet å starte med salg av te mat, og andre

³¹¹ Kasa Alemu, intervju 136, bok 6, side 34-38.

³¹² Kasa Alemu, intervju 136, bok 6, side 34-38.

³¹³ Kasa Alemu, intervju 49, bok 1, side 72-76.

selvproduserte varer, samt å åpne en butikk i lokalene. Inntektene fra denne virksomheten skulle gå til driften av kvinnegruppen. Et av deres mål var å kunne tilby de fattigste kvinnene, kvinner som var syke eller hadde andre problem, en mulighet til støtte, arbeid og lån.³¹⁴

Kvinnegruppen hadde også søkt EOC om midler, og hadde blitt tildelt 5000 *birr* som ble delt mellom ti av kvinnene som lån for å investere i handelsaktivitet.³¹⁵ Et av medlemmene i kvinnegruppen som tok del i dette prosjektet var **Asmao Kafyalewu**, en 40 år gammel skilt kvinne. Hun fortalte:

I kvinnegruppen prøver vi vårt beste og håper på støtte til å forbedre vår situasjon. Vi lærer forskjellige aktiviteter, som å lage kurver og spinne, men mitt mål er å starte min egen butikk.³¹⁶

De fleste av kvinnene som hadde organisert seg i kvinnegruppen, syntes først og fremst å ha intensjon om å bedre sine økonomiske muligheter. Med stadig tilflytting av enslige kvinner til landsbyen, syntes dette å være den remste interessen både til kvinnegruppen og kvinner generelt. Gruppen søkte derfor stadig midler fra staten og håpet på å ekspandere sin virksomhet.³¹⁷

Kvinnegruppen utgjorde også en sosial arena for samhold, og kvinnene hadde en arena for å ta opp og finne løsninger på sine problemer. Kasa syntes også å være en mentor for mange av kvinnene som beundret hennes økonomiske suksess og engasjement.

Jordknapphet

De fleste enslige kvinner i landsbyen var jordeiere (72 %), og de eide i gjennomsnitt nesten like mye jord som mannstyrte hushold (Se tabell 3, side 67). Som på landsbygda hadde de mer jord per voksen forsørger i husholdet enn mannstyrte hushold (MF 2007). Inntekt fra jordbruk var den vanligste inntektskilde for både manns- og kvinnestyrte hushold, men det var en biinntekt for de fleste. En relativt høy andel av befolkningen i landsbyen var allikevel jordløse, 28 % av de enslige kvinnene og 34 % av de mannstyrte husholdene.³¹⁸ De fleste var unge jordløse menn og kvinner, samt offentlig ansatte og storskala handelsmenn. De to sistnevnte gruppene syntes å være årsaken til en svak positiv korrelasjon mellom jordløshet og bedre velstand (MF 2007).

Knapphet på jord førte som vi har sett til en økende andel jordløse kvinner og menn på landsbygda. Jord hadde slik blitt ettertraktet som *maja* for unge kvinner og menn som skulle

---

³¹⁴ Kasa Alemu, intervju 136, bok 6, side 34-38.

³¹⁵ Kasa Alemu, intervju 136, bok 6, side 34-38. Kifle Werku, intervju 93, bok 2, side 74-83.

³¹⁶ Asmao Kafyalewu, intervju 52, bok 6, side 133.

³¹⁷ Kasa Alemu, intervju 136, bok 6, side 34-38.

³¹⁸ Habtamu Wondimu et al. (2004:40) viser også til en større andel av kvinnelige jordeiere i urbane sentra.

gifte seg. De fleste foreldre kunne imidlertid ikke gi alle sine barn jord i *maja*, som i sin tur gjorde at noen forble ugift. De fleste av disse migrerte til urbane senter, der en stor andel jordløse enslige kvinner var ugifte. Ugifte kvinner hadde halvparten av jordholdingene i forhold til enker og skilte kvinner (MF 2007).

En av disse var tjuetre år gamle ugifte **Asefa Mekonen*** som vi ble presentert for innledningsvis. Hun hadde hatt en frier, men han krevde at hun bragte med seg jord inn i ekteskapet. Hennes far var fattig og hadde verken jord eller andre ressurser til alle sine barn. Asefa hadde derfor forblitt ugift:

Det var en mann som ville gifte seg med meg, men jeg manglet *maja*. Min far hadde ikke nok jord, og bestemte at mine to søstre skulle få jord i *maja* for å gifte seg. Han er gammel og kan ikke hjelpe meg. Han sa at jeg kunne jobbe, men at mine søstre var for små, og han foreslo at jeg heller burde dra til byen for å finne meg arbeid her. Jeg jobbet som gjeter på landsbygda i et år, men livet ble hardt etterhvert så jeg bestemte meg for å dra til byen. Jeg tenkte at det ville være bedre for å tjene penger.³¹⁹

Asefa hadde få muligheter til å skape et levebrød på landsbygda, uten jord eller en mann som ville gifte seg med henne. Uten skolegang eller tilgang til andre ressurser så hun ikke andre muligheter enn å migrere i søken etter lønnsarbeid, slik de fleste jordløse kvinner i hennes situasjon.³²⁰ I Asefas tilfelle hadde manglende kapital hittil gjort det vanskelig for henne å få tilgang til inntektsbringende aktiviteter som gav tilstrekkelig profitt, og for tiden slet hun med å klare seg.

Yekanu Mebratie*, en førtifem år gammel enke fra nabo *qabalen* Meskelo, var en annen jordløs kvinne. Hun hadde blitt gift på landsbygda, men ble skilt kort tid etter:

Jeg ble gift på landsbygda, men ble raskt skilt siden det ble krangel om *maja*. Min far ville ikke gi meg jord i *maja* siden mannen var fattig. Han foretrakk at jeg dro til byen for å jobbe med hva som helst, heller enn å gifte meg med en fattig mann. Det ble skilsmisse, og jeg dro til landsbyen og leide meg et hus her og begynte å selge *t'alla*.³²¹

Yekanu forklarte at det hadde vært vanskelig da hun først kom til byen siden hun ikke hadde penger. Hun hadde ikke andre muligheter enn å selge *t'alla* og prostituere seg. Hun hadde imidlertid møtt en mann og levd lenge i et uformelt forhold. Nå greide hun seg bra siden barna var voksne og støttet henne økonomisk.³²²

Jordløse kvinner migrerte oftest til urbane områder, men ikke nødvendigvis «ufrivillig» slik som Asefa og Yekanu. Et relativt høyt antall jordløse kvinner i urbane senter viser på den ene siden til fravær av livsgrunnlag for enslige jordløse kvinner på landsbygda.

³¹⁹ Asefa Mekonen, intervju 62, bok 6, side 197.

³²⁰ Asefa Mekonen intervju 134, bok 6, side 27-29.

³²¹ Yekanu Mebratie, intrervju 56, bok 6, side 112.

³²² Yekanu Mebratie, intrervju 56, bok 6, side 111-114.

Men jordmangel kunne også være et *resultat* av migrasjon til urbane områder. Kvinner og menn som ikke ønsket å gifte seg eller etablere seg på landsbygda fikk sjelden tilgang til jord (etter jordfordelingen i 1991). Dette var tilfellet for Aweku Mengestu* og Werkuha Weldie som vi ble kjent med tidligere. Jord ble nå gitt av foreldre i *maja*, med tanke på å drive jordbruket. Min folketelling viser at jordløse hushold hadde omtrent like mange inntektsbringende aktiviteter som hushold med jord. Disse husholdene fant altså tilgang til andre inntektsbringende aktiviteter. Jeg registrerte heller ikke større fattigdom blant jordløse enslige kvinner.

Jordknapphet var videre knyttet til flere prosesser og endringsmønstre, som skolegang og tidlig ekteskap av jenter. Slike prosesser var sammensatt og påvirket hverandre gjensidig. Dette kom fram gjennom det dilemma **Kasahun og kona Fentaw** fra Kamara sto overfor, i forhold til framtidsutsiktene til sine barn. De hadde fire *t'emad* jord og åtte barn, og det var ikke nok jord til å gi barna *maja* og samtidig livnære sitt eget hushold. De så ikke en framtid for døtrene sine på landsbygda, og ville derfor ikke gifte bort noen av dem. De hadde sendt sin eldste datter til Sekota for å ta utdanning. Hun var nå tjue år gammel, og Kasahun og kona ønsket at hun og de andre døtrene ville satse på skolegang og arbeid i byen. Kasahun fortalte:

Befolkningen har økt og det er press på jorda. Det er derfor vanskelig å gifte bort barna... Jeg har ikke nok jord til å gi til alle og jeg trenger fortsatt jorda jeg har. Uten jord i *maja* er det vanskelig for jenter å være på landsbygda, de har ikke mange muligheter på landsbygda. Jeg vil ikke gifte dem bort på landsbygda uten jord. Jeg har sendt min eldste datter til slektninger i Sekota for å gå skole og håper hun vil få utdanning og jobb i byen. Vi sender mat til henne. Jeg ønsker at døtrene mine skal bo i byen. De vil få et bedre liv der. Det er lettere for gutter, de har flere valg på landsbygda siden de kan leie inn jord og dyrke den.³²³

Knapphet på jord var slik knyttet til flere endringsprosesser og førte for Kasahuns døtres til skolegang, migrasjon, samt endring i tradisjonelle ekteskapsmønstre.

Den kvinnelige arbeidssfæren: husholdsøkonomien som levebrød

Landsbyen var preget av handel, og først og fremst av den kvinnelige arbeidssfæren. Hver uke ble landsbyen forvandlet til et stort marked, og folk kom fra fjern og nær. Handelsvirksomhet, menn i søken etter lønnsarbeid og en voksende offentlig sektor skapte etterspørsel etter kvinnelig arbeid, spesielt innen bar- og restaurant bransjen, samt annet forefallende husarbeid.³²⁴

³²³ Kasahun Betewa, intervju 111, bok 3, side 103-104

³²⁴ Hanna Kebede (1990:59) viser i denne sammenheng til at husholdsarbeid og salg av mat og drikke, er en sfære som alltid har vært åpen for kvinner i Etiopia.

Hellina K. Temesgen (2006:2) viser til at kvinner i urbane senter er involvert i uformelt, kjønnssegregert lavtlønnsarbeid, og videre, utnyttet og dårlig betalt. I Kozeba var offentlig sektor dårlig utbygd og formelt arbeid generelt lite tilgjengelig for både kvinner og menn, og de aller fleste hushold var involvert i uformelt arbeid (MF 2007). Kvinnestyrte, så vel som mannstyrte hushold, var å finne i alle økonomiske sfærer, og det var relativt små forskjeller i økonomisk velstand (MF 2007).

Som tabell 8 viser, var kvinne- og mannstyrte hushold involvert i forskjellige inntektsbringende aktiviteter. Menn i landsbyen, som på landsbygda, var involvert i aktiviteter utenfor husholdet, først og fremst med handelsvirksomhet og forefallende lønnsarbeid, men flere drev også med jordbruk. Disse var også de viktigste inntektskildene i mannstyrte hushold. Kvinnestyrte hushold var derimot i stor grad involvert i inntektsbringende aktiviteter knyttet til husholdsøkonomien, først og fremst innen salg av mat og øl, men også med å hente vann og brensel for andre hushold, vaske klær, produsere og selge kurver og å flette hår mot betaling. De aller fleste diversifiserte sine aktiviteter, og i noe større grad enn enslige kvinner på landsbygda. Kvinnestyrte hushold hadde i gjennomsnitt 2,2 inntektsbringende aktiviteter, mot 1,7 i mannstyrte hushold (MF 2007). Det var viktig for disse kvinnene å kunne samkjøre den daglige driften av husholdet med forskjellige typer aktiviteter relatert til husholdsøkonomien, akkurat som for kvinnene på landsbygda. Og i landsbyen var slike aktiviteter langt mer tilgjengelige.

Tabell 8: Inntektskilder benyttet av kvinne- og mannstyrte hushold i landsbyen.³²⁵

Aktiviteter og inntektskilder	KH* (%)	MH* (%)	<i>P-score</i> KH	<i>P-score</i> MH
Inntekt fra jordbruk	74	66	3,3	3,7
<i>Salg av t'alla</i>	49	3	3,3	3,4
Planteskolen	31	14	3,1	3
Salg av mat	11	3	3,7	5,4
Lønnsarbeid	8	13	3,1	3,4
Handel	21	30	3,5	3,7
Butikk, skredder restaurant eiere	2	11	7	4,9
Økonomisk støtte	10	0,5	4	3
Bod på markedet	4	2,5	3,9	4
Offentlig ansatte/formell sektor	5	16,5	4,9	4,3
Statlige lån (<i>Safety Net</i>)	5	0,5	4,4	3
N / Gjennomsnittlig <i>P-score</i>	203	192	3,4	3,8

*KH= kvinnestyrte hushold. MH= mannstyrte hushold. Kilde: Min folketelling 2007

³²⁵ Tabellen viser det totale antall av aktiviteter og inntektskilder hushold var involvert i, både deres hoved og biinntekter. Heunder er det inkludert 443 aktiviteter i 203 kvinnestyrte hushold, og 334 aktiviteter i 192 mannstyrte hushold. Tabellen er derfor ikke nøyaktig siden aktivitetene overlapper hverandre. Den viser allikevel hvilke aktiviteter som var mest vanlige i kvinne- og mannstyrte hushold, og gir en ide over velstandsnivå (*p-score*) knyttet til disse.

T'alla: Salg av *t'alla* var den vanligste aktivitet for enslige kvinner i landsbyen. Nittiåtte, nesten halvparten av enslige kvinner i landsbyen, solgte *t'alla*, mot kun seks gifte kvinner. Dette gjorde salg av *t'alla* til den vanligste inntektsbringende aktivitet blant kvinner i landsbyen, og den vanligste inntektskilden generelt, nest etter inntekt fra jordbruksland (MF 2007). Salg av *t'alla* var en populær inntektskilde av flere årsaker. Alle kvinner kunne lage *t'alla*, etterspørselen var stor, spesielt på markedsdagen, og det var en av aktivitetene som krevde minst investeringer. Kvinnene lagde og solgte *t'alla* fra sine egne hus og kunne slik samtidig ta seg av huset og oppgaver der. Ikke sjelden så jeg kvinner spinne bomull, hespe tråd, rense korn, lage mat, og se etter barna, mens de hadde kunder. Inflasjon de senere årene gjorde imidlertid at kornprisene hadde økt, produksjonen hadde blitt langt dyrere. Fortjenesten fra salget var slik gått ned for mange. **Aweku Mengestu*** som vi møtte innledningsvis forklarte hvordan hennes inntekt hadde gått ned, og kun dekket hennes mest nødvendige behov:

Jeg selger *t'alla* kun på markedsdagen. De andre dagene sanker jeg masse ved, brenner bygg og forbereder de andre ingrediensene jeg trenger for å lage *t'alla*. Salg av *t'alla* gir ikke god fortjeneste. Det dekker bare grunnleggende behov, til *berbere* og kaffe. Grunnen er at kornet har blitt dyrt. Før kjøpte jeg en «kopp» [*tasa*] *tef* for to *birr*, men nå koster det seks-syv *birr*.³²⁶

Kun de som eide sitt eget hus og hadde handelstillatelse, kunne selge *t'alla* på hverdager. De fleste, som Aweku, solgte derfor kun på markedsdagen. Aweku levde nå på lånte penger siden hun fødte sin datter, og planen var å gjenoppta salget etter noen måneder. På sikt håpet hun å begynne å selge mat for å øke inntekten.³²⁷ Awekus hushold var relativt nyetablert, og hun hadde ingen eiendom eller andre inntektsbringende aktiviteter. Samtidig hadde hun et lite hushold å forsørge, og det var nok først og fremst derfor hun klarte seg.

Salg av *t'alla* var oftest ikke tilstrekkelig for å forsørge husholdet, og de aller fleste av kvinnene hadde flere inntektskilder. Noen av kvinnene solgte mat, te og annet ved siden av, og flere drev også med handel (MF 2007). Den tretti år gamle enken **Genet Abraha** fortalte hvordan salg av *t'alla* og mat hadde vært den eneste mulighet hun så for seg etter at hennes mann døde for to år siden:

Vi lever etter "værforholdene", vi endrer aktivitetene etter hva vi kan tjene på. Hvis vi tjener nok på å selge *t'alla*, gjør vi det, og hvis det er bedre å selge *injera*, skifter vi til det. Livet er vanskelig, og vi møter stadig problemer. Men vi gjør det for våre barn. Hva annet kan jeg gjøre, jeg har ingen skolegang. Å selge *t'alla* er jobb for de uskolerte. Det eneste jeg kjenner til er å lage bra øl. Det er dårlig fortjeneste nå for tiden. Livet blir dyrere, så vi tjener lite og lever fra hånd til munn.³²⁸

³²⁶ Aweku Mengestu, intervju 59, bok 6, side 142.

³²⁷ Aweku Mengestu, intervju 59, bok 6, side 138-142.

³²⁸ Genet Abraha, intervju 50, bok 6, side 127-128.

Genet hadde hatt et bedre liv da mannen levde. Han var lærer og hadde fast inntekt. Livet hadde blitt hardere nå som aleneforsørger for sine tre barn. Genet manglet erfaring med andre aktiviteter, men hun solgte også iblant mat og hadde inntekt fra jordbrukslandet sitt som hun leide ut. Slik klarte hun seg bedre enn Aweku, selv om hun var registrert som et fattig hushold. Genet hadde ambisjoner om å begynne med handel, og hadde meldt seg inn i kvinnegruppen, først og fremst for å forsøke å bedre sine økonomiske muligheter.³²⁹

Min folketelling viser at hushold som solgte *t'alla* kom nest dårligst ut i *p-score*. Kun 13 % av disse kvinnene var registrert som middels hushold, og de resterende var registrert som fattige. Flere faktorer var med på å øke velstanden for disse husholdene. De eide alle sitt eget hus og kunne slik selge når de ønsket. De hadde også sine hus like ved markedsplassen eller langs landsbyens hovedgate og hadde derfor bedre forutsetninger for fortjeneste. Flere av disse hadde vært etablert som enslige i landsbyen over lengre tid, i motsetning til Aweku og Genet, og de hadde også flere inntektskilder. Den femti år gamle enken **Testu Aregu** var en av disse kvinnene. Hun hadde begynt med salg av *t'alla* og etter hvert begynt å selge *tadj* og mat. Salg av *t'alla* var nå en biinntekt, og hennes hovedinntekt var økonomisk støtte fra sin datter.

Salg av *t'alla* var en populær inntektskilde for mange, først og fremst i mangel av andre muligheter, erfaring eller kapital. Salg av mat syntes å være mer lønnsomt, og var grunnen til at mange som begynte med å selge *t'alla* hadde ambisjoner om å begynne å selge mat og å åpne restaurant. Det krevde imidlertid mer kapital og utstyr. Aweku forklarte:

Hvis jeg hadde mer penger ville jeg slutte å selge *t'alla* og heller begynne å selge mat, *arake* og te. Jeg vil spare penger og håper på å åpne min egen restaurant.³³⁰

Som vi skal se hadde flere enslige kvinner begynt med salg av *t'alla* og siden klart å starte opp med andre mer inntektsbringende aktiviteter.

Salg av mat, restaurant og bar

Flere av kvinnene som solgte *t'alla* solgte iblant også mat. For noen, som Genet Abraha, var salget så tilfeldig at de ikke nevnte det som inntektskilde i min folketelling. Tjueto enslige kvinner (11 %) og fem gifte kvinner lagde og solgte mat fra sine hjem (se tabell 8). Det dreide seg i hovedsak om *injera*, *wot*, te og *dabo*, og noen solgte i tillegg *tadj* og *arake*, slik som førtifem år gamle **Yekanu Mebratie*** (MF 2007). Salg av mat syntes å gi noe bedre inntekt enn salg av *t'alla*, men det krevde også større investeringer i form av utstyr. Mat holdt seg

³²⁹ Genet Abraha, intervju 50, bok 6, side 126-130.

³³⁰ Aweku Mengestu, intervju 59, bok 6, side 142.

heller ikke like lenge som *t'alla*, som kunne lagres lenge om man ikke fikk solgt den. Det var derfor en fordel å ha faste avtaler om salg, eller å ha restaurant langs hovedveien, for å øke sjansene for fortjeneste. Gjennomsnittlig *p-score* viser at de fleste av disse kvinnene også var registrert som fattige, men 23 % var registrert som middels og velstående hushold (MF 2007).

Trettifem år gamle **Mama Dessalegn**, som vi møtte i forrige kapittel, var en av disse. Hun solgte mat til lærere og EOC ansatte i landsbyen, og hun hadde også avtaler med flere av dem om levering av *injera*. Mama hadde kommet til landsbyen i søken etter bedre arbeidsmuligheter og trivdes med den urbane livsstilen.³³¹

Her i byen kan jeg jobbe og få et bedre og mer komfortabelt liv enn på landsbygda. Jeg er flink til å lage mat, og har avtaler med mange av lærerne i byen som jeg leverer *injera* til. Jeg sanker også brensel som jeg selger. Det er de aktivitetene jeg har prøvd. Jeg skal ikke klage. Jeg klarer meg bra ved å jobbe litt her og litt der. Helsa er bra og livet går bra. Det eneste jeg bekymrer meg for, er for barnas framtid.³³²

Mama hadde kun erfaring med aktiviteter knyttet til husholdsøkonomien, og salg av mat var slik nærliggende for henne. I likhet med flertallet av enslige kvinner i landsbyen diversifiserte hun sine aktiviteter; hun jobbet også på planteskolen og sanket brensel for salg. Dette var nødvendig for å klare å forsørge husholdet. Hun hadde i tillegg god inntekt fra sine to *t'emad* jord, som lå lengre opp i høylandet nær Lei Ebela (MF 2007). Gjennom ressurser fra ekteskapet hadde hun hatt kapital til å leie et relativt stort hus, kjøpe inn utstyr, og begynne å selge mat. Mama's mann var nå alvorlig syk og kunne ikke jobbe, og det var i hovedsak hun som forsørget barna. Hennes hushold var registrert som fattig i min folketelling, men gjennom tilgang til kapital og flere inntektskilder klarte hun å forsørge husholdet relativt bra. Hennes største bekymring var, som i de fleste fattige hushold, hvordan barnas framtid ville se ut.³³³

Tjuetre år gamle ugifte **Asefa Mekonen**, som vi møtte innledningsvis, hadde kommet tomhendt til byen og hadde ikke klart å spare mye penger ved å jobbe som hushjelp. Hun leide en liten hytte og hadde ikke penger til å kjøpe inn alt som var nødvendig for å øke salget av mat. Hun solgte te, *injera* og brød, men ofte solgte hun bare te, siden hun manglet penger. Asefa hadde også håp og planer for framtiden. Hun ville begynne å selge mer mat for å tjene bedre, og hun håpet etterhvert å starte sin egen restaurant.³³⁴

Jeg vil finne mer arbeid. I framtiden vil jeg være i byen og bruke mine ferdigheter til å åpne min egen restaurant og selge mer mat. For tiden mangler jeg kapital siden alt utstyret man trenger er dyrt.³³⁵

³³¹ Mama Dessalegn, intervju 58, bok 6, side 115-121.

³³² Mama Dessalegn, intervju 58, bok 6, side 120.

³³³ Mama Dessalegn, intervju 58, bok 6, side 119-120.

³³⁴ Asefa Mekonen, intervju 62, bok 6, side 197-202.

³³⁵ Asefa Mekonen, intervju 62, bok 6, side 199.

Urbanisering og endringsmønstre

Tre av de enslige kvinnene og to mannstyrte hushold hadde gjort om en del av huset til en restaurant adskilt fra huset. Alle disse var registrert som velstående hushold i min folketelling, og restaurantbransjen var den av alle inntektsbringende aktiviteter som kom best ut i *p-score*. Det krevde imidlertid kapital for å kjøpe eller leie lokaler og annet nødvendig utstyr, og indikasjon på velstand i *p-score* var nok først og fremst et uttrykk for slik kapital og ikke nødvendigvis for aktivitetenes lønnsomhet. **Werkuha Weldie** var som vi har sett en av disse kvinnene. Hun hadde spart opp kapital gjennom handel og salg av mat. Werkuha hadde hatt erfaring med handel og hadde også reist med esel til større markeder. Etter ni år hadde hun klart å kjøpe sitt eget hus og åpne byens kanskje mest populære restaurant. Hennes relative velstand gav henne økonomisk sikkerhet og selvstendighet, og Werkuha var fornøyd og stolt av sin situasjon.³³⁶

Mange snakker om min suksess, og spør hvordan jeg har klart det. Jeg har jobbet hardt, og spart opp penger. Jeg begynte med handel, så leide jeg et hus og begynte å selge mat, og etter hvert kjøpte jeg mitt eget hus og fikk min egen restaurant.³³⁷

Restauranter, som Werkuhas, hadde spesielt bra omsetning siden de var få og typisk populære blant offentlig ansatte og gjennomreisende, på grunn av både beliggenhet og større lokaler. Både handelsmenn, reisende, lærere, EOC ansatte, og offentlig ansatte var faste kunder hos Werkuha.³³⁸ Restauranten gav Werkuha frihet og komfortable arbeidsforhold. Hun hadde kjøpt høns og ville produsere egg og kyllinger, men ellers hadde hun ikke behov for å drive med andre aktiviteter.

Meselu Kebede, en trettiåtte år gammel skilt kvinne, hadde også restaurant i landsbyen. Hun hadde vært velstående gjennom sitt siste ekteskap, og hun fikk et stort hus som del av skilsmisseoppgjøret. Slik hadde hun kapital til å etablere sin egen restaurant.³³⁹ **Aslaku Tasewu**,* en trettito år gammel enke, var den tredje av de enslige kvinnene som hadde restaurant. I likhet med Meselu hadde hun vært velstående i sitt ekteskap og slik hatt tilgang til kapital.³⁴⁰ Kvinnestyrte hushold som hadde restaurant, hadde hatt tilgang til kapital enten gjennom ressurser fra tidligere ekteskap, eller ved å jobbe og spare penger gjennom andre aktiviteter slik som Werkuha. Restaurantbransjen i seg selv var ikke først og fremst uttrykk for lønnsomhet og velstand, men ett uttrykk for tilgang til kapital. For de fleste var salg av mat ikke en vei ut av fattigdom, men en tilgjengelig aktivitet som var godt forenelig med husholdsøkonomien, oftest i kombinasjon med andre inntektskilder.

³³⁶ Werkuha Weldie, intervju 55, bok 6, side 100-110.

³³⁷ Werkuha Weldie, intervju 55, bok 6, side 106.

³³⁸ Observasjoner, feltdagbok, side 1-38.

³³⁹ Meselu Kebede, intervju 121, bok 4, side 29-34.

³⁴⁰ Aslaku Tasewu, intervju 60, bok 1, side 106-110.

Lønnsarbeid

En liten andel enslige kvinner var involvert i lønnsarbeid utenfor formell sektor. Det dreide seg i hovedsak om forefallende husarbeid som å vaske klær, stryke klær, levering av vann, og andre forefallende oppgaver som vasking av hus. Flere av de offentlig ansatte, og spesielt enslige menn, hadde behov for å få vann, mat og brensel levert til huset, samt å få vasket klær. Disse var nok den største gruppen disse kvinnene jobbet for.

Noen av disse kvinnene tok tilfeldige oppdrag, slik som Asefa Mekonen, som ikke hadde etablert avtaler. Inntekten fra arbeidet var derfor ustabil.³⁴¹ Andre hadde avtaler med flere hushold, slik vi så i Mama Dessalegn's tilfelle. Hun leverte vann til flere av lærerne og jobbet for fast lønn.³⁴² De fleste jobbet også med andre inntektsbringende aktiviteter, og lønnsarbeid var for samtlige av kvinnene en av flere aktiviteter (MF 2007).

Trettifem år gamle ugifte **Takla Solomon*** var en annen kvinne som var involvert i lønnsarbeid. Hun eide et gammelt dampstrykejern og strøk klær mot betaling. Dette var en relativt sjelden aktivitet, kanskje siden det krevde kapital til å kjøpe inn utstyr. Takla hadde klart seg bra økonomisk, og var den eneste av disse kvinnene som var registrert som middels hushold i *p-score*. De resterende var fattige hushold, og lønnsarbeid var den aktiviteten som kom dårligst ut i *p-score* både for manns- og kvinnestyrt hushold (MF 2007, tabell 9). Flere faktorer syntes å skille Takla fra de andre kvinnene som var involvert i lønnsarbeid. Hun drev en type aktivitet som var sjelden og hadde derfor ikke mye konkurranse. Hun var født og oppvokst i Kozeba og hadde arvet huset fra sin far som hun hadde pleid før han døde. I tillegg hadde hun arvet to *t'emad* jord, som hun leide ut for halve avlingen. For tiden var inntekt fra å stryke klær en av hennes hovedinntekter, men nylig hadde hun tatt opp et lån for å drive handel, for skik å øke sin inntekt. Takla fortalte at økonomien og livet hennes hadde vært bra inntil hun nylig hadde fått problemer med helsa. Hun var også hovedforsørger for sine åtte barn, noe som var en annen bekymring.³⁴³

Trettiåtte år gamle skilte **Galene Gebru**, hadde aldri jobbet med noe annet enn lønnsarbeid, inntil hun nylig begynte å jobbe på planteskolen mot månedlige kornrasjoner. Hun kom til Kozeba etter tørken i 1984 i søken etter lønnsarbeid, og hun malte korn for hånd mot betaling før kornmøllen kom for noen år siden. Nå vasket hun klær og leverte ved til noen av lærerne mot betaling. Arbeidet var noe ustabilt og inntekten hadde gått ned etter at hun sluttet å male korn:

---

³⁴¹ Asefa Mekonen, intervju 134, bok 6, side 27-29.

³⁴² Mama Dessalegn, intervju 58, bok 6, siden 115-121.

³⁴³ Takla Solomon, intervju 96, bok 2, side 104-109.

Før klarte jeg å jobbe hardt og tjente bedre. Jeg malte korn og sanket ved, og klarte slik å forsørge barna... Nå vasker jeg bare klær mot betaling. Iblant selger jeg ved. Jeg jobber ikke like mye som før, så inntekten har gått ned. Derfor har jeg sendt tre av barna for å bo med sine fedre... Jeg har begynt å jobbe på planteskolen nå, og det vil hjelpe meg framover.³⁴⁴

Galene hadde hatt et vanskelig liv og hadde mistet hele familien under tørken i 1984. Hun hadde siden vært alene, uten sosialt nettverk rundt seg, og hun hadde manglet kapital til å starte med andre typer av inntekt. Jobben på planteskolen hadde nå blitt hennes viktigste inntektskilde. Det var ikke nødvendigvis mye mer lønnsomt, men arbeidet var sikrere og lettere, og Galene prioriterte å jobbe på planteskolen over de tilfeldige oppdragene hun fikk med å vaske klær. Hun hadde også to *t'emad* jord som hun hadde fått under jordfordelingen. Jorda leide hun ut mot halve avlingen.³⁴⁵

Uformelt lønnsarbeid syntes i de fleste tilfeller å være en usikker inntekt, kanskje siden etterspørselen etter jobb var langt større enn tilbudet. Asefa tok alt det hun kunne få, men fikk ikke jobbe så mye som hun ønsket.³⁴⁶ Mannstyrte hushold hadde samme problem, og derfor migrerte mange menn, slik som trettifem år gamle Zewod Debashe, også til større bysentra som Sekota og Amde Werk i søken etter arbeid. Zewods hushold var registrert som fattig i min folketelling, eide ikke jord, og hadde ellers kun inntekt fra planteskolen der kona jobbet (MF 2007).

Handel

Om man inkluderer alt av salg og handelsvirksomhet i landsbyen var 57 % av alle hushold involvert. I dette avsnittet vil jeg imidlertid ikke inkludere salg av mat og drikke under handel, men handel av diverse varer kjøpt og solgt på markeder fjern og nær, samt butikkvirksomhet og produksjon og salg av husholdsredskaper. Til sammen 25 % av hushold var involvert i slik handel, og nesten halvparten av disse var kvinnestyrte. Etter salg av *t'alla* og inntekt fra jordbruksland, var handel den vanligste inntektskilde for hushold i landsbyen, og den fjerde vanligste inntektskilde for enslige kvinner (MF 2007, tabell 8).

Noen enslige kvinner drev småskala handel tilknyttet den kvinnelige arbeidssfæren. Dette dreide seg i hovedsak om salg av ved eller egenproduserte produkter som kurver. Denne type handel var nok typisk for fattige hushold som manglet bedre alternativer eller ønsket å spe på sin inntekt etter behov. Samtidig var slik type handel lett tilgjengelig, uten økonomisk risiko, krevde liten eller ingen kapital eller investeringer, og kunne slik gi relativt god fortjeneste.

---

³⁴⁴ Galene Gebru, intervju 63, bok 6, side 204.

³⁴⁵ Galene Gebru, intervju 63, bok 6, side 203-206.

³⁴⁶ Asefa Mekonen, intervju 62, bok 6, side 197-202.

Seks av kvinnene sanket ved som de solgte på markedsdagen eller på «torget» i landsbyen. Tjuefem år gamle ugifte Belg Fenta var en av disse. Hun sanket ved hver dag, og denne handelen var hennes hovedinntekt, mens jobben på planteskolen og inntekt fra jordbrukslandet var biinntekter. For andre kvinner var denne handelen en biinntekt (MF 2007). **Mama Dessalegn** forklarte hvordan hun solgte ved når hun hadde behov for å spe på inntekten:

Hvis jeg sanker ved to ganger tjener jeg nok til å betale husleien, og hvis jeg mangler penger til å kjøpe skoleutstyr til barna, sanker jeg også ved.³⁴⁷

For Mama var denne handelen en lett tilgjengelig ressurs, og hun hadde arbeidskapasitet og mulighet til å tilbringe den tid det krevde borte fra huset, da to av barna var store nok til å hjelpe til. Mama hadde ikke kapasitet, men heller ikke erfaringsgrunnlag til å begynne med handel i større skala. Salg av ved var for henne en av flere inntektsbringende aktiviteter, som hun klarte å tilpasse sin kapasitet og behov, samt ansvaret ved huset.

En annen type handel enslige kvinner var involvert i, var produksjon og salg kurver. En av disse seks kvinnene var den sytti år gamle enken **Yesharey Ydey**, som opprinnelig kom fra grenda Mahalintho. Salget var hennes hovedinntekt og hun kunne få fra seksti til etthundreogfemti *birr* for en kurv i Sekota; noe mindre på markedet i Kozeba. Hun jobbet raskt, var flink og fortalte at hun kunne tjene bra på handelen. Hun hadde i tillegg inntekt fra jordbrukslandet og fikk bistand fra *Safety Net* i form av månedlige kornrasjoner (MF 2007). Yesharey var registrert som fattig i min folketelling basert på førsteinstrykket av husholdet. Samtidig hadde hun seg selv og et barnebarn å forsørge, og det var kanskje derfor hun kunne fortelle at hun klarte seg bra.³⁴⁸

Denne type småskala handel kunne komme av manglende kapital til mer inntektsbringende aktiviteter, men ikke nødvendigvis. Den kunne også være uttrykk for dens tilgjengelighet og muligheten til å benytte slik handel etter behov. Og den var lettere å kombinere med kvinnenens ansvar ved huset enn handel i større skala.

Min folketelling viser imidlertid at de fleste (74 %) av de enslige kvinnene drev med handel som i større grad nærmet seg en typisk mannlig sfære. De søkte også å drive handel som hovedinntekt. De fleste benyttet markeder i nærheten, mens andre reiste til større markeder for å kjøpe inn varer. De handlet med varer som korn, salt, krydder, grønnsaker og urter. Menn drev i hovedsak handel med korn, stoffer, klær, lær, husdyr, pepper og kaffe. Ansvar for barn og husholdsarbeid begrenset imidlertid handelsvirksomheten for flere, som for førti år gamle

---

³⁴⁷ Mama Dessalegn, intervju 58, bok 6, side 119.

³⁴⁸ Yesharey Ydey, intervju 152, bok 7, side 42.

Asmao Kefyalewu. Hun hadde tatt opp et lite lån og slik økt sin handel for en tid siden, og i tillegg solgte hun *t'alla*. Handelen gav bedre fortjeneste men var en utfordring for henne siden hun ikke kunne være for lenge borte fra sine to barn og ansvaret ved huset.³⁴⁹

Jeg kjøper inn varer her, og går til *Telaje* for å selge dem, og iblant til *Chila*. *Telaje* er best siden det ikke går vei dit, og mange andre handelsmenn vil ikke dra dit. Jeg kan få bedre fortjeneste der siden det er mindre konkurranse... Jeg drar ikke til andre markeder siden det er for langt unna og jeg må tilbake til barna. Derfor trenger jeg å åpne min egen butikk. Det vil være bedre for meg og for barna.³⁵⁰

Markedet i *Telaje* var langt unna. Asmao måtte begynne å gå natten i forveien, og hun returnerte ikke før utpå kvelden dagen etter. Asmao fortalte at hun klarte å forsørge seg selv og barna men ønsket en bedre og mer praktisk inntektskilde. Derfor hadde hun tatt opp lån og håpet at økt handelsvirksomhet ville hjelpe henne å spare opp nok kapital til å virkeliggjøre hennes ambisjoner om å åpne butikk.³⁵¹

Handel i større skala var enklere for enslige kvinner som hadde voksne barn eller familie som kunne bidra med hjelp, slik som tretti år gamle skilte **Yewaybesh Gebrus**. Hun var en av flere kvinner som drev handel med salt. Hun reiste til markeder lengre nord der hun kjøpte inn blokker med salt som hun solgte i *Kozeba* og andre nærliggende markeder. Hun hadde kun ett barn, og familie og naboer stilte opp når hun reiste bort.³⁵² En annen slik enslig kvinne var den førti år gamle skilte **Alemajo Birhanu** som hadde begynt å drive mer handel etter at hun og mannen ble skilt for fem år siden. Hun kjøpte pepper, krydder og grønnsaker i *Sekota*, som hun hovedsakelig solgte på markedet i *Telaje*. Hun eide to esler fra skilsmisseoppgjøret, og brukte disse til å frakte med seg større kvanta. Alemajo var stadig på reisefot og kunne være lengre borte siden barna var voksne nok til å klare seg selv. Hun gjorde suksess med handelen og betalte slik for utdanning for sin datter som hadde flyttet til *Addis Abeba*.³⁵³

Jeg har økt handelen siden jeg ble skilt. Jeg jobber mer nå, og gjør mitt beste med handelen. Økonomien var bedre da jeg var gift siden mannen min var en flink bonde og dyrket jorda. Men da han ble *shermuta* skilte jeg meg. Jeg godtok ikke at han var utro. Da er det bedre å være alene, jobbe hardt og klare seg selv. Hvis man kan jobbe som meg er det ikke vanskelig økonomisk.³⁵⁴

Alemajo var registrert som et velstående hushold og eide et stort toetasjes hus. Hun framsto som en stolt og sterk kvinne som fortalte at hun hadde avslått tilbud om ekteskap etter

³⁴⁹ Asmao Kefyalewu, intervju 52, bok 6, side 132-134

³⁵⁰ Asmao Kefyalewu, intervju 52, bok 6, side 133.

³⁵¹ Asmao Kefyalewu, intervju 52, bok 6, side 132-134

³⁵² Yewaybesh Gebru, intervju 152, bok 7, side 48.

³⁵³ Alemajo Berhanu, intervju101, bok 2, side 134-143.

³⁵⁴ Alemajo Berhanu, intervju101, bok 2, side 135.

skilsmissten for heller å fokusere på egne interesser. Alemajo og hennes eksmann hadde jobbet hardt og klart å opparbeide seg velstand sammen.³⁵⁵ Kvinner som hadde vært velstående gjennom ekteskap, ville også ha bedre forutsetninger til å iverksette inntektsbringende aktiviteter som krevde kapital, slik som Alemajo.

Det var flere mannstyrte hushold som var involvert i storskala handel, slik som den førti år gamle gifte handelsmann og butikkeier **Ayaliewu Tafere**. Han reiste iblant både til Gondar og Mekele for å kjøpe inn varer på større og mer prisgunstige markeder. Han hadde slik jobbet seg opp til å etablere sin egen butikk og var i dag velstående. Menn som hadde en kone som styrte husholdsøkonomien og tok seg av barna, hadde mulighet til å reise til markeder lengre unna.³⁵⁶ Et viktig aspekt i denne sammenheng er konas deltagelse ikke bare innen husholdsaktivitetene, men også i inntektsgenererende aktiviteter. Bizunesh, Aialiewu's kone, jobbet i husholdets lille butikk, solgte diverse varer på markedsdagen i landsbyen, og solgte mat i deres lille restaurant på markedsdagen.³⁵⁷ Alemajo Berhanu uttrykte i denne sammenheng:

Det er lettere for gifte kvinner å drive handel, siden deres menn kan kjøpe inn varer billigere fra andre markeder og man kan tjene bedre.³⁵⁸

Enslige kvinner i uformelle relasjoner kunne av samme grunn ha bedre forutsetninger for handelsvirksomhet, slik som **Kasa Alemu***. Hun var i et forhold med en handelsmann. Det var han som reiste til prisgunstige markeder og kjøpte inn varer som Kasa både solgte på markedet i Kozeba og brukte i husholdet:

Siden jeg er utdannet, har jeg regnet ut hva som gir best fortjeneste. Så jeg sluttet med å selge *t'alla* og begynte med handel. Min mann kjøper inn varer fra større markeder, og det er simpelthen bare min jobb og selge det på markedet og lage mat... Å ha en mann betyr at man er to som kan diskutere og hjelpe hverandre.³⁵⁹

Kasa økonomiske suksess kom i stor grad av hennes tilgang til mannlig arbeidskraft gjennom sine ekteskap og uformelle relasjoner, og det var slik hun nå hadde mulighet til å gjøre suksess med handelen. Det hadde i sin tur gitt henne kapital til å etablere seg som entreprenør i landsbyen, og bidratt til at hun i dag var et av få velstående hushold i landsbyen. Det var nettopp dette aspekt som bidro til at flere mannstyrte hushold i landsbyen var involvert i handel i stor skala, og at flere var registrert som middels og velstående hushold. De aller fleste av disse husholdene hadde to, heller enn en, forsørger.

---

³⁵⁵ Alemajo Berhanu, intervju101, bok 2, side 134-143.

³⁵⁶ Ayaliewu Tafere, intervju 126, bok 5, side 76-83.

³⁵⁷ Bizunesh, intervju 99, bok 2, side 120-121.

³⁵⁸ Alemajo Berhanu, intervju101, bok 2, side 136-137.

³⁵⁹ Kasa Alemu, intervju 95, bok 6, side 251.

Gjennomsnittet av både kvinne- og mannstyrte hushold som drev handel var allikevel registrert som fattige. I min folketelling var kun 7 % av de enslige kvinnene som drev handel registrert som velstående, og 7 % som middels i *p-score*. En gruppe butikkeiere og skreddere var også registrert som middels og noen få som velstående hushold. Disse var alle mannstyrte hushold. Butikkvirksomhet og handel i større skala syntes å være en av få typer aktiviteter i landsbyen som var med på løfte hushold ut av fattigdom. Denne sfæren var allikevel ikke så lukrativ som man kanskje skulle tro, da kun to av disse mannstyrte husholdene var registrert som velstående og de resterende nitten av disse var middels hushold (MF 2007). Handel i større skala krevde kapital, og de fleste hushold, mannstyrte- som kvinnestyrte-, manglet enten kapital eller kunnskap.

Økonomisk støtte

Mens sosiale nettverk og hjelp i jordbruk eller hushold var et aspekt av enslige kvinners levebrød på landsbygda, var det ikke et like vanlig aspekt av livet i landsbyen. Økonomisk støtte fra familie eller barn var imidlertid et urbant fenomen. Dette kom av endring fra jordbruksøkonomi til urban økonomi, der flere hadde barn som hadde utdanning og fast lønnsarbeid. Økonomisk støtte viser i denne sammenheng til regelmessig økonomisk hjelp som utgjorde en inntekt av betydning for husholdets levebrød, og som er registrert i min folketelling.

Min folketelling viser at 9 % av de enslige kvinnene i landsbyen mottok støtte fra barn eller familiemedlemmer. Slik støtte var hovedinntekten for ni av kvinnene, og en biinntekt for de resterende syv. Kun ett mannstyrt hushold, tjuetre år gamle ugifte Melkie Gebyawu, mottok økonomisk støtte fra sine foreldre for å fullføre sin skolegang. En enslig kvinne, atten år gamle Weyzer Debashe, levde på økonomisk hjelp fra sin elsker som forsørget Weyzer og deres felles ett år gamle sønn. Fem enslige kvinner mottok hjelp fra foreldre. Fire av disse hadde migrert fra landsbygda for å fullføre sin skolegang, mens tretti år gamle ugifte Kasa Grmay hadde kommet i søken etter arbeid og levde inntil videre av støtten fra sin far. Førti år gamle skilte Almaz Asmamawu hadde også nylig kommet til landsbyen og levde i hovedsak av økonomisk hjelp fra sin bror (MF 2007). Til tross for svært små marginer, kan denne tendensen kanskje ses i sammenheng med Kasahun fra Kamara sine planer om å sende sine døtre, heller enn sine sønner, til urbane senter for å gå skole.³⁶⁰

De fleste hushold som levde av økonomisk støtte, fikk hjelp fra voksne barn som hadde lønnsarbeid i urbane senter. De aller fleste hadde fått skolegang og utdanning (MF

---

³⁶⁰ Kasahun Betewa, intervju 111, bok 3, side 100-108.

2007). Den førtifem år gamle enken Fulegu Belete mottok støtte fra to av sine sønner som jobbet som henholdsvis lærer og helsearbeider i Sekota og Amde Werk. Støtten var hennes hovedinntekt, og hun var registrert som et velstående hushold (MF 2007). To av de andre var registrert som middels hushold i p-score, og de resterende tretten som fattige. Min folketelling viser allikevel, med små marginer, til en noe høyere gjennomsnittlig *p-score* blant denne gruppe enslige kvinner (MF 2007, tabell 8).

Testu Aregu, en femti år gammel enke, var en annen av disse kvinnene. Etter at hennes mann døde da hun var bare tjue år gammel, migrerte hun til landsbyen fra nabo *qabal*, Shimela, med sin lille datter som hun oppdro alene. Datteren var i dag voksen og hadde hjulpet sin mor økonomisk i flere år. Siden prisene på korn hadde økt de siste årene, hadde Testu begynt å selge *t'alla* sjeldnere. Nå levde hun først og fremst på støtten fra datteren:

Da jeg kom hit solgte jeg *t'alla*, og da jeg hadde spart nok penger, begynte jeg å selge *tadj*, *injera* og te. På den måten hjalp jeg min datter med å ta utdanning. Hun jobber som leder for kvinnegruppen i Amde Werk og har støttet meg økonomisk siden hun begynte å jobbe. Iblant selger jeg *t'alla*, men støtten fra min datter hjelper meg mest. Det er min hovedinntekt. Nå klarer meg bra.³⁶¹

Testu var registrert som et middels hushold i min folketelling. Hun klarte seg bra, kanskje spesielt siden hun kun hadde seg selv og et barnebarn å forsørge. Hun hadde vært etablert i landsbyen i trettiseks år og hadde klart å kjøpe sitt eget hus ved landsbyens hovedgate. Hjelpen fra hennes trettiseks år gamle datter var ikke bare en sikkerhet for alderdommen men hadde også bidratt til Testus relative velstand og til at hun nå kunne kutte ned på salg av *t'alla*.³⁶²

En annen kvinne som fikk hjelp fra sine barn var den førtifem år gamle enken **Yekanu Mebratie***. Hun hadde levd i tolv år i et uformelt forhold som fungerte som et ekteskap, men hun hadde vært alene de siste årene siden mannen døde. Hun hadde slitt med å klare seg og forsørge barna etter at hun ble alene, men hun hadde nå begynt å motta økonomisk støtte fra både sin sønn og datter:³⁶³

Både min sønn og datter har utdannet seg og jobber som lærere nå. De har jobbet i et par år og de hjelper meg... Før sa folk at jeg var fattig. Nå sier de at jeg kommer til å få et bra liv siden jeg har barn som vokser opp og har jobb... Jeg har et bedre liv nå og jeg klarer meg bra.³⁶⁴

---

³⁶¹ Testu Aregu, intervju 75, bok 1, side 173.

³⁶² Testu Aregu, intervju 75, bok 1, side 171-175.

³⁶³ Yekanu Mebratie, intervju 56, bok 6, side 111-114.

³⁶⁴ Yekanu Mebratie, intervju 56, bok 6, side 113-114.

Yekanu bodde sammen med sitt yngste barn, hun hadde et lite hushold å forsørge og syntes å klare seg relativt bra, selv om hun var registrert som fattig i min folketelling. Hun hadde nylig begynt å motta støtte fra sine to barn. Det som kom klarest fram var den lettelsen Yekanu nå følte i forhold til sine barns mulighet til å hjelpe henne. Økonomisk støtte fra voksne barn syntes å være høyt skattet. Det var sett som en sikkerhet for alderdommen så vel som en mulighet til å komme ut av fattigdom. Mens mange enslige kvinner hadde hatt en stor forsørgerbyrde for mindre barn, kunne voksne barn slik representere en viktig økonomisk ressurs. I min folketelling var kun enslige kvinner registrert med økonomisk støtte fra voksne barn. Årsaken er usikker. Det så ikke ut for at det først og fremst var fattigdom i disse hushold som avgjorde om barn bidro med støtte, men heller den *mulighet* utdanning eller fast lønn gav barn til å bedre livskvaliteten til en enslig mor. Kanskje kan dette ses som en parallell til tendensen vi så til svært nære relasjoner mellom enslige mødre og voksne barn på landsbygda.

Det var imidlertid vanskelig å få nøyaktig innsikt i økonomiske ytelser av flere årsaker. Støtte kunne være uregelmessig, komme gjennom gaver, mat eller husly, og folk regnet ikke nødvendigvis slik støtte som inntekt. Flere kvinner mottok hjelp fra tidligere partnere for å forsørge felles barn, som i Takla Solomon* tilfelle, selv om støtten ofte var uregelmessig.³⁶⁵ Slik støtte var heller ikke nødvendigvis pengestøtte, og flere menn fikk også hjelp eller støtte fra kvinner over kortere eller lengre perioder, i form av husly og mat. Slike økonomiske aspekt var trolig av betydning for mange, men den var vanskelig å måle og var ikke registrert i min folketelling.

Planteskolen og statlige lån

I likhet med situasjonen på landsbygda, jobbet en stor andel av de enslige kvinnene i landsbyen på planteskolen. Min folketelling viser at 31 % av de enslige kvinnene jobbet på planteskolen, mot kun 14 % av de mannsstyrte husholdene, hvorav to var enslige (se tabell 8). Dette var som vi har sett bistand, og en mulighet for fattige hushold, og enslige kvinner var en gruppe som ble prioritert. Bortsett fra ett hushold som var registrert som middels, var de resterende fattige, og hushold som deltok hadde en noe lavere gjennomsnittlig *p-score* enn de som ikke deltok. Disse kvinnene hadde typisk flere barn og lite eiendom (MF 2007). Galene Gebru var en av disse kvinnene. Hun slet økonomisk, men hadde nylig begynt å jobbe på planteskolen, og jobben var nå hennes hovedinntekt.³⁶⁶

---

³⁶⁵ Takla Solomon, intervju 96, bok 2, side 104-109.

³⁶⁶ Galene Gebru, intervju 63, bok 6, side 203-206.

For de fleste andre var kornrasjonene en biinntekt, ved siden av flere andre aktiviteter. Tilgang til lønnsarbeid var begrenset i urbane senter, og de fleste måtte ty til flere inntektskilder. Planteskolen var slik en god mulighet, spesielt for hushold som manglet kapasitet til å investere i andre typer aktiviteter. Min folketelling viser en positiv korrelasjon mellom deltagelse i planteskolen og andre inntektsbringende aktiviteter. Disse kvinnene hadde tre inntektsbringende aktiviteter, mot to i resterende hushold (MF 2007).

Mens flere menn hadde tatt opp lån på landsbygda gjennom *Safety Net*, var flere kvinner registrert med statlige lån i landsbyen, med ti kvinner mot kun ett mannstyrt hushold (MF 2007). Det tas forbehold om underregistrering, og at hushold ikke registrerte tidligere lån som var nedbetalt.

Min folketelling viser at de fleste som hadde tatt opp lån var involvert i handelsaktivitet, og at to hadde tatt opp lån for å begynne å selge mat. Enslige kvinner som tok opp lån hadde oftest intensjoner om å investere i handel, som ga bedre inntekt enn de fleste andre aktiviteter knyttet til den kvinnelige sfære. Asmao Kafyalewu hadde, som vi så tidligere, tatt opp lån for å drive handel. Målet var å tjene nok til å åpne sin egen butikk for å bedre sin inntekt og være nærmere husholdet og barna.³⁶⁷

De enslige kvinnene som hadde statlige lån, hadde en høyere *p-score* enn gjennomsnittet. Cirka halvparten av disse kvinnene var registrert som middels hushold, de resterende som fattige (MF 2007). Det var ikke nødvendigvis lånene som hadde bedret deres økonomi, da de fleste lån var relativt nyopprettet. Det kunne syntes som om disse kvinnene hadde hatt bedre økonomisk kapasitet til å ta opp lån i form av eiendom, og slik en viss sikkerhet i forhold til nedbetaling. Erfaring og mot til å ta risikoen var trolig også en faktor. De fleste tok allikevel ikke opp større lån enn fra 500 til 1000 *birr*. En av disse var **Kasa Gebyawu**. Hun hadde nylig tatt opp et lån på 1000 *birr*³⁶⁸ for å drive handel. Hun hadde ordnet med en egen liten bod på markedsplassen der hun solgte forskjellige varer som drops, kaffekopper, øredobber, sko og diverse tørket krydder:³⁶⁹

Jeg har akkurat tatt opp lån for å begynne med handel, og jeg har åpnet min egen bod på markedet. Jeg lånte 1000 *birr*. De som er rike kan låne mer siden de har sikkerhet i større hus langs hovedveien eller har butikker. Jeg ville ikke låne mer siden jeg må betale det tilbake innen et år.³⁷⁰

Kasa håpet at handelen ville bedre hennes økonomi, og det var for henne også en strategi siden prisøkninger hadde ført til dårligere fortjeneste på salg av *t'alla*, som hun også drev

³⁶⁷ Asmao Kafyalewu, intervju 52, bok 6, side 132-134.

³⁶⁸ INOK = cirka 1,70 *birr* (ETB) i 2008.

³⁶⁹ Kasa Gebyawu, intervju 7, bok 1, side 9-10.

³⁷⁰ Kasa Gebyawu, intervju 15, bok 1, side 20-21.

med. Kasa hadde valgt å kjøpe inn en rekke varer som ikke var så tilgjengelige lokalt og håpet at det kunne gi bedre fortjeneste, og hun kunne fortelle at salget hittil hadde gått bra.³⁷¹

De fattigste husholdene turte ikke å ta opp større lån i frykt for å ikke klare å betale tilbake. De tok heller opp mindre uformelle lån av handelsmenn i landsbyen, slik **Aweku*** hadde gjort etter at hun fødte sitt barn:

Jeg har lånt 200 *birr* av en handelsmann og vil betale det tilbake innen et år. Jeg foretrekker å låne av de som driver handel. Jeg betaler kun 5 *birr* i rente, og siden lånet er lite kan jeg betale det tilbake.³⁷²

Uformelle relasjoner og endring i ekteskapsmønstre

Landsbyens økonomiske struktur var preget av salg, handel og lønnsarbeid, og av en pågående migrasjon av enslige kvinner og menn fra landsbygda i søken etter arbeid utenfor jordbruket. Den urbane økonomi hadde slik tatt et godt steg bort fra jordbruksøkonomien. Dette førte i sin tur til endringer i tradisjonelle ekteskapsmønstre og husholds sammensetning. Den urbane økonomien var ikke avhengig av tilgang til både en kvinne og manns arbeidskraft på samme måte som på landsbygda. Arbeidsløshet, arbeidsmigrasjon og økonomiske problemer gjorde også stabile parforhold vanskelige for mange. Dette førte både til nye forutsetninger og preferanser for livsstil og partnerskap.

Kvinner spesielt var mindre avhengig av mannlig arbeidskraft enn på landsbygda. Enslige kvinners tilknytning til husholdsøkonomien gjorde at de hadde bedre forutsetninger for å opprette permanente og stabile hushold enn menn. Menns inntektsbringende aktiviteter i landsbyen var, som på landsbygda, knyttet til arbeid utenfor husholdet. Det var slik vanskelig for menn å opprette hushold uten en kvinne til å drive husholdsøkonomien. Kun lærere og andre statlige ansatte var registrert som enslige hushold i landsbyen, og de utgjorde kun tjue hushold (MF 2007). De hadde stabilt arbeid og inntekt, hadde mulighet til å betale for å få laget mat og få utført andre husholdsoppgaver, og de fleste var ugifte, relativt unge og mer urbane.

Den mannlige arbeidssfære i landsbyen var preget av dårlig tilgang til fast lønnsarbeid. Arbeidsledighet, sesongarbeid og arbeidsmigrasjon var vanlig. Handelsvirksomhet førte også til mye reising. Tid borte fra hus og hjem, økonomisk usikkerhet, og en økende bevissthet om faren for HIV/AIDS smitte, skapte manglende tillit, både i forhold til økonomi og utroskap. Dette betydde ikke at ekteskap eller parforhold var uønsket for enslige kvinner i urbane senter, men forutsetningene var vanskeligere. Medlemmene i landsbyens kvinnegruppe

---

³⁷¹ Kasa Gebyawu, intervju 15, bok 1, side 20-21.

³⁷² Aweku Mengestu, intervju 59, bok 6, side 139.

diskuterte ekteskap og relasjoner mellom kvinner og menn basert på sine erfaringer, og førte år gamle Asmao Kafyalewu forklarte:

De fleste av oss kommer fra landsbygda. Vi kom til landsbyen etter at vi ble skilt. På grunn av situasjonen i området er ikke ekteskap i stor grad nødvendig. Ektepar som lever i fred i denne landsbyen er kanskje en tiendedel. På grunn av problemer i området er det dårlig økonomi, og mange skiller seg og flykter til byen. Ekteskap er ikke nødvendig, det er bedre å leve uavhengig. Før vi ble gift tenkte vi ikke slik, men vi har denne erfaringen nå.³⁷³

Genet Abraha, en tretti år gammel enke fortsatte:

Det er ingen tillit mellom menn og kvinner, og vi er redde for å få HIV/AIDS. Alle menn er ikke like, men noen bruker penger utenfor husholdet. Vi stoler ikke på dem, så det er bedre å være alene. Vi kan få lån fra staten og fra «Saving Bank» [lokal organisasjon for lån], og vi jobber heller med det.³⁷⁴

De fleste kvinnene i kvinnegruppen var skilt en eller flere ganger og hadde erfart ekteskap og varige relasjoner som vanskelig. Enslige menn som migrerte til urbane senter, hadde oftest et mer ustabil liv og inntekt. Mange reiste mellom flere urbane senter, og andre var etablert på landsbygda. De kom til landsbyen i søken etter lønnsarbeid, eller sesongarbeid, og ustabil inntekt var et problem for mange. Relasjoner var vanlige, men ofte ustabile og kortvarige. Arbeidsmigrasjon og fravær av eget hushold, gjorde at menn også kunne etablere relasjoner til flere kvinner. De oppsøkte ofte små spisesteder i søken etter mat og drikke og kom ofte i kontakt med enslige kvinner i flere urbane senter. Den samme situasjonen kunne gjelde for flere av kvinnene, som kom i kontakt med menn mens de solgte *t'alla* og mat.³⁷⁵

Den tretti år gamle enken **Genet Abraha**, fortalte om relasjonen til far til et av hennes barn:

Min mann var lærer og vi levde på hans lønn. Da han døde, møtte jeg mange problemer. Jeg begynte å selge *t'alla*, *arake* og *injera*, og møtte slik en annen mann etter to år. Vi har et barn sammen, men det er ikke et permanent forhold, og han kommer og går. Han har ikke jobb og vi stoler ikke på hverandre. Vi krangler ofte og jeg sender han bort. Men jeg lar han komme tilbake for å besøke sitt barn. Vi lever på den måten.³⁷⁶

Det økonomiske aspekt var også viktig. Mange hadde ikke et permanent bosted, men reiste mellom flere urbane senter i forbindelse med handel eller i søken etter lønnsarbeid. Både bo- og arbeidsforhold var slik ofte ustabile. Genets «kjæreste» slet med å finne arbeid, og hadde dårlig og ustabil inntekt.³⁷⁷ En mann som ikke kunne bidra til å forsørge husholdet ville

---

³⁷³ Gruppeintervju 2, bok 6, side 39-45.

³⁷⁴ Gruppeintervju 2, bok 6, side 39-45.

³⁷⁵ Observasjoner, feltdagbok 1-38.

³⁷⁶ Genet Abraha, intervju 50, bok 6, side 128.

³⁷⁷ Genet Abraha, intervju 50, bok 6, side 126-130.

Urbanisering og endringsmønstre

sjelden bli en permanent partner. Enslige kvinner foretrakk å være alene eller håpet på å treffe en mann som kunne hjelpe henne bedre. Genet fortalte:

Han har ikke penger og kan ikke hjelpe meg, og derfor får jeg han til å komme og gå.
Dersom han hadde penger ville jeg brydd meg om han.³⁷⁸

Genet hadde sitt eget hushold, og siden mannen ikke kunne bidra økonomisk, foretrakk hun at relasjonen ikke var eksklusiv. Ved å være ugift og styre sitt eget hushold hadde hun kontroll over egne ressurser.

Mange var allikevel involvert i kortere eller lengre relasjoner, om enn ustabile, mens andre valgte også å avstå på grunn av situasjonen. **Mama Dessalegn**, hadde også liten tillitt til at menn hun møtte i landsbyen ville føre til en stabil relasjon og ønsket verken ekteskap eller uformelle relasjoner. Hun valgte heller å fokusere på sine egne behov i forhold til å forsørge seg selv og sine fire barn:

Menn har spurt meg om ekteskap, men jeg vil ikke. Jeg er fremdeles fruktbar og kunne fått to barn til. Men siden min eksmann gikk til prostituerte, hva om neste mann blir *shermuta*? Hva om han gir meg sykdommen [HIV]? Ved å stille meg disse spørsmålene har jeg bestemt meg for ikke å involvere meg med en ny mann. Jeg foretrekker å være alene og ta vare på barna. Jeg kan heller jobbe med forskjellige aktiviteter og ta vare på meg selv.³⁷⁹

Mama hadde fått et relativt bra skilsmisseoppgjør, og hun klarte å forsørge sitt eget hushold. Hun ønsket å bo i landsbyen for å leve et lettere liv enn på landsbygda, men hadde liten tro på varige relasjoner. Manglende tillit og faren for HIV smitte gjorde at hun valgte å avstå fra relasjoner.

Eksklusive parforhold var samtidig ønskelig, dersom økonomiske og følelsesmessige forutsetninger lå til rette, men de førte allikevel ikke nødvendigvis til ekteskap. **Werkuha Weldie** var i en uformell relasjon og gravid med sitt fjerde barn, men hun ønsket ikke å gifte seg:

Vi elsker hverandre, men jeg trenger ikke noe fra han. Jeg vil ikke gifte meg. Jeg vil klare meg selv. Vårt forhold dreier seg kun om kjærlighet, ikke penger eller noe annet.³⁸⁰

Dersom «den rette» dukket opp var de fleste interessert i en fast partner, heller enn tilfeldige forhold. Mange ønsket allikevel ikke å gi slipp på sin selvstendighet. Werkuha hadde heller ikke behov for en mann til å forsørge seg. Hun klarte seg bedre enn de fleste mannstyrte hushold i landsbyen. Hun ville fortsette å styre sitt hushold og økonomi, uten innblanding fra noen.

³⁷⁸ Genet Abraha, intervju 50, bok 6, side 130.

³⁷⁹ Mama Dessalegn, intervju 58, bok 6, side 121.

³⁸⁰ Werkuha Weldie, intervju 55, bok 6, side 104.

I lang tid har mitt fokus vært å jobbe, og jeg har jobbet hardt. Jeg liker å jobbe hardt, og jeg har tjent penger. Jeg har ikke bekymret meg for noe, og jeg er lykkelig med å leve mitt eget liv. Jeg har to barn med en mann og et annet med en annen person, og jeg har ikke ventet noe fra dem. Jeg forventet aldri hjelp fra menn, ikke engang barnas fedre! Jeg klarer meg selv, og kan leve av min egen inntekt.³⁸¹

Werkuha var vant med å klare seg selv og ta sine egne avgjørelser og hadde heller ikke behov for hjelp. Hun ønsket å bevare sin selvstendighet og ressurser hun hadde jobbet hardt for. Flere kvinner som tidligere hadde levd i ekteskap på landsbygda, likte sin selvstendighet og den kontroll de hadde i sine urbane hushold.

Uformelle relasjoner kunne imidlertid fungere på samme måte som ekteskap, slik vi så i Awekus* tilfelle. De kunne innebære både økonomisk og sosiale fordeler, spesielt dersom hushold fikk tilgang til mannlig arbeidskraft, slik vi så for **Kasa Alemu***. Hennes nåværende relasjon var av stor økonomisk betydning for dem begge. Gjennom denne relasjonen fikk Kasa tilgang til handel og et stort boligkompleks som de leide ut.³⁸² Kasa hadde jobbet seg opp til sin velstand i samarbeid med sine partnere, og hennes menn hadde utvilsomt også hatt økonomiske fordeler av unionen. Det var nettopp dette aspekt som bidro til en noe bedre velstand i mannstyrte hushold. Dersom slike unioner fungerte økonomisk og emosjonelt var de ettertraktet og kunne bedre både kvinner og menns levebrød.

Prostitusjon

Prostitusjon var ikke uvanlig i landsbyen og syntes ikke å være forbundet med stigma. Prostitusjon var imidlertid et ambivalent konsept på landsbygda i Etiopia, og som Laktech Dirasse (1991:2) påpeker, kunne det være problematisk å forstå og definere hvor grensen mellom prostitusjon og uformelle forhold gikk.³⁸³

I min folketelling ble prostitusjon registrert som inntektskilde for hushold som mottok penger eller annen støtte fra menn for seksuelle tjenester, når dette er oppgitt av kvinnene selv. Tjuen slike kvinner var registrert. De var både ugifte, skilte og enker og var fra nitten til førtifem år gamle, med en gjennomsnittlig alder på tjue år. Åtte av disse så prostitusjon som del av sin hovedinntekt ved siden salg av *t'alla* og mat, og for elleve av dem var det en «binæring». Kun en enslig kvinne var registrert med prostitusjon som eneste inntektskilde. Dette var tjuetre år gamle ugifte Tofet Teshome,* som nylig hadde migrert fra en av Kozebas nabo *qabales*, Wizaba, og manglet penger til å starte med andre inntektsbringende aktiviteter (MF 2007).

³⁸¹ Werkuha Weldie, intervju 55, bok 6, side 105.

³⁸² Kasa Alemu, intervju 95, bok 6, side 245-256.

³⁸³ Se Laktech Dirasse (1991:2-14) for en mer inngående beskrivelse av forskjellige typer av prostitusjon i Etiopia.

Kvinner som var involvert i prostitusjon solgte i de fleste tilfeller *t'alla* fra sine hjem og kom slik i kontakt med menn. Kvinnene var selv i kontroll, og styrte selv hvem de eventuelt ville involvere seg med. **Aweku Mengestu*** som vi ble kjent med innledningsvis fortalte om sine erfaringer:

Mange enslige kvinner som selger *t'alla* er med menn for penger. Det er ikke galt å spørre. Menn spør, og man sier ok hvis man vil. Først spør han folk som kjenner henne om hun har mann, og hvis hun er enslig vil han spørre henne. Når jeg selger *t'alla* vil han være den siste som sitter igjen, og hvis jeg er villig lukker jeg døra mens han er inne [ler]. Hvis hun trenger pengene vil hun vanligvis gå med på det. Noen menn drar etter en natt, mens andre kan bli en stund. Selv de som selger tre-fire krukker med *t'alla* prostituerer seg hvis de trenger å øke sin inntekt... Når jeg har problemer med penger, hender det at jeg «går for penger». Hvis min *t'alla* ikke blir solgt, trenger jeg penger til husleie og til å betale penger jeg har lånt... Jeg traff en bonde gjennom prostitusjon da jeg solgte *t'alla* og ble tilfeldigvis gravid. Jeg hadde ønsket et barn og ble lykkelig. Han bor på landsbygda. Han er forlovet og bor med sine foreldre, så han kan ikke hjelpe meg. Han kom med sine foreldre og gav meg en geit, *injera* og *berbere* [chili]... Jeg er redd for HIV. Det hadde vært bedre å møte en mann og bli gift. Hvis jeg møter noen vil jeg foretrekke det.³⁸⁴

Aweku hadde som vi har sett vært i en økonomisk sårbar situasjon. Samtidig var hun interessert i å treffe en mann for å få barn, og håpet på å treffe en mann hun kunne innlede et eksklusivt forhold til eller gifte seg med.³⁸⁵ Selv om prostitusjon ikke var knyttet til stigma, var det heller ikke sett som positivt verken av kvinnene selv eller lokalsamfunnet, blant annet på grunn av faren for HIV smitte og andre sykdommer.

Flere av kvinnene som var involvert i prostitusjon uttrykte allikevel et ønske om både uformelle og varige relasjoner. Trettifem år gamle ugifte **Takla Solomon*** var en av disse. Hun fortalte at hun slik hadde fått mange barn, men samtidig vitnet hennes beretninger om en viss ambivalens i forhold til hvor grensen mellom prostitusjon og uformelle relasjoner gikk:

Siden jeg er ung vil jeg ha relasjoner med menn. Og på grunn av prostitusjon har jeg slik fått åtte barn. Jeg trenger pengene, og derfor gjør jeg det. Noen av fedrene til barna hjelper meg, andre ikke... Hvis man er heldig treffer man en lojal mann som kan hjelpe økonomisk.³⁸⁶

Både Takla og Aweku håpet på varige relasjoner og en mann som ville støtte dem. Samtidig var prostitusjon en bevisst strategi, som kunne gi både økonomiske og sosiale muligheter for kvinner som levde under de vanskelige økonomiske forhold som den urbane økonomiske struktur representerte.³⁸⁷ Noen av kvinnene syntes å ha bedre nettverk, mer kontroll over situasjonen og til dels faste relasjoner, slik som Takla. Hun var en av to slike kvinner registrert med middels *p-score* i min folketelling. Ikke sjelden utviklet det seg kortere eller

³⁸⁴ Aweku Mengestu, intervju 59, bok 6, side 142

³⁸⁵ Aweku Mengestu, intervju 59, bok 6, side 138-143.

³⁸⁶ Takla Solomon, intervju 96, bok 2, side 105.

³⁸⁷ Jfr. Laktech Dirasse (1991:14).

lengre partnerskap, og iblant også ekteskap. Veien mellom prostitusjon og uformelle relasjoner var slik ikke nødvendigvis lang. **Yekanu Mebratie***, en førtifem år gammel enke, hadde drevet med prostitusjon tidligere i livet og fortalte hvordan hun slik møtte sin mann:

Jeg leide meg et hus i Kozeba og begynte å selge *t'alla* og jobbe med prostitusjon. Snart møtte jeg en mann som var i sammen situasjon som meg. Han hadde heller ikke *maja*. Vi likte hverandre og levde sammen som ektepar selv om vi ikke var gift. Vi fikk to barn sammen, og livet var bra før han døde.³⁸⁸

Den økonomiske struktur i byen gjorde, som vi har sett tidligere, at både ekteskap og varige relasjoner var problematiske for svært mange enslige kvinner og menn. Nettopp dette aspekt syntes i sin tur å være knyttet til prostitusjon, både fra de prostituertes og deres klienters side. Forhold mellom prostituerte og klienter dreide seg slik ikke bare om seksuelle tjenester, men hadde ofte følelsesmessige aspekt. Måltider og husly kunne være del av slike relasjoner, og menn kunne bli boende i kortere eller lengre perioder.³⁸⁹

De fleste av kvinnene som var involvert i prostitusjon, slet imidlertid økonomisk og var i en sårbar situasjon. Bortsett fra to hushold som var registrert med middels *p-score*, var de resterende fattige, og prostitusjon var for de fleste ikke en vei ut av fattigdom. Det var nok heller typisk en strategi i mangel på bedre alternativ og ofte forbundet med hushold som var i en overgangsfase. Kasa Alemu* hadde således begynt med prostitusjon da hun først kom til Kozeba, men sluttet så snart hun møtte en mann som hun giftet seg med. Etter det hadde hennes økonomi bedret seg, og hun hadde siden levd enten i ekteskap eller i uformelle relasjoner. **Asefa Mekonen*** hadde, som vi så tidligere, også begynt med prostitusjon etter at hun etablerte sitt eget hushold noen måneder tidligere. Hun håpet på å finne mer arbeid slik at hun kunne slutte og beskrev nok hvordan flere vurderte situasjonen:

Jeg planlegger å slutte med prostitusjon. Jeg liker det ikke, og er redd for HIV, så det hadde vært bedre om jeg kunne treffe en bra mann og gifte meg. Da ville jeg være stolt. Prostitusjon har få fordeler, og betalingen dekker kun husleien.³⁹⁰

Kvinner kunne på den ene siden ønske økonomisk støtte eller relasjoner. Samtidig gjorde fare for HIV-smitte og det at kvinnene ofte ble aleneforsørgere for barn, at disse kvinnene kunne være spesielt sårbare.

Skolegang og formell sektor

Skolegang fra 1. til 9. klasse hadde vært tilgjengelig i landsbyen siden 1998, og de aller fleste sendte sine barn på skolen. Både foreldre og barn både i landsbyen og på landsbygda syntes å

³⁸⁸ Yekanu Mebratie, intervju 56, bok 6, side 111-114.

³⁸⁹ Aweku Mengestu, intervju 59, bok 6, side 138-143. Se også Laktech Dirasse (1991:7) for samme funn.

³⁹⁰ Asefa Mekonen, intervju 134, bok 6, side 29.

se skolegang og utdanning som en mulighet ut av vanskelighetene på landsbygda. Lærere i Kozeba viste til likt oppmøte blant både gutter og jenter, men til en nedgang i jenters skolegang i forhold til gutter etter 9. klasse som følge av tidlig ekteskap.³⁹¹ Samtidig var det en økende tendens til at unge jenter nektet å gifte seg før de hadde fullført skole. De reiste heller til urbane senter eller større byer for å søke nye muligheter, gå på skole og finne lønnsarbeid. Skolegang og utdanning var også i økende grad en akseptert grunn til at ekteskap uteble eller ble utsatt, og jenter som fikk satse på skole og utdanning, fikk mer sannsynlig velge selv både *hvem, når* og *om* de ville gifte seg. Førtifem år gamle Tammr Bebeyu, en gift kvinne fra grenda Lei Talk, og hennes to kvinnelige naboer forklarte hvilke endringer skolegang hadde medført i forhold til ekteskap for unge jenter:

Nå har jenter blitt viljesterke. I disse dager er det vanlig at jenter sier at de vil gå skole, og ikke gifte seg. De sier at om vi nekter dem, så drar de til byen og går på skole og jobber ved egen hjelp. På skolen treffer jenter og gutter hverandre, de velger hverandre selv, og vi aksepterer det. Noen ganger forteller de ikke at de er i et forhold og blir gravide. Da må familien akseptere det.³⁹²

Sytten år gamle ugifte Belaynesh Mesele var en jente som hadde kommet til Kozeba fra nabo *qabalen* Shimela for å fullføre sin skolegang. Hun leide et lite hus i landsbyen ved hjelp av økonomisk støtte fra familien. Hun håpet å gjøre det bra på skolen og få mulighet til å ta videre utdanning (MF 2007). En annen jente som også hadde kommet til Kozeba for å fullføre sin skolegang var tjue år gamle ugifte Melkam Getayay fra Shimela, som fikk økonomisk støtte fra sin far. Melkam ønsket slik å bedre sine muligheter for å finne arbeid (MF 2007). Skolegang og utdanning gikk slik hånd i hånd med migrasjon til urbane senter, håp om lønnsarbeid og et bedre levebrød.

Det pågikk i denne sammenheng en endring i både jenter og gutters muligheter og bevissthet om egen framtid. Samtidig bidro dette til endringer i tradisjonelle ekteskapsmønstre, spesielt for unge jenter. **Kasahun og kona Fentaw** fra Kamara ville som vi har sett ikke gifte bort sine døtre på landsbygda og ville at de skulle få utdanning og jobb i byen. Han fortalte:

Jeg tenker spesielt på mine jenter. Jeg vil at de skal gå skole og få utdanning slik at de kan få hvilken som helst jobb. Da kan de til og med gi råd til menn.³⁹³

Kasahun og kona så skolegang og en urban livsstil som en bedre mulighet for barna. Kanskje var fattigdom og jordknapphet en katalysator som hadde endret deres valg om tradisjonelle ekteskapsmønstre fra en generasjon til neste. Men det syntes som om urbanisering og

³⁹¹ Zewdu Solomon, intervju 151, bok 7, side 42-46.

³⁹² Gruppeintervju 6, bok 6, side 50.

³⁹³ Kasahun Betewa, intervju 111, bok 3, side 102-103.

skolegang og mulighetene det åpnet i forhold til både arbeid og levebrød for døtrene var minst like viktig for Kasahun og kona.

Siden skolen var relativt nyetablert, hadde de fleste godt voksne kvinner og menn både i landsbyen og på landsbygda i Kozeba lite eller ingen skolegang. **Kasa Alemu*** var nok en av svært få godt voksne som gikk skole, og den eneste jeg møtte i løpet av studiet. Hun skulle snart fullføre niende klasse og håpet at hennes skolegang på sikt kunne åpne for bedre jobbmuligheter og inntekt. For Kasa var skolegang også en mulighet til å bedre økonomisk sikkerhet i alderdommen:

Med skolegang vil jeg i det minste klare å få en vaskejobb i byen. Siden jeg ikke har barn eller noen til å ta seg av meg, vil det kunne hjelpe meg senere i livet.³⁹⁴

I Kozeba fantes ingen muligheter for videre utdanning, og dårlig utbygd infrastruktur gjorde formelt arbeid lite tilgjengelig. Flere migrerte derfor til større bysentra i søken etter både utdanning og arbeid. Min folketelling viser at læreryrket var det største innen formell sektor, med til sammen tjue lærere. Formell sektor besto for øvrig av helsesenter, politi, *Safety Net*, og EOC. Til sammen trettitre mannstyrte hushold og ni enslige kvinner jobbet innen formell sektor. Bortsett fra åtte menn som jobbet som væpnet vakt ved skolen, helsesenteret og EOC stasjonen, hadde alle disse gått skole og hadde mer eller mindre videreutdanning. Disse tallene gir ikke en fullständig oversikt over kvinner og menns deltagelse i formelt arbeid siden de ikke forteller om det var mannen eller kona som var ansatt. Trettifem år gamle Solomon Mebratie og hans tjuette år gamle kone, jobbet i den sammenheng begge for EOC. Siden femten av disse mannstyrte husholdene besto av enslige menn, viser dette at menn allikevel var i flertall innen formell sektor (MF 2007).

Ansatte innen formell sektor var en av de gruppene som kom best ut i *p-score*, men ikke så bra som man kanskje ville trodd, da gjennomsnittet var registrert som middels hushold (MF 2007). En årsak kan være at flere ikke hadde vært etablert lenge eller hadde planer om å etablere seg i Kozeba. De lot derfor ikke til å investere i hus og hjem og bodde svært enkelt. Disse enslige kvinnene hadde en gjennomsnittlig *p-score* på 4,9 mot 4,2 i mannstyrte hushold (MF 2007). Enslige menn kom dårligst ut innen denne gruppen, med *p-score* på 3,8. En grunn kan være at enslige menn ikke etablerte permanente hushold på samme måte som enslige kvinner. De manglet typisk kunnskap til å drive husholdsøkonomien og betalte enslige kvinner for matlaging og annet husarbeid. De enslige kvinnene tok seg typisk samtidig av huset og sparte slik trolig ressurser i forhold til enslige menn.

---

³⁹⁴ Kasa Alemu, intervju 95, bok 6, side 250.

Den førti år gamle skilte kvinnen **Argasewo Abebe** var en av disse kvinnene. Hun jobbet som lærer og var registrert som det mest velstående hushold i landsbyen (*p-score*= 8). Argasewo eide i tillegg 4 *t'emad* jord, og forsørget sine tre barn samt to andre familiemedlemmer. Bortsett fra Argasewo var de andre enslige kvinner med formelt arbeid svært unge og gjennomsnittlig yngre enn de mannlige lærerne (MF 2007). Årsaken til denne tendensen er usikker, men kan tyde på en økning i utdanning for jenter i senere tid. Tidlig ekteskap av jenter, som ofte avbrøt sin skolegang og utdanning for å styre husholdet, kan ha vært årsak til at flere menn var ansatt i formell sektor. Samtidig var skolegang en av flere faktorer som nå var med på å endre både ekteskapsmønstre og muligheter for jenter.

Konkluderende kommentarer

En rekke faktorer og prosesser både på landsbygda og i landsbyen førte til at et stort antall enslige kvinner migrerte fra landsbygda til landsbyen. Jordknapphet, mangel på inntektskilder utenfor jordbruket, tidlig ekteskap og skilsmisse var faktorer som fikk flere kvinner til å flykte fra landsbygda. Bedre muligheter til inntektsbringende aktiviteter, ønske om et mer urbant og et enklere liv, og tilgang til skolegang var samtidig faktorer som lokket mange til landsbyen.

Enslige kvinner i landsbyen hadde ofte andre ambisjoner enn de enslige kvinnene på landsbygda. Flere kom i søken etter et bedre og enklere liv enn på landsbygda, slik vi så i Werkuha og Awekus* tilfelle. Andre hadde kommet i fravær av tilgang til ressurser på landsbygda. Dette var typisk for ugifte eller jordløse kvinner som ikke hadde mulighet til å skape en økonomisk selvstendig «base» på landsbygda, slik vi så for Asefa Mekonen*.

Landsbyen åpnet i stor grad for en rekke aktiviteter tilknyttet husholdsøkonomien. Kvinners tilknytning til husholdsøkonomien, var i stor grad synlig i deres aktiviteter i landsbyen.³⁹⁵ Selv med tilgang til vannpumpen og kornmøllen og fravær av deltagelse i jordbruket, involverte husholdsøkonomien i landsbyen også mye av den kvinnelige arbeidssfæren som var typisk for landsbygda. Den daglige drift av husholdet bandt mange av de enslige kvinnene til husholdet, men den var samtidig grunnleggende for deres eksistens. Lettere tilgang til aktiviteter i landsbyen gjorde det også enklere å kombinere disse med ansvaret ved huset.

Kvinnestyrte hushold i landsbyen hadde en noe bedre gjennomsnittlig *p-score* enn på landsbygda, med 3,4 i landsbyen mot 3 på landsbygda. Selv med slike små marginer og generell fattigdom blir det klart at det var større muligheter til å komme ut av fattigdom i landsbyen. Den gruppen enslige kvinner som hadde mest økonomisk suksess i landsbyen

---

³⁹⁵ Se også Hanna Kebede (1990:59).

hadde etablert restauranter, og alle disse var registrert som velstående. Andre enslige kvinner som var registrert som middels eller velstående var offentlig ansatte, de som drev handel i større skala, eller som fikk økonomisk støtte. En liten andel hadde tatt opp statlige lån (MF 2007). Velstandsnivå registrert i forskjellige typer av aktiviteter sa slik ikke nødvendigvis noe om hvor lønnsomme disse var, men om kapital disse kvinnene hadde tilgjengelig. Slik kapital kom ofte fra tidligere ekteskap som i Meselu Kebedes tilfelle. Flere hadde klart å opparbeide seg velstand over tid, slik som Werkuha, eller ved hjelp av voksne barn som Testu Aregu. Gjennom kapital investerte kvinnene ofte i inntektskilder med større potensiale for fortjeneste og frihet. Den kvinnelige arbeidssfære var kanskje ikke spesielt lønnsom for de fleste da gjennomsnittet var registrert som fattige. Men den mannlige arbeidssfære førte imidlertid heller ikke til særlig større økonomisk velstand. Flertallet av disse var også fattige (MF 2007).

En større andel mannstyrte hushold var allikevel registrert som middels hushold (29 %, mot 11 % av kvinnestyrte hushold), mens en like stor andel (4 %) av både manns- og kvinnestyrte hushold var registrert som velstående (MF 2007). Større deltagelse i offentlig arbeid, storskala handel og butikkvirksomhet for mannstyrte hushold syntes å være årsaken. Enslige kvinners tilknytning til hus og barn var på den ene siden en viktig faktor som begrenset deres aktiviteter. Siden disse hushold også var «ensligstyrte», fantes det ofte mindre kapital til å investere i mer inntektsbringende aktiviteter. Det er i denne sammenheng viktig å påpeke at samarbeid mellom kvinner og menn i mannstyrte hushold, var et viktig aspekt som gjorde at disse husholdene hadde bedre forutsetninger til å opparbeide velstand. Dette aspekt var ofte avgjørende for valg av aktiviteter i kvinnestyrte hushold.

Landsbyens økonomiske struktur gjorde imidlertid at muligheten og behovet for ekteskap ikke var like stort som på landsbygda, der ekteskapet var selve grunnlaget for bondehusholdet. Arbeidsledighet, arbeidsmigrasjon, et flertall av enslige kvinner og gjennomtrekk av menn, førte til både ustabil økonomi og manglende tillit mellom kvinner og menn. Dette endret nytteperspektivet av ekteskap og faste relasjoner, som ble vanskelig tilgjengelig for mange. I landsbyen var samtidig normer og moral mindre viktig enn behovet for å jobbe for å nå egne mål, og mange var mindre opptatt av formelle relasjoner og ville lettere enn på landsbygda inngå i tilfeldige relasjoner så vel som prostitusjon.³⁹⁶ Selvstendighet og kontroll over egne ressurser var i denne sammenheng også et aspekt som mange enslige kvinner verdsatte. Samtidig var disse endringene i relasjoner en nødvendighet

---

³⁹⁶ Se også Laktech Dirasse (1991:14) for lignende funn om prostitusjon og relasjoner i urbane senter i Etiopia.

Urbanisering og endringsmønstre

og et resultat av begrensede økonomiske muligheter. I sin tur førte dette til andre problem, blant annet i forhold til HIV/AIDS smitte og kvinner og menns ønske om, og potensiell nytte av, faste relasjoner.

Den urbane sfære var preget av prosesser og endringsmønstre både på landsbygda og i landsbyen. Landsbyen gav ikke bare bedre tilgang til inntektsbringende aktiviteter utenfor jordbruket og til et enklere og mer urbant liv. Den var med på å åpne landsbygda for en mer global verden gjennom skolegang, utdanning og en mer formell økonomisk sektor. I landsbyen organiserte kvinner seg i forhold til sine rettigheter og muligheter, de var involvert i et bredt spekter av inntektsbringende aktiviteter og tok selv valg om hvilke typer av relasjoner de eventuelt involverte i. Enslige kvinners selvstendighet og kontroll over ressurser og valg syntes også å skape endringer i tradisjonelle kjønnsroller. På mange måter fungerte landsbyen som en smeltedigel av prosesser tilknyttet både den «rurale og urbane sfære», og som påvirket hverandre gjensidig.

AVSLUTNING

Levebrødet for enslige kvinner i Kozeba var svært sammensatt, preget av variasjon, individuelle erfaringer, og knyttet til økonomiske, sosiale og emosjonelle perspektiv. De enslige kvinnene i Kozeba søkte å ivareta sine egne interesser, ressurser og levebrød gjennom ekteskap, skilsmisser, sosiale nettverk, migrasjon og tilgjengelige aktiviteter. Tilgang til ressurser, husholdsstørrelse, sivil status, individuelle erfaringer og ambisjoner, var faktorer som alle påvirket deres levebrød på forskjellige måter. Studien har vist at kvinnestyrte hushold har et bredt spekter av aktiviteter og sosiale nettverk for å overleve og bedre sitt levebrød.³⁹⁷ Ved å se disse kvinnene som aktører har vi også fått bedre innsikt i deres erfaringer og levekår.

Påstander som viser til at husholdsaktiviteter har lav status og er årsak til fattigdom og sårbarhet i kvinnestyrte hushold,³⁹⁸ strider på mange måter mot funn i denne studien. I Kozeba *qabale* skapte kvinners tilknytning til husholdet både begrensninger og muligheter. Det var selve grunnlaget for at kvinner hadde mulighet til å etablere selvstendige hushold, en

³⁹⁷ Se også Ellis (1998:4), og Vureen (2003:9).

³⁹⁸ Se Yigremew Adal 2001:3, Laktech Dirasse (1991:80), Hanna Kebede (1990:58), Hellina K. Temsegen (2006:27-31), og Wilberg (2004: 64) for slike påstander.

Avslutning

mulighet svært få enslige menn hadde siden deres aktiviteter og erfaringsgrunnlag ikke tillot dem og selv drive husholdsøkonomien.

Landsbyen åpnet spesielt for aktiviteter innen den kvinnelige sfæren. I et område preget av endringer i økonomiske prosesser, jordmangel, arbeidsledighet, fattigdom og vanskeligheter tilknyttet ekteskapet og faste parforhold, var denne muligheten til å etablere selvstendige hushold sett som en ressurs av disse kvinnene. På mange måter var dette kanskje deres største fordel.

Livet i Kozeba var samtidig preget av fattigdom og arbeidsledighet både for kvinne- og mannstyrte hushold. Mange enslige kvinner var i en sårbar situasjon og flere, både kvinne- og mannstyrte hushold, levde på kanten av «et bærekraftig levebrød», og deres strategier var ikke nødvendigvis tilstrekkelige løsninger. Enslige kvinners sårbarhet lå først og fremst i byrden med å være enslig forsørger, samt i deres involvering i prostitusjon. Videre kunne tidlig ekteskap gjøre kvinner sårbare. Denne studien vil påstå at disse faktorene utgjorde størst sårbarhet for kvinner generelt. Det er i denne sammenheng viktig ikke å overvurdere sårbare menneskers kapasitet til å tilpasse seg vanskelige forhold. Gonzalez de la Rocha (2008:45) peker på at det er problematisk at det ofte blir rettet mye fokus på fattige og sårbare gruppers kapasitet til å overleve gjennom en rekke overlevelsesstrategier, og at slike myter har blitt utviklet gjennom internasjonale aktører som blant annet Verdensbanken.

Det å beskytte og ivareta levebrødet for seg og sine var allikevel et sentralt aspekt av livet for mennesker i Kozeba og preget hverdagen og handlingsmønstre til de enslige kvinnene. Som Gonzales de la Rocha (1994:14) viser til, har også fattige valg og preferanser, og de er også aktører. Dette må sies å være sant om de enslige kvinnene i Kozeba. De initierte ekteskap og skilsmisse, bosatte seg ut fra egne interesser og tilganger, migrerte til urbane senter, og brøt med tradisjonelle normer. De enslige kvinnene i Kozeba framsto ikke som ofre, men som sterke og handlekraftige individer, som var med på å skape endringer og delta i lokale så vel som globale endringsprosesser knyttet til utdanning, migrasjonsmønstre og tradisjonelle ekteskapsmønstre.

Denne studien kan ikke bevise eller motbevise hvorvidt det pågikk en feminisering av fattigdom i Kozeba. Det syntes imidlertid lite sannsynlig. Tendensen pekte mot en noe større fattigdom i kvinnestyrte hushold, men disse husholdene var å finne både blant fattige, middels og velstående hushold. Til tross for at enslige kvinner manglet en voksen forsørger i sine hushold i motsetning til de aller fleste mannstyrte hushold, var det relativt små forskjeller i forhold til det økonomiske aspekt av deres levebrød. Som studien har vist, kom dette av en rekke forhold. Tilgang til mannlig arbeidskraft, sosiale nettverk og færre munnner å mette,

Avslutning

gjorde ofte fattigdom mindre synlig i kvinnestyrte hushold. Sosiale bånd var sterke, og ressurser fløt også mellom hushold. Hvem som var husholdsoverhode var ikke nødvendigvis avgjørende for husholds velferd og en rekke andre faktorer påvirket husholds levekår.³⁹⁹

Man kan videre spørre om det i det hele tatt er hensiktsmessig å sammenligne kvinnestyrte- og mannstyrte hushold i studier av deres levebrød. Det å sammenligne de to er kanskje å forenkle en virkelighet som er langt mer sammensatt, og gjør at grunnleggende aspekt av deres levebrød kommer i bakgrunnen. Kvinnestyrte hushold var typisk ensligstyrte og disse kvinnene eide og kontrollerte sine ressurser, mens mannstyrte hushold typisk var parstyrte og det var to som eide og hadde kontroll over ressursene. Davis og Driel (2005:6) peker i denne sammenheng på en simplifisering av tema som omhandler kjønn og globalisering, der tema rundt kjønn har blitt redusert til tema som omhandler fattigdom, og der spørsmål om kjønn handler om kvinner, og utelater menn.

Enslige kvinner utgjorde en stor andel av hushold på landsbygda i Etiopia. Det er viktig å gi dem fokus som en sårbar gruppe. Samtidig kan et for ensidig fokus på kjønn i studier om menneskers levebrød føre til en forenkling av virkeligheten, på bekostning av andre viktige årsakssammenhenger og aspekt av deres levebrød. Verken kvinne- eller mansstyrte hushold var statiske eller avgrensede enheter, de endret seg gjennom forskjellige faser og situasjoner, og det gjorde også deres behov, muligheter og tilganger. Det kan derfor være nyttig å utvide perspektivet. Slik ser man at det finnes flere *typer* av enslige kvinner, basert på livs- og husholdsfaser, tilgang til ressurser, sivilstatus, sosiale nettverk og ambisjoner. Slike aspekt var grunnleggende for alle hushold på landsbygda, og var med på å forme de enslige kvinnenenes levebrød.

Denne studien mangler en dypere innsikt i flere aspekt som kan gi bedre forståelse for enslige kvinners levebrød. Faktorer som kvinners status og identitet og en bredere innsikt i kjønnsrelasjoner kan være nyttige aspekt. En stor andel enslige kvinner betydde nødvendigvis at det også fantes enslige menn. Hvor var så disse, og hvordan så deres levebrød ut? Større innsikt i slike spørsmål kan bidra til å kaste mer lys over enslige kvinners levebrød, og prosesser tilknyttet deres levekår og lokalsamfunn. Denne studien kan slik oppfordre til å inkludere slike aspekt i studier som omhandler kvinner, kjønnsrelasjoner, fattigdom og levebrød.

---

³⁹⁹ Se også Chant (2007 b:189), for lignende konklusjoner om enslige kvinner i Gambia.

Feltdata

FELTDATA

Mine feltdata består av ni bøker fra feltarbeidet i Kozeba. Min folketelling ble, som tidligere nevnt, først notert i en A4 blokk i felten. Denne har blitt ført inn i Excel regneark og i hovedsak benyttet for kvantitativ analyse i studien. I teksten har jeg referert til denne som «min folketelling» og «MF 2007». De resterende åtte bøkene består av mine intervjuer, transkripsjoner, observasjoner, og min feltdagbok. Disse har jeg referert til som bok 1-7, og «feltdagbok», samt med navn og intervjunummer. En oversikt over feltdata er å finne nedenfor. Intervjuene er ført alfabetisk i en bibliografi, etter etiopisk standard med fornavn først.

Intervjuer

*M/K= M=Mannstyrt hushold, K=Kvinnestyrt hushold. Nr = intervjunummer.

Navn	Nr*	Alder	Kjønn	Sivilstatus	M/K*	Sted	Bok	Side
Abebaw Tensay	23	40	Mann	Gift	M	Dibla	1	29
Abebaw Wubet	8	32	Mann	Gift	M	Tach Talk	1	12-13
Abenet Tesfaye	61	20	Kvinne	Ugift	M	Kozeba	1	111-114
Addey	71	70	Kvinne	Gift	M	Kamara	1	154-158
Aderaw Asressie	65	55	Mann	Gift	M	Lei Chabie	6	189-196
Adna Merku	53	30	Kvinne	Skilt	K	Kozeba	6	135
Ayaliewu Tafere	126	40	Mann	Gift	M	Kozeba	5	76-83
Akelu Abeje	51	32	Kvinne	Skilt	K	Kozeba	6	131
Alemajo Birhanu	101	40	Kvinne	Skilt	K	Kozeba	2	134-144
Aslaku Tasewu*	60	32	Kvinne	Enke	K	Kozeba	1	106-110
Alene Tedla	44	75	Mann	Gift	M	Lei Ebela	1	53
Almaze Beyene	54	20	Kvinne	Skilt	M	Lei Chabie	6	136-137
Almaze Beyene	67	20	Kvinne	Skilt	M	Lei Chabie	6	227-238
Argasewo Alene*	70	35	Kvinne	Skilt	K	Kamara	1	148-153
Argasewo Alene*	85	35	Kvinne	Skilt	K	Kamara	2	1-10
Argasewo Alene*	109	35	Kvinne	Skilt	K	Kamara	3	83-90
Argasewo Alene*	115	35	Kvinne	Skilt	K	Kamara	3	115-117
Argasewo Alene*	132	35	Kvinne	Skilt	K	Kamara	6	18-23
Asafo Kabrate	86	17	Kvinne	Gift	M	Kamara	2	19-24
Asefa Mekonen*	62	23	Kvinne	Ugift	K	Kozeba	6	197-202
Asefa Mekonen*	134	23	Kvinne	Ugift	K	Kozeba	6	27-29

Feltdata

Asmao Kafyalewu	52	40	Kvinne	Skilt	K	Kozeba	6	132-134
Asnake Tadese	73	65	Mann	Gift	M	Kamara	1	164-166
Asnake Tadese	104	65	Mann	Gift	M	Kamara	3	55-58
Asress Andalew	69	40	Kvinne	Skilt	K	Tach Chabie	1	142-147
Takla Solomon*	96	35	Kvinne	Ugift	K	Kozeba	2	104-109
Atalla Kbret	76	34	Kvinne	Skilt	M	Lei Ebela	1	176-181
Atena Chekole	31	80	Mann	Gift	M	Kamara	1	40
Atena Chekole	129	80	Mann	Gift	M	Kamara	6	9-12
Awetu Kbret	66	40	Kvinne	Skilt	M	Lei Chabie	6	207-226
Aweku Mengestu*	59	29	Kvinne	Ugift	K	Kozeba	6	138-143
Ayaliewu Tafere	142	40	Mann	Ugift	M	Kozeba	6	296-300
Azanej Ajmanot	43	42	Mann	Skilt	M	Enderseba	1	53
Fentaw Abraha	80	45	Kvinne	Gift	M	Kamara	1	206-210
Baye Mekonen	5	46	Mann	gift	M	Tadesh	1	8
Bayesh Chekole	46	70	Kvinne	Enke	K	Tadesh	6	144-159
Bayush Mebratu	48	28	Kvinne	Gift	M	Tadesh	6	180-185
Belaynesh Ayaliewu	36	55	Kvinne	Enke	K	Mahalintho	1	46-47
Belaynesh Ayaliewu	150	55	Kvinne	Enke	K	Mahalintho	7	58-61
Berhane Baye Wobet	4	32	Mann	gift	M	Tadesh	1	7
Berhani	102	28	Kvinne	Gift	M	Kamara	3	41-51
Berhani	103	28	Kvinne	Gift	M	Kamara	3	51-54
Bitargey Bitew	41	50	Kvinne	Enke	K	Enderseba	1	52
Bizunesh	99	35	Kvinne	Gift	M	Kozeba	2	120-121
Brnesh Dessie	25	50	Kvinne	enke	K	Dibla	6	58-69
Debash Ketema	2	60	Mann	skilt	M	Kozeba	1	3-4
Debash Tadese	10	45	Mann	Gift	M	Tach Talk	1	14
Debrie Tafete	3	25	Kvinne	gift	M	Tadesh	1	5-6
Debrie Wereta	37	65	Kvinne	Enke	K	Tach Chabie	1	48
Debrie Wereta	68	65	Kvinne	Enke	K	Tach Chabie	1	139-141
Debs Amare	13	45	Mann	Gift	M	Tadesh	1	18
Debsa Beyeneh	77	25	Kvinne	Skilt	K	Lei Ebela	1	182-188
Desta Melkam*	32	53	Kvinne	Skilt	K	Kamara	1	40-41
Desta Melkam*	72	53	Kvinne	Skilt	K	Kamara	1	159-162
Desta Melkam*	81	53	Kvinne	Skilt	K	Kamara	1	211-217

Feltdata

Destä Melkam*	88	53	Kvinne	Skilt	K	Kamara	2	29-36
Destä Melkam*	89	53	Kvinne	Skilt	K	Kamara	2	37-48
Destä Melkam*	92	53	Kvinne	Skilt	K	Kamara	2	63-66
Destä Melkam*	114	53	Kvinne	Skilt	K	Kamara	3	114
Destä Tefala	9	40	Kvinne	Gift	M	Tach Talk	1	14
Emanju Aderajo	125	54	Mann	Gift	M	Kozeba	5	70-73
Emuhay Ezneshe Yalewu	149	63	Kvinne	Enke	K	Lei Talk	7	54-57
Emuhay Tege Alemayehu	148	70	Kvinne	Skilt	K	Hadieka	7	50-53
Eshetu Getachewu	135	40	Mann	Gift	M	Kozeba	6	30-33
Fentanesh Beyabejne	64	40	Kvinne	Skilt	K	Lei Chabie	1	122-126
Galene Gebru	63	38	Kvinne	Skilt	K	Kozeba	6	203-206
Gebya Getech	1	38	Kvinne	Enke	K	Kozeba	1	1-2
Gennet Abraha	50	30	Kvinne	Enke	K	Kozeba	6	126-130
Gietawoy Kasawu	74	35	Mann	Skilt	M	Kozeba	1	167-170
Grmay Serethe	21	53	Kvinne	Enke	K	Tach Chabie	1	27
Hadia Selemon	147	36	Kvinne	Ugift	K	Dahana	7	42-49
Kasa Gebyawu	15	35	Kvinne	Skilt	K	Kozeba	1	20-21
Kasa Gebyawu	7	35	Kvinne	Skilt	K	Kozeba	1	9-10
Kasahun Betewa	111	55	Mann	Gift	M	Kamara	3	100-108
Kasa Alemu	49	40	Kvinne	Skilt	M	Kozeba	1	72-76
Kasa Alemu	95	40	Kvinne	Skilt	M	Kozeba	6	245-256
Kasa Alemu	133	40	Kvinne	Skilt	K	Kozeba	6	24-26
Kasa Alemu	136	40	Kvinne	Skilt	M	Kozeba	6	34-38
Kasaw Chokola	42	55	Mann	Gift	M	Enderseba	1	52
Kbret Demeke	24	45	Mann	Gift	M	Dibla	1	29
Kifle Werku	93	30	Mann	Ugift	M	Kozeba	2	74-83
Kifle Werku	119	30	Mann	Ugift	M	Kozeba	4	12-20
Kifle Werku	139	30	Mann	Ugift	M	Kozeba	6	265-282
Kifle Werku	140	30	Mann	Ugift	M	Kozeba	6	283-289
Kifle Werku	141	30	Mann	Ugift	M	Kozeba	6	290-295
Mama Desalejn	58	35	Kvinne	Skilt	K	Kozeba	6	115-121
Moges Baye*	84	50	Mann	Gift	M	Kamara	1	228-232
Moges Baye*	105	50	Mann	Gift	M	Kamara	3	59-60
Moges Baye*	107	50	Mann	Gift	M	Kamara	3	71-80

Feltdata

Mamo Zewdu	34	56	Mann	Gift	M	Atrsiege	1	44
Mebratie Melese	38	73	Kvinne	Enke	K	Tach Chabie	1	49
Meheret Adal	98	22	Kvinne	Ugift	K	Kozeba	2	114-119
Melaku Tesfaslassie	94	35	Mann	Gift	M	Kozeba	2	84-93
Mehari Asefa*	127	60	Mann	Gift	M	Tadesh	6	1-6
Mengesha Kyalem	35	35	Mann	Gift	M	Leukaneskiwu	1	45
Mengistu Dereje	97	27	Mann	Gift	M	Kozeba	2	110-113
Mengistu Dereje	122	27	Mann	Gift	M	Kozeba	5	52-58
Meselu Kebede	145	38	Kvinne	Skilt	K	Kozeba	7	22-34
Meselu Kebede,	121	38	Kvinne	Skilt	K	Kozeba	4	29-34
Mret Ayaliew	17	28	Mann	Gift	M	Lei Chabie	1	23
Muket Tefere	112	12	Kvinne	Ugift	K	Kamara	3	109-111
Mulo Werku	82	45	Kvinne	Enke	K	Kamara	1	218-225
Mulo Werku	110	45	Kvinne	Enke	K	Kamara	3	91-99
Mulu werku	28	45	Kvinne	Enke	K	Kamara	6	84-91
Nano Ebayo	40	50	Kvinne	Enke	K	Enderseba	1	51
Nanu Afete	20	50	Kvinne	Skilt	K	Lei Chabie	1	26
Prest, Eoc kirken	123	40	Mann	Gift	M	Kozeba	5	59-63
Rawda Tefala	39	28	Kvinne	Gift	M	Atrsiege	1	50
Shumet Brhanu	12	30	Mann	Gift	M	Tadesh	1	15-17
Sinde Sergu	83	30	Kvinne	Gift	M	Kamara	1	226-227
Sinde Sergu	91	30	Kvinne	Gift	M	Kamara	2	56-62
Sinde Sergu	113	30	Kvinne	Gift	M	Kamara	3	112-113
Sinde Sergu	118	30	Kvinne	Gift	K	Kamara	4	11
Sinde Sergu	130	30	Kvinne	Gift	M	Kamara	6	13-15
Sinde Sergu	137	30	Kvinne	Gift	M	Kamara	6	257-260
Sisay Getacho	100	48	Mann	Gift	M	Lei Ebela	2	122-127
Sisay Getacho	124	45	Mann	Gift	M	Ebela	5	64-69
Stotawu Debashe	138	30	Mann	Gift	M	Kozeba	6	261-264
Tafate Assefa	19	26	Kvinne	Skilt	M	Lei Chabie	1	25
Tafate Assefa	78	26	Kvinne	Skilt	K	Lei Chabie	1	189-192
Tafetu Gelly	29	67	Kvinne	Enke	K	Kamara	1	38
Tafetu Gelly	151		Kvinne	Enke	K	Kamara	7	62-69
Tarel Belay	26	30	Kvinne	Skilt	K	Dibla	6	70-78

Feltdata

Tefere Bezie	16	30	Mann	Gift	M	Lei Chabie	1	22
Tegaye Tlahun	87	40	Mann	Gift	M	Kamara	2	25-28
Tegaye Tlahun	90	40	Mann	Gift	M	Kamara	2	49-55
Tegist Tadele	18	30	Kvinne	Gift	M	Lei Chabie	1	24
Telemma Takele	14	32	Kvinne	Skilt	K	Tadesh	1	19
Telemma Takele	47	32	Kvinne	Skilt	K	Tadesh	6	160-179
Testu Aregu	75	50	Kvinne	Enke	K	Kozeba	1	171-175
Tgbaye Aylu	27	35	Kvinne	enke	K	Dibla	6	79-83
Wago Atena	117	40	Mann	Gift	M	Kamara	4	4-10
Wago Atena	131	40	Mann	Gift	M	Kamara	6	16-17
Webet Alalat	22	50	Kvinne	Enke	K	Tach Chabie	1	28
Wendemu Giedey	33	50	Mann	Gift	M	Atrsiege	1	42-44
Werkuha Weldie	55	33	Kvinne	Ugift	K	Kozeba	6	100-110
Werkuha Weldie	143	33	Kvinne	Ugift	K	Kozeba	7	1-12
Werkuha Weldie	146	33	Kvinne	Ugift	K	Kozeba	7	34-41
Weyzero Beyadgo	6	32	Kvinne	enke	K	Tadesh	1	8-9
Weyzero Fessehay*	120	39	Kvinne	Gift	M	Kamara	4	21-28
Weyzero Fessehay*	128	39	Kvinne	Gift	M	Kamara	6	6-8
Weyzero Fessehay*	144	40	Kvinne	Gift	M	Kamara	7	13-21
Wubetu Gelawu	45	45	Kvinne	Skilt	K	Hadieka	6	92-99
Yesharey Ydey	152	70	Kvinne	Enke	K	Kozeba	7	47
Yekanu Mebratie*	56	45	Kvinne	Enke	K	Kozeba	6	111-114
Yewaybesh Gebru	153	30	Kvinne		K	Kozeba	7	48
Zewalo Tadese	30	60	Kvinne	Skilt	K	Kamara	1	39
Zewalo Tadese	79	60	Kvinne	Skilt	K	Kamara	1	201-205
Zewalo Tadese	106	60	Kvinne	Skilt	K	Kamara	3	61-70
Zewalo Tadese	108	60	Kvinne	Skilt	K	Kamara	3	81-82
Zewalo Tadese	116	60	Kvinne	Skilt	K	Kamara	4	1-3
Zewdu Solomon	151	27	Mann	Ugift	M	Kozeba	7	42-46
Zewod Debashe	57	35	Kvinne	Ugift	K	Kozeba	1	95
Zwadu Ashebr	11	80	Mann	Gift	M	Tach Talk	1	14

Gruppeintervju

Nr	Deltagere	Tema	Sted	Bok	Side
1	Bønder på bar	Jordbruk og lokale situasjon	Kozeba	1	10-11
2	Kvinnegruppen	Aktiviteter, muligheter, levebrødstrategier	Kozeba	6	39-45
3	Bønder på bar i Kozeba	Jordbruk og matmangel	Kozeba	2	11-18
4	Byfolk på restaurant i Kozeba	Ekteskap og kjønnsrelasjoner	Kozeba	3	131-133
5	Kaffebesøk i Kamara	Lokale slektskapsrelasjoner	Kamara	3	35-40
6	Tre gifte kvinner	Ekteskap, kjønnsrelasjoner og arbeidsfordeling	Lei Talk	6	46-57

Observasjoner

Sted	Tema	Bok	Side
Kamara	Inntrykk, lokalsamfunn og sosiale nettverk	1	193-200
Kamara	Kvinner og jordbruksarbeid	1	211-214
Kozeba marked	Markedet, varer, kvinner, hvem selger hva	1	233-235
Kamara	Kvinnens arbeid, kjønnsrelasjoner, div	1	236-248
Kamara	Jordbruksarbeid, Sosiale nettverk	1	214-217
Kozeba marked	Kvinner og handel	2	128-130
Kamara og landsbygda generelt	Kvinner, enslige kvinner og kjønnsrelasjoner	2	146-154
Kamara, kaffebesøk	Skilsmisse og sosiale nettverk	3	33-34
Landsbyen Kozeba	Diverse inntrykk fra livet i landsbyen	Feltdagbok	1-38
Kamara	Inntrykk og hendelser fra livet i grenda	Feltdagbok	39-75
Kozeba <i>Qabale</i>	Generelle inntrykk	Feltdagbok	76-89

LITTERATURLISTE

- Anyumba, R. (2006). "Instruments on Women's Rights". I R. Musa, F.J. Mohammed & F. Manji (Red.), *Breathing Life Into the African Union Protocol of Women's Rights in Africa*. Nairobi: Solidarity for African Womens Rights. s.9-12.
- Agarwal, B. (2004). "Land Rights and Women's Claims". I T. Johnson (Red.), *Gender and Human Rights in the Commonwealth. Some Critical issues in the Decade 2005-2015*. London: Commonwealth Secretariat. s.215-236.
- Aklilu Kidanu & Dessalegn Rahmato. (2000). *Listening to the Poor, a Study Based on Selected Rural and Urban Sites in Ethiopia*. Addis Abeba: Forum for Social Studies.
- Baker, J. (Red.). (1990). *Small Town Africa, Studies in Rural-Urban Interaction* (Seminar Proceedings from The Scandinavian Institute of African Studies, No. 23). Uppsala: The Scandinavian Institute of African Studies.
- Baker, J. (1994). "Small Urban Centres and their Role in Rural Restructuring". I A. Zegeye & S. Pausewang (Red.), *Ethiopia in Change. Peasantry, Nationalism and Democracy*. London, New York: British Academia Press. s.152-171.
- Bauer, Dan Franz. (1973). *Land, Leadership and Legitimacy Among the Inderta Tigray of Ethiopia*. (Doktoravhandling, University of Rochester). Ann Arbor, Mich.: UMI Dissertation Services.
- Bauer, Dan Franz. (1977). *Household and Society in Ethiopia: An Economic and Social Analysis of Tigray Social Principles and Household Organization*. Published by the African Studies Center, Michigan State University, East Lansing Michigan. (Monograph No. 6, second edition, Occational Paper Series, Northeast African Studies Committee).
- Bernard, H.R. (2006). *Research Methods in Anthropology: Qualitative and Quantitative Approaches*. Lanham, Maryland, Md.: AltaMira Press.
- Bibars, I. (2001). *Victims and Heroines, Women, Welfare and the Egyptian State*. London, New York: Zed Books.
- Bigsten, A. & Levin, J. (2001). *Growth, Income Distribution and Poverty: a Review* (Wider Discussion Paper (WDP), No. 2001/129). Helsinki: United Nations University, World Institute for Development Economics Research.
- Blumberg, R. L. (1993). "Poverty Versus "Purse Power", The Political Situation of the Mother Child Family". I J.P. Mencher & A. Okongwu (Red.), *Where Did all the Men go? Female-Headed/Female-Supported Households in Cross-cultural Perspective*. Boulder and Oxford: Westview press, Inc. s.13-52.
- Bourdieu, P. (2007). *Den Maskuline Dominans* (2. utg). København: Tiderne skifter.
- BRIDGE (2001). *Briefing Paper on the "Feminisation of Poverty"*. Prepared for the Swedish International Development Cooperation Agency (SIDA). BRIDGE Report No.59 (University of Sussex: Institute of Development Studies).
- Brun, C. (1995). *Hverdagsliv i hushold: Kvinner og Menns Hverdagsliv i Husholdsforetak i "Streetfoods" - Kandy town, Sri Lanka med Spesiell Vekt på Livshistorier, Arbeid og Kjønnrelasjoner* (Hovedoppgave i Geografi, Universitetet i Trondheim). Trondheim: Universitetet i Trondheim.
- Bryceson, D.F. (2002). "Multiplex Livelihoods in Rural Africa: Recasting the Terms and

- Conditions of Gainful Employment". *The Journal of Modern African Studies*, 40(1), 1-28.
- Caesar, M. (2004). *Resounding Soil. Women of Ethiopia*. Leknes: Mari Caesar.
- Chambers, R. & Conway, G. R. (1992). *Sustainable Rural Livelihoods: Practical Concepts for the 21st Century* (IDS Discussion Paper, No. 296). Brighton : Institute of Development Studies.
- Chant, S. (1997). *Women-headed Households. Diversity and Dynamics in the Developing World*. London: Macmillan Press Ltd.
- Chant, S. (2006). Contributions of a Gender Perspective to the Analysis of Poverty. I J.S. Jaquette & G. Summerfield (Red.), *Women and Gender Equity in Development Theory and Practice: Institutions, Resources, and Mobilization*. Durham and London: Duke University Press. s.87-106.
- Chant, S. (2007a). "Dangerous Equations? How Female-headed Households Became the Poorest of the Poor: Causes, Consequences and Cautions". I A. Cornwall, E. Harrison & A. Whitehead (Red.), *Feminism in Development: Contradictions, Contestations and Challenges*. London, New York: Zed Books. s.35-47.
- Chant, S. (2007b). *Gender, Generation and Poverty: Exploring the "Feminization of Poverty" in Africa, Asia and Latin America*. Cheltenham: Edward Elgar.
- Chant, S. & McIlwaine, C. (1998). *Three generations, Two Genders, One World: Women and Men in a Changing Century*. London: Zed Books.
- Cornwall, A. (2008). "Myths to Live by?" I A. Cornwall, E. Harrison & A. Whitehead (Red.), *Gender Myths & Feminist Fables: the Struggle for Interpretive Power in Gender and Development*. Malden, Mass.: Blackwell. s.145-163.
- Cornwall, A., Harrison, E., & Whitehead, A. (Red.). (2007). *Feminism in Development: Contradictions, Contestations and Challenges*. London, New York: Zed Books.
- Cornwall, A.; Harrison, E. & Whitehead, A. (Red.). (2008). *Gender Myths & Feminist Fables: the Struggle for Interpretive Power in Gender and Development*. Malden, Mass.: Blackwell.
- CSA (2012). Habekiristos Beyene, *Ethiopian Annual Agricultural Sample Survey, Methodology and Experience*. Agriculture, Natural Resource and, Environmental Statistics Directorate, Addis Ababa, August 2012.
- Davis, K. (2005). "The Global Localization of Feminist Knowledge: Translating our Bodies, Ourselves". I T. Davids & F.v. Driel (Red.), *The Gender Question in Globalization: Changing Perspectives and Practices*. (Gender in a Global/Local World). Aldershot: Ashgate. s.77-92.
- Davids, T. & Driel, F.v. (2005). "Changing Perspectives". I T. Davids & F. Van Driel (Red.), *The Gender Question in Globalization: Changing Perspectives and Practices*. (Gender in a Global/Local World). Aldershot: Ashgate. s.3-24.
- Dejene Aredo (1994). "Female Headed Households and Agricultural Production in Ethiopia". I H.G. Marcus (Red.), *New Trends in Ethiopian Studies: Ethiopia 94: Papers of the 12th International Conference of Ethiopian Studies, Michigan State University, 5-10 September 1994*. Lawrenceville, N.J.: Red Sea Press. Vol 2 (Social sciences), s.25-35.
- Delpont, E. (2006). "HIV/AIDS - a Challenge to Successful Implementation". I R. Musa, F. J. Mohammed & F. Manji (Red.), *Breathing Life Into the African Union Protocol of*

Litteraturliste

- Women's Rights in Africa*. Nairobi: Solidarity for African Women's Rights. s.86-92.
- Denzin, Norman K. (1989). *Interpretive Biography: Qualitative Research Methods*; v. 17. Newbury Park, [Calif.]: SAGE.
- Desta Mirutse, Gebregiorgis Haddis, og Selam Ataklt. (2006). *Female Headed Households and Livelihoods Intervention in Four Selected Weredas in Tigray, Ethiopia*. DCG Report NO 44. May 2006. Oslo, Norway.
- Driel, F.v. (1994). *Poor and Powerful: Female-Headed Households and Unmarried Motherhood in Botswana* (Nijmegen Studies in Development and Cultural Change, vol. 16). Saarbrücken: Verlag für Entwicklungspolitik Breitenbach.
- Ege, S. (1994). "Land Tenancy in Northern Shawa". I D. Rahmato (Red.), *Land Tenure and Land Policy in Ethiopia After the Derg*. (Working Papers on Ethiopian Development, No. 8). Trondheim: University of Trondheim, Centre for Environment and Development. s.163-189.
- Ege, S. (1997). *The Promised Land: The Amhara Land Redistribution of 1997* (SMU-Rapport nr. 5/97 & Working Paper on Ethiopian Development No.12: 1997). Trondheim: Norwegian University of Science and Technology, Centre for Environment and Development.
- Ege, S. (2002). *Livestock Systems: Patterns of Livestock Distribution in North Wälo and Selected Districts of South Wälo and North Shäwa*. Trondheim: Norwegian University of Science and Technology, Department of Social Anthropology.
- Ege, S. & Aspen, H. (2003). *On the Brink of Famine: Ch'orisa, Qalu, 2002*. Trondheim: Norwegian University of Science and Technology, Department of Social Anthropology.
- Ellis, F. (1998). Household Strategies and Rural Livelihood Diversification. *The Journal of Development Studies*, 35(1). s.1-38.
- Ellis, F. (2000). *Rural Livelihoods and Diversity in Developing Countries*. Oxford: Oxford University Press.
- Ellis, F. & Freeman, H.A. (2004). Rural Livelihoods and Poverty Reduction Strategies in Four African Countries. *The Journal of Development Studies*, 40(4), 1-30.
- FAO (2003). <http://www.fao.org/ag/AGP/AGPC/doc/counprof/ethiopia/ethiopia.htm> (15.12.2013).
- FAO (2006). <http://www.fao.org/newsroom/en/news/2006/1000342/index.html> (11.08.2013).
- FN(1995).<http://www.un.org/womenwatch/daw/beijing/pdf/Beijing%20full%20report%20E.pdf> (08/05/2014).
- FN(1996).<http://www.un.org/womenwatch/daw/csw/agreedconclusions/Agreed%20conclusions%2040th%20session.pdf> (15.12.2013).
- FN(2000).<http://www.un.org/womenwatch/daw/followup/session/presskit/fs1.htm> (11.08.2013).
- FN (2004). *A National Report on Progress Made in the Implementation of the Beijing Platform for Action*. (Beijing + 10), Ethiopia. <http://www.un.org/womenwatch/daw/Review/responses/ETHIOPIA-English.pdf> (15.12.2013).

- FN(2006).<http://www.un.org/womenwatch/daw/csw/agreedconclusions/Agreed%20conclusions%2050th%20session.pdf> (15.12.2013).
- FN (2010). *The worlds Women 2010: Trends and Statistics*.
http://unstats.un.org/unsd/demographic/products/Worldswomen/WW2010Report_by%20chapterBW/Poverty_BW.pdf (10/08/2013).
- Giddens, A. (1979). *Central Problems in Social Theory: Action, Structure and Contradiction in Social Analysis*. London: Macmillan.
- Goetz, A.M. (Red.). (1997). *Getting Institutions Right for Women in Development*. London: Zed books.
- Goldberg, G.S. & Kremen, E. (1990). *Feminization of Poverty: Only in America?* Westport, Connecticut: Praeger.
- Gonzalez de la Rocha, M. (2008). "The Construction of the Myth of Survival". I A. Cornwall, E. Harrison & A. Whitehead (Red.), *Gender Myths & Feminist Fables: the Struggle for Interpretive Power in Gender and Development*. Malden, Mass.: Blackwell. s.45-65.
- Habtamu Wondimu, Tefere, H., Abidi, Y.O. & Tefeteu, K. (2004). *Gender and Cross Cultural Dynamics in Ethiopia: the Case of Eleven Ethnic Groups*. [Addis Ababa]: CERTWID.
- Hanna Kebede. (1990). "Gender Relations in Mobilizing Human Resources". I S. Pausewang, F. Cheru, S. Brune & Eshetu Chole (Red.), *Ethiopia, Rural Development Options*. London and New Jersey: Zed Books Ltd. s.58-68.
- Harrison, E. (1997). "Fish, Feminists and the FAO: Translating Gender through Different Institutions in the Development Process". I A.M. Goetz (Red.), *Getting Institutions Right for Women in Development*. London: Zed books. s.61-74.
- Hellina Kassahun Temesgen (2006). *The Double Face of Female Rural-Urban Migration: a Study Into the Life Experiences of Female Migrants in Addis Abeba, Ethiopia* (Masteroppgave, Høgskolen i Bodø). Bodø: Høgskolen i Bodø.
- Izumi, K. (2006). *Reclaiming our Lives, HIV and AIDS, Women's Land and Property Rights, and Livelihoods in Southern and East Africa: Narratives and Responses*. Cape Town: HSRC Press.
- Jackson, C. (2008). "Resolving Risk? Marriage and Creative Conjugality". I A. Cornwall, E. Harrison & A. Whitehead (Red.), *Gender Myths & Feminist Fables: the Struggle for Interpretive Power in Gender and Development*. Malden, Mass.: Blackwell. s.105-126.
- Jacobsen, K. (2005). *The Economic Life of Refugees*. Bloomfield, Conn.: Kumarian Press, Inc.
- Jones, H. (1990). *Population Geography* (2. utg). London: Paul Chapman Publishing Ltd.
- Juliusdottir, M. (1994). *Female-headed Households in Zimbabwe: Demographic Characteristics and Livelihood Strategies: Report From a Minor Field Study, April-May, 1994* (PROP, Programmet for befolkningsfrågor, No. 9). Lund : Programmet för befolkningsfrågor.
- Kemp, K. (2006). "General Situation of Women in Africa". I R. Musa, F.J. Mohammed & F. Manji (Red.), *Breathing Life Into the African Union Protocol of Women's Rights in Africa*. Nairobi: Solidarity for African Womens Rights. s.3-8.

- Kerven, C. (1979). *National Migration Study: Urban and Rural Female-Headed Households Dependence on Agriculture*. Gaborone: CSO.
- Kiwala, L. (2004). "Land Property and Housing Rights". I T. Johnson (Red.), *Gender and Human Rights in the Commonwealth. Some Critical Issues in the Decade 2005-2015*. London: Commonwealth Secretariat. s.203-214.
- Laktech Dirasse (1991). *The Commoditization of Female Sexuality: Prostitution and Socioeconomic Relations in Addis Ababa, Ethiopia*. New York: AMS Press.
- Larenstein; University of professional Education. <http://www.livelihood.wur.nl/?s=A1-Livelihood> (August 2010).
- Long, N. (2001). *Development Sociology. Actor Perspectives*. London and New York: Routledge.
- Medeiros, M. & Costa, J. (2006). *Poverty Among Women in Latin America: Feminization or Over-Representation?* (International Policy Centre for Inclusive Growth Working Paper No. 20). Hentet fra: <http://ideas.repec.org/s/ipc/wpaper.html>.
- Meehan, F. (2004). *Female Headed Households in Tigray, Ethiopia. A Study Review*. (DCG Report No. 35). Ås: Drylands Coordination Group.
- Mencher, J.P. & Okongwu, A. (Red.). (1993). "Introduction". I Mencher, J.P. & Okongwu, A. (Red.). *Where Did all the Men Go? Female-Headed/Female-Supported Households in Cross-Cultural Perspective*. Boulder and Oxford: Westview press, Inc. s.1-11.
- Mishengo, P.M. (2006). *Lives Beyond the Line : the Experiences of Female Headed Households Living in Absolute Poverty in the Wenela Area of Kalabo district in Zambia* (Masteroppgave, Høgskolen i Bodø). Bodø: Høgskolen i Bodø.
- Mohamed, F.J. (2006). "African Union Protocol on the Rights of Women in Africa: The SOAWR Campaign". I R. Musa, F.J. Mohammed & F. Manji (Red.), *Breathing Life Into the African Union Protocol of Women's Rights in Africa*. Nairobi: Solidarity for African Womens Rights. s.14-18
- Musa, R. (2006). "Provision of the Protocol". I R. Musa, F.J. Mohammed & F. Manji (Red.), *Breathing Life into the African Union Protocol of Women's Rights in Africa*. Nairobi: Solidarity for African Womens Rights. s.19-25.
- Nässén, K. (2009). *Mark är Som Barn: Genus, Fattigdom och Forsörjning i Södra Wollo, Etiopien* (Doktoravhandling, Göteborgs universitet). Göteborg: Göteborgs universitet, Inst. för globala studier.
- O'Laughlin, B. (2008). "A Bigger Piece of a Very Small Pie: Intra Household Resource Allocation and Poverty Reduction in Africa". I A. Cornwall, E. Harrison & A. Whitehead (Red.), *Gender Myths & Feminist Fables: the Struggle for Interpretive Power in Gender and Development*. Malden, Mass.: Blackwell. s.21-44.
- Pankhurst, A. (1992). *Resettlement and Famine in Ethiopia: The Villagers Experience*. Manchester and New York: Manchester University Press.
- Pankhurst, H. (1990). What Change for Whom? I S. Pausewang, F. Cheru, Stefan Brune & Eshetu Chole (Red), *Ethiopia, Rural Development Options*. London and New Jersey: Zed Books Ltd. s.144-155.
- Pankhurst, H. (1992). *Gender, Development and Identity: an Ethiopian Study*. London: Zed Books Ltd.

Litteraturliste

- Pausewang, S., Cheru, F., Brune, S. & Eshetu Chole. (Red.). (1990). *Ethiopia, Rural Development Options*. London and New Jersey: Zed Books Ltd.
- Peters, P.E. (1995). "Uses and Abuses of the Concept of Female-headed Households in Research of Agrarian Transformation and Policy". I D.F. Bryceson (Red.), *Women Wielding the Hoe: Lessons from Rural Africa for Feminist Theory and Development Practice*. Cross-cultural Perspectives on Women, vol. 16). Oxford: Berg. s.93-108.
- Poluha, E. (2004). *The Power of Continuity. Ethiopia Through the Eyes of its Children*. Uppsala: Nordiska Afrikainstitutet.
- Reminick, R. (1973). *The Manze Amhara of Ethiopia: a Study of Authority, Masculinity and Sociality*, Ph.D thesis in Anthropology, University of Chicago.
- Robeyns, I. (2005). "Sen's Capability Approach and Gender Inequality: Selecting Relevant Capabilities". I B. Agrawal, J. Humphnes & Ingvild Robeyns (Red.), *Amartha Sen's Work and Ideas in Gender Perspective*. London and New York: Routledge, Taylor and Frances Group. s.61-92.
- Sara Worku (2007). *Livelihood Strategies of Rural Women with Emphasis on Income Diversification and Demographic Adjustment: The case of Wolomkomi Oromnia Region*. Working Paper on Population and Land Use Change in Central Ethiopia, nr. 9. Series A, Nr. 17. Theses and Reports. NTNU, Oktober 2007. Hentet fra: http://zanran_storage.s3.amazonaws.com/www.svt.ntnu.no/ContentPages/18150293.pdf
- Schlyter, A. (1990). "Women in Harare: Gender Aspects of Urban-Rural Interaction". I J. Baker (Red.), *Small Town Africa, Studies in Rural-Urban Interaction*. (Seminar Proceedings No. 23). Uppsala: The Scandinavian Institute of African Studies. s.182-191.
- Selam Ataklt Hailemichael (2005). *Vulnerable Livelihoods of Female-Headed Households in Northern Ethiopia, Tigray* (Masteroppgave, Universitetet for miljø- og biovitenskap). Ås: Universitetet for miljø- og biovitenskap.
- Sweetman, C. (Red.). (2005). *Gender and the Millennium Development Goals* (Oxfam focus on Gender). Oxford: Oxfam.
- Tegist Tefala (2005). *Does it Matter to Lose a Husband? A Study of Female Headed Households in Kambata Society*. Addis Abeba: Addis Abeba University.
- Thagaard, T. (2003). *Systematikk og Innlevelse: En Innføring i Kvalitativ Metode*. Bergen: Fagbokforlag.
- The World Factbook (2010). Washington, DC: Central Intelligence Agency, 2010. <<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/et.html> (05/08/2010)
- Tinker, I. (1990). *Persistent Inequalities: Women and World Development*. New York, Oxford: Oxford University Press.
- Verdensbanken (2001). <http://siteresources.worldbank.org/PGLP/Resources/PMch1.pdf> (07/08/2013).
- Verdensbanken (2010). <http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/TOPICS/EXTPOVERTY/EXTPA/0,,contentMDK:20153855~menuPK:435040~pagePK:148956~piPK:216618~theSitePK:430367,00.html> (19/08/ 2010).

Litteraturliste

- Verdensbanken (2013). <http://www.worldbank.org/en/country/ethiopia/overview> (09/08/2013).
- Vuuren, A.v. (2000). *Female-Headed Households: their Livelihood Strategies in Tanzania* (ASC Working Paper 44/2000). Leiden: African Studies Centre.
- Vuuren, A.v. (2003). *Women Striving for Self-reliance: the Diversity of Female-Headed Households in Tanzania and the Livelihood Strategies they Employ* (Research Report 67/2003). Leiden: African Studies Centre.
- Wilberg, J. (2004). *Factors Constraining Girls and Women from Enrolling and Continuing their Secondary and Tertiary Education in Tigray, Ethiopia* (Masteroppgave, Norges landbrukshøgskole). Ås: Norges Landbrukshøgskole.
- Yared Amare (1994). "Land Distribution and Socio-Economic Changes in Ethiopia: The case of Wogda, Northern Shewa". I H.G. Marcus (Red.), *New Trends in Ethiopian Studies: Ethiopia 94: Papers of the 12th International Conference of Ethiopian Studies, Michigan State University, 5-10 September 1994*. Lawrenceville, N.J.: Red Sea Press. Vol 2 (Social sciences) s.636-665.
- Yared Amare (2003). *Destitution in the North Eastern Highlands in Ethiopia: Community and Household Studies in Wag Hamra and South Wello* (FSS Studies on Poverty/Forum for Social Studies, No. 3). Addis Ababa: Forum for Social Studies.
- Yigremew Adal (2001). *Land Redistribution and Female-Headed Households: A Study in Two Rural Communities in Northwest Ethiopia* (FSS Discussion Paper No. 5). Addis Ababa: Forum for Social Studies.

